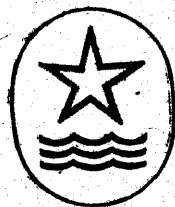

VIISNURK

OKTOOBER

1940

S I S U K O R D

A. SIPSAKAS:	Elagu suur sotsialistlik Oktoobri- revolutsioon! Artikkel	211
LEENA PARKER:	Vabrik ja vangla. Luuletus	217
JOOSEP SAAT:	Mälestusi suure Oktoobrirevolut- siooni päevist Eestis	220
VALMAR ADAMS:	Kriisiaegne. Kiri väljarännanule. Luuletusi	227
A. JAKOBSON:	Oskar Tiitus astub üle läve. Novell	229
H. ANGERVAKS:	Latern. Viimane jaam. Luuletusi	261
JULIUS GENSS:	Iija Repin (1844—1930). Artikkel	263
IDA KÄSPER:	Repini suhtumisest kunstisse. Artikkel	268
AIRA KAAL:	Pessimist. Luuletus	271
VILLEM RAAM:	Jaani Koort. Artikkel	272
E. TETSMANN:	Karistussalk Vändras ja Lelles. Mälestusi	277
Tööraha võitlusradadelt.	Mälestusi	279
G. GLEZERMANN:	Ühiskondlik ja individuaalne teadvus. Artikkel	286
MINNI BAUDSEPP:	Tiivad. Kaks vanakest. Uksel. Luuletusi	290
MANN SARV:	Põhinõudeid rahvakorterite ka- vandamisel. Artikkel	292
H. PARREST:	„Džangarit“ lugedes. Artikkel	298
Karl Marx ja Fr. Engels	kunstist	303
RINGVAADE:		
PBML teater 10 a. juubeli eel	310
Usuvastane liikumine Nõukogude Liidus kasvab ja kannab vilja	312
Eve Curie: Minu ema Marie Curie	313
David Bergelson	316
Mustlaste kirjandusest	317
MOPB	318
Kiri Moskvast „Viisnurgale“	318
„Üksinduse“ autor Tallinnas	318
Mida arvab lugeja „Viisnurgast“	319

Frederick Engels

VIISNURK

KIRJANDUSE · KUNSTI · KULTUURI AJAKIRI

NR. 3

OKTOOBER

1940

ELAGU SUUR SOTSIALISTLIK OKTOOBRIREVOLUTSIOON!

PROF. A. SIPSAKAS

23 aastat tagasi, 7. novembril 1917. a., toimus ajaloo suurim ja tähtsaim sündmus — Petrogradis kukutasid töölised relvastatud ülestõusuga kodanluse Ajutise Valitsuse ja alustasid sotsialistlikku revolutsiooni. Selle revolutsiooniga haarasid töölised riikliku võimu kodanluselt ja panid Venemaal kehtima proletariaadi diktatuuri, s. o. töölisklassi vägivaldavõimu oma klassivaenlaste üle.

Nüüd avanes ka võimalus Venemaa töötaval rahval teha lõpp metsikule ja mõttetule imperialistlikule Maaailmasõjale, mis juba kolm aastat oli kestnud ja mis oli toonud töötavale rahvale suurt kannatust, mõõtmatut viletsust ja nõudnud palju ohvreid.

Imperialistlik sõda, mis algas 1914. aastal, oli kapitalistliku ühiskonna sisemiste vastuolude arengu paratamatuks tulemuseks. Seda laastavat sõda pidasid finantskapitali oligarhhilised rühmitused selleks, et jagada omavahel maailma. Iga kapitalistliku suurriigi võimukandjad-finantsistid tahtsid rohkem asumaid, enam loodusvarasid ja rohkem asumaadel elutsevaid palgatöö-orje. Neid aga ei andnud keegi vabatahtlikult ja sellepärast valati neli aastat töötava rahva verd, tapeti võitlusväljadel umbkaudu kümme miljonit inimest, haavatute arv oli kaks korda suurem ja tagalas suretati nälga ning haigustesse veel mitukümmend miljonit. Maaailmasõjast osavõtnud riigid sõdisid maha poole oma rahvuslikest rikkusist — s. o. ligi 500 miljardi kuldrubla väärtuses rahva poolt loodud igasuguseid varasid.

Pärast tsaarivalitsuse kukutamist veebruarirevolutsiooniga võimule pandud Ajutine Valitsus ei mõtelnudki Venemaal asuvaid rahvaid imperialistliku sõja verisest ummikust välja tuua. Vastupidi, Ajutine Valitsus püstitas loosungi: „Sõda kuni võidurikka lõpuni!“ — ja verevalamine ning rahva vara hävitamine kestis endiselt edasi.

Veebruarirevolutsiooniga legaalseks saanud enamlaste partei täitis suure ülesande veebruarist kuni oktoobrini 1917. aastal. Nimetatud ajavahemikul võitis ta endale enamuse töölisklassi hulgas ning tööliste ja soldatite nõukogudes. Ka miljonid talupojad said enamlaste ja sotsialistliku revolutsiooni pooldajaiks. Suured rahvahulgad vabanesid kiiresti sotsialistide-revolutsionääride, vähemlaste ja teiste väikekodanlike parteide mõjust sellepärast, et enamlaste partei tegi määratud selgitustööd sõjarinnetel ja tagalas, valmistades ette töötava rahva hulki sotsialistliku revolutsiooni läbiviimiseks kurnajate vägivalla-võimu kukutamise eesmärgil.

Lenin, saabunud maapaost Petrogradi 16. aprillil, andis oma „Aprilliteesides“ revolutsiooni käigule õige suuna. Ta kirjutas neis teesides, et sõda, mida jätkab Ajutine Valitsus, on röövellik-imperialistlik ja sellepärast on tarvis energiliselt ning kannatlikult selgitada massidele kapitali ja imperialistliku sõja sidemeid, selgitada, et pole võimalik

lõpetada sõda kapitalismi kukutamata. Lenin kirjutas: „Käesoleva momendi omapärasus seisneb revolutsiooni esimeselt etapilt, mis andis võimu kodanusele, proletariaadi mitte-küllaldase teadlikkuse ja organiseerimatuse pärast, üleminekus teisele etapile, mis peab andma võimu proletariaadi ja talupoegade vaesemate kihtide kätte.“ (Lenin, Koguteosed, XX köide, lk. 88.) Ajutisele Valitsusele ei tohi olla mingisugust toetust ja tema lubadused tuleb paljastada. Ei pea nõudma parlamentaarset vabariiki. See oleks samm tagasi. Tuleb nõuda tööliste, sulaste ja talupoegade saadikute nõukogude vabariiki. Kõik mõisnike maad tuleb konfiskeerida ja anda need nõukogude korraldusse. Sotsialismi ei tohi „sisse viia“. See pole otsene ülesanne. Tuleb esialgu ainult üle minna produktide ühiskondliku valmistamise ja jaotamise kontrollile nõukogude poolt.

Pärast seda, kui Ajutine Valitsus 16. juulil 1917. aastal tööliste rahuliku demonstratsiooni Petrogradis veriselt maha surus ja sundis enamlaste parteid põranda alla asuma, hakkas tööliklass Lenini ja Stalini juhtimisel ette valmistama Oktoobrirevolutsiooni relvastatud ülestõusu Lenini „Aprilliteesides“ püstitatud põhimõtete teostamiseks.

8.—16. augustini 1917. a. peeti Petrogradis illegaalne 6. partei kongress ennenägemata tagakiusamise olukorras, mille tõttu Lenin ei olnud ka kongressil. Kongressi juhtis esimehena sms Stalin. Sel kongressil, mis võttis vastu resolutsiooni relvastatud ülestõusu ettevalmistamiseks, oli esitatud juba 240.000 partei liiget. „Revolutsiooni rahulik ajajärk on lõppenud, on kätte jõudnud mitterahulik ajajärk, heitluste ja plahvatuste ajajärk,“ ütles sel kongressil sms Stalin.

Kongress avaldas manifesti, milles oli öeldud: „Meie võitlusseltsimehed, valmistugem aga uteks lahinguteks! Kindlalt, mehiselt, rahulikult, mitte lastes end provotseerida, kogudem jõudu, asugem võitluskolonidesse! Proletaarlased ja soldatid, koonduge partei lipu alla! Koonduge meie lipu alla küla-rõhutud!“

Kui oktoobri lõpul kogu rahva suur enamik oli enamlaste poolt, andis Lenin oma artiklis ja kirjades keskkomiteele ja parteiorganisatsioonidele konkreetse plaani, kuidas sõjaväeosi ja laevastikku ära kasutada, millised punktid on tarvilik vallutada, et viia ülestõus võidurikka lõpuni.

23. oktoobril toimus Partei Keskkomitee ajalooline istung. Siin otsustati asuda lähemal päeval relvastatud ülestõusule.

„Tunnistades seega, et relvastatud ülestõus on möödapääsmatu ja täiesti valminud, teeb Partei Keskkomitee kõigile parteiorganisatsioonidele ettepaneku võtta see juhtnõõriks ja sellelt vaatekohalt läbi arutada kõik praktilised küsimused...“ (Lenin, Koguteosed, XXI köide, lk. 338.)

Keskkomitee saatis oma volinikud kohtadele, et seal organiseerida ülestõusu. Kohtadele sõitsid Vorosilov, Molotov, Dzeržinski, Ordžonikidze, Kirov, Kaganovitš, Kuibõšev, Frunze, Jaroslavski ja teised. Sms Ždanov oli sel ajal Uuralis ja tegi revolutsioonilisi ettevalmistusi sõjaväelaste hulgas. Volinike ülesandeks oli tutvustada kohalikke organisatsioone ülestõusu plaaniga ja mobiliseerida neid Petrogradi ülestõusu abistamiseks.

Petrogradi Nõukogu juurde loodi sõjarevolutsiooniline komitee. 29. oktoobril Partei Keskkomitee laiendatud istungil valiti ülestõusu juhtimiseks partei tsentrum cesotsas sms Staliniga. 3. novembril saadeti kõigisse revolutsioonilistesse sõjaväeosadesse komissarid. Ettevalmistustöid teostati vabrikuis ja tehaseis. Ristlejad „Aurora“ ja „Vabaduse Koit“ said samuti oma ülesanded.

Reeturid Trotski, Zinovjev ja Kamenev teatasid Ajutisele Valitsusele enamlaste väljaastumise kava ja tähtaja. Kerenski alustas nüüd oma kontrrevolutsioonilist väljaastumist 6. novembri varahommikul, saates soomusautod enamlaste partei hääle kandja „Rabotši Putj“ sulgemiseks, kuid punakaartilased ja soldatid tõrjusid sms Stalini käsul soomusautod eemale ja 6. novembril kell 11 hommikul ilmus „Rabotši Putj“ üleskutsega — kukutada Ajutine Valitsus.

Sellega algas ülestõus, mille juhtimise võttis enda peale 6. novembri ööl Smolnasse — Enamlaste Partei Keskkomitee asukohta saabunud Lenin. Siia, Smolna juurde koondusid punased lahingusalgad ja neid lähetati siit kukutama Ajutist Valitsust, kes asus Talvepalees. 7. novembril vallutati raudteejaamad, postiasutused, telegraaf, ministeeriumid ja riigipank. Revolutsioonilised väed täitsid täpselt neile antud ülesande ja 7. novembril kostis ajalooliselt ristilejalt „Aurora“ kahurimürin, mis kuulutas suure sotsialistliku revolutsiooni algust. „Aurora“ tulistas Talvepaleed, milles junkrud kaitsesid Ajutist Valitsust. 7. novembri ööl vallutati tormijooksuga Talvepalee ning areteeriti Ajutine Valitsus.

Samal päeval kell 22.45 avati Smolnas II Ülevenemaaline Nõukogude Kongress. Siia tulnud vähemlaste, bundistide ja parempoolsete sotsialistide-revolutsionääride esindajad nimetasid Oktoobrerevolutsiooni sõjaväeliseks vandenõuks ja lahkusid kongressilt. See kongress võttis vastu põhjapanevad ajaloolised otsused:

„Tuginedes tööliste, soldatite ja talurahva määratu suure enamiku tahtele, tuginedes Petrogradis teostunud tööliste ja garnisoni võidurikkale ülestõusule, võtab kongress võimu enda kätte.“ (Kongressi üleskutsest.)

8. novembri ööl võeti vastu dekreet rahu kohta, millega tehti ettepanek kõigile riikidele lõpetada imperialistlik sõda. Samal ööl võeti vastu ka maadekreet, millega mõisnike maaomandus kaotatakse kohe, mingisuguse tasuta. Selle põhjal sai talurahvas 150 miljonit dessatiini uut maad ja vabanes iga-aastasest 500 miljoni kuldrubla suurusest rendist.

Teisel Ülevenemaalisel Nõukogude Kongressil moodustati ka esimene Nõukogude valitsus — Rahvakomissaride Nõukogu, mille esimeheks valiti revolutsiooni juht — Lenin.

Moskvas oli kodanluse vastupanu tugevam ja seal kestsid ägedad ja visad võitlused junkrutega mitu päeva.

Nüüd hakkas nõukogude võimu maksmapanek levima üle terve riigi. Kontrrevolutsionäärid tegid aga nõukogude võimu kukutamise katseid esimesest päevast alates. 10. novembril kogus Kerenski mõned kasakate sõjaväeosad ja saatis nad kindral Krasnovi juhatusel Petrogradi peale. 11. novembril oli junkrute mäss Petrogradis. 14. novembril löödi kasakate väeosad Gatšina all puruks ja Krasnov vangistati. Kerenskil õnnestus aga naise riietuses välismaale põgeneda.

Sõjavägede ülemjuhataja kindral Duhhonin tegi Mõhilevis katset korraldada mässu Nõukogude valitsuse vastu ega täitnud valitsuse korraldust sakslastega vahele läbi rääkimiste pidamiseks. Soldatid purustasid vägede peakorterit ja tapsid Duhhonini.

1918. a. suvel korraldasid mässu Nõukogude valitsuse vastu pahempoolsed sotsialistid-revolutsionäärid, kes olid liidus buhharinlastega, kes sel ajal ennast variserlikult nimetasid pahempoolseteks kommunistideks. Ka see mäss suruti maha.

1917. a. oktoobrist kuni 1918. a. veebruarini levis nõukogude võim üle kogu Venemaa. Nõukogude võimu levimise tempo oli niivõrd kiire ja töötava rahva võidud niivõrd suured, et Lenin nimetas seda aega nõukogude võimu triumfiks.

Suur sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon võitis järgmistel põhjustel:

1) „Oktoobrirevolutsiooni ees seisis niisugune võrdlemisi nõrk ja vähekoogenud vaenlane nagu vene kodanlus. Sellel kodanlusel, kes majanduslikult polnud veel tugev ja sõltus täielikult valitsuse tellimistest, polnud poliitilist iseseisvust ega küllaldast initsiatiivi, mis on tarvilik selleks, et seisukorrast väljapääsu leida.“

2) „Oktoobrirevolutsiooni eesotsas seisis niisugune revolutsiooniline klass nagu Venemaa töölisklass, lahingutes karastatud klass, kes lühikese ajaga kaks revolutsiooni läbi teinud ja kolmanda revolutsiooni eelõhtuks oli rahu, maa, vabaduse ja sotsialismi eest võitnud endale rahva juhi autoriteedi.“

3) „Venemaa töölisklassil oli revolutsioonis niisugune tõsine liitlane nagu kehv talurahvas, kes moodustas talurahvast elanikkonna määratu suure enamiku.“

4) „Töölisklassi eesotsas oli niisugune poliitilistes võitlustes järeleproovitud partei nagu enamlaste partei.“

5) „Oktoobrirevolutsioon algas niisugusel momendil, kui imperialistlik sõda oli alles käimas, kui tähtsamad kodanlikud riigid olid alles lõhestatud kaheks vaenuliseks leeriks, kui nad, olles ametis sõjaga üksteise vastu ja nõrgestades üksteist, polnud suutelised tõsiselt „Vene asjadesse“ segama ja Oktoobrirevolutsiooni vastu aktiivselt välja astuma.“ (Parteiajaloo lühikursus, lk. 191, 192.)

Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooniga pääsis inimkond avarale arenemisteele. Seljataha oli jäänud inimkonna eelajalugu ja see aeg, kus ühiskondlik elu põhjenes kurnamisel. Nüüd oli saavutatud ajaloos esmakordselt ammuigatsetud vabaduse-riik. Klassivõitlus ei olnud aga jäänud veel minevikku. See jätkus veel teravamalt kui enne.

1918. aastal alustasid mõisnikest ja kapitalistidest valgekaartlased liidus imperialistlike riikide kodanusega klassisõda Nõukogude proletariaadi ja talurahva vastu. Neljateistkümne riigi valgekaartlased ruttasid appi vene valgekaartlasile. Neid varustati ohtralt sõja- ja toidumoonaga ning neile anti küllaldaselt raha. Kolm suurt rünnakut võeti 1918. kuni 1921. aastani ette Nõukogude riigi vastu. Sõda kuulutamata, salaja, vargakombel hiilised Inglismaa, Prantsusmaa, Jaapani ja Ameerika „tsiviliseeritud“ röövlid oma sõjavägedega Venemaa territooriumile. Inglased ja prantslased maandusid Arhangelskis ja Muurmanis. Jaapanlased vallutasid Vladivostoki ja Primorje. Põhja-Kaukaasias organiseeriti kasakate mäss ja alustati sõjakäiku Nõukogude vastu. Doni ääres tõstsid mässu kindralid Krasnov ja Mamontov. Kesk-Volgamaal ja Siberis organiseeriti inglaste ja prantslaste sepitsusel tšehhide korpuse mäss. Noore Nõukogude korra olukord muutus kriitiliseks ja sellepärast kuulutati, et sotsialistlik isamaa on hädaohus ja anti loosung: „Kõik rinde tarvis!“ Lühikese ajaga organiseeriti miljoniline Punaarmee, kes lõi selle esimese valgekaartlaste rünnaku tagasi.

1919. aasta kevadel algas uus rünnak. Siberis kogus Koltšak suure valgekaartliku sõjaväe ja tungis peaaegu kuni Volgani. Eestist tungisid Petrogradile kallale kindral Judenitši sõjaväed. Ka need pealetungid löödi 1919. a. lõpuks tagasi ja hävitati Koltšaki ja Judenitši sõjaväed. Sama saatus tabas ka kindral Denikinit, kes Nõukogude valitsust tuli kukutama lõunast.

Kui valgekaartlased ja intervendid oli puruks löödud sõjarinnetel, hakkasid imperialistlikud riigid tunnistama Nõukogude Vabariiki ja 1920. aasta jaanuaris lõpetati Entente'i riikide poolt teostatud blokaad Nõukogude riigi vastu.

Pärast Koltšaki ja Denikini purustamist saabus klassisõjas lühike puhkeae, kuid see ei tähendanud veel klassisõja lõppu.

1920. aasta aprillis tungisid Nõukogude Venemaa kallale Poola panid. Nad jõudsid kuni Kiievini, kuid siit nad pidid taganema ja võisid peatuda Lääne-Euroopa riikide sõjavägede abil alles Varssavi väravate ees. Samal ajal alustasid rünnakut kindral Wrangeli sõjaväed Krimmist, ähvardades Doni basseini ja Ukrainat. Interventsioon kestis kuni 1922. aastani, mil Punaarmee ajas jaapanlased välja Nõukogude territooriumilt Kaug-Idas. Viinud klassisõja võiduka lõpuni, säilitas Nõukogude Vabariik oma riikliku sõltumatuse, oma vaba olemasolu. Ja see oli ajalooline võit.

Pärast klassisõja õnnelikku lõppu oli Nõukogude riigil võimalik üle minna rahvamajanduse taasehitamise rahulikule tööle. See töö oli tohutu suur ja vaevarikas — imperialistliku klassisõja ajal lagunes Venemaal rahvamajandus. 1920. aastal andis põllumajandus poole ennesõjaaegsest produktsioonist. Tööstus aga kõigest umbkaudu 20 protsenti. Viletus ja nälg oli seetõttu võtnud laialdaselt maad. Lühikese ajaga, 1926. aastaks, suutis Nõukogude rahvas korda seada majanduse ja saavutada ennesõjaaegse taseme põllumajanduses ja tööstuses.

Nüüd oli võimalik üle minna uuele ajajärgule sotsialistlikus ülesehitustöös, kogu rahvamajanduse sotsialistlikule ümberehitamisele. 1928. aastal koostati esimese viisaastaku suurte tööde plaan, mille eesmärgiks oli ehitada Nõukogude Liidus sotsialismi alusmüür: 1) luua industriaalne baas kogu rahvamajanduse sotsialistlikuks rekonstrueerimiseks, 2) kollektiviseerida põllumajandus, 3) likvideerida töötaolu, 4) tõrjuda välja tööstusest ja kaubandusest kapitalistid ja 5) kindlustada riigi kaitset.

Need ülesanded täideti võidurikkalt ja seega ehitati sotsialistlikule ühiskonnale tugev alus. See osutus võimalikuks tänu sotsialistlikule võistlusele ja lööktööle, mida töötav rahvas alustas ja korraldas suure vaimustusega. Esimese viisaastaku plaan täideti nelja aasta ja kolme kuuga.

Järgmisel, teisel viisaastakul, mis kestis 1933. aastast kuni 1938. aastani, Nõukogude Liidu töörahvas, purustades ja hävitades trotskistlik-buhharinlikud imperialistide agentide pesad, tõstis kõrgele stahhanovliku töö, Kommunistliku (enamlaste) Partei ja sms Stalini juhtimisel hävitas võidurikkalt ekspuataatorite klassid ja ehitas üles põhiliselt sotsialistliku ühiskonna.

Teise viisaastaku plaani täitmise tulemusena asus Nõukogude Liit kolmandal viisaastakul uude arenemisjärku. Nüüd on tarvis viimistella klassitu sotsialistliku ühiskonna ülesehitamist ja alustada järk-järgulist üleminekut sotsialismilt kommunismile. Selles uues ajajärgus, kolmandal viisaastakul, omab otsustavat tähtsust töörahva kommunistlik kasvatamine ja kapitalismi jäänuste kõrvaldamine inimeste teadvusest.

Viisaastakute võidukas täitmine loob kindla võimaluse saavutada lähemal ajajärgul (10—15 aasta jooksul) Nõukogude Liidu töörahva praegusaja tähtsaima majandusliku ülesande teostamist — jõuda järele ja mööduda majanduslikus suhtes kõige enam arenenud kapitalistlikest maadest, saavutada sotsialismi jõudude õitsengut, seniolematut rahvamajanduslikku tõusu, sotsialistliku ühiskonna heaolu ja kultuuri võimsat arengut.

Teise ja kolmanda viisaastaku suured võidud tõstsid veel kõrgemale Nõukogude maa kuulsuse ja kindlustasid veel enam Nõukogude Liidu kui maailma rahukantsi tähtsust. Suured ajaloolised sotsialismi võidud kindlustasid üha enam Nõukogude Liidu poliitilist,

majanduslikku ja sõjalist võimsust, tema suutlikkust anda võimas ja ränk vastulöökk igale agressiivsele imperialistlikule riigile või nende kombinatsioonidele.

Suure Oktoobrirevolutsiooniga pandi nõukogude võim kehtima ka Eestis. See ei saanud aga püsima jääda. Liiga nõrk oli siis veel töölisklass, et seda kaitsta. Saksa imperialistlikud sõjaväed Eesti kodanluse toetusel ja kaasabil okupeerisid Balti riigid ja kukutasid Eestis kehtima pandud nõukogude korra.

Teist korda pandi Eestis nõukogude kord uuesti kehtima 1918. aastal Punaarmee Eestisse tulekuga. Kuid sel ajal võitles Punaarmee paljudel rinnetel ja seepärast ei olnud Punaarmeel võimalik anda ka Eesti töötavale rahvale vajalikku abi. Eesti kodanlus sai abi aga Soome kodanluselt, kes saatis Eestisse mitu tuhat valgekaartlast. Eesti kodanlusele tõttasid appi veel valgekaartlased Rootsist ja Taanist. Inglise sõjalaevastik võttis aktiivselt osa võitlusest Punaarmee vastu, tehes dessante ja pommitades rannal olevaid linnu, külasid ja teid. Seetõttu muutus rahvusvaheline klassijõudude vahekord Eesti kodanluse kasuks ja nõukogude võim kukutati Eestis teiskordselt.

Nõukogude korra kukutamisel Eestis aitasid kodanlusele kaasa töörahva ridadesse pugenud rahvavaenlased. Bresti rahu sõlmimisel 1918. aastal Nõukogude riigi ja Saksamaa vahel reetur Trotski loobus täitmast juhtnõõre, mis ta oli saanud Leninilt, kui Nõukogude valitsuse esimehelt. Selle asemel et sõlmida rahu, millega Eestisse oleks jäänud kehtima nõukogude kord, kuulutas see reetur: „Mitte sõda, mitte rahu!“ Ja siis, kui sellele järgnevalt ei sõditud ega tehtud ka rahu, tungisid Saksa sõjaväed edasi ja okupeerisid muuseas ka Eesti.

Ainsaks jõuks, kes avaldas sakslastele vastupanu, oli Eesti punakaart. Meenutagem Keila lahingut Saksa sõjaväe ja Eesti punakaardi vahel, punaväelaste mahalaskmisi Tartus, lahingut Narva all, tööliste poomisi Rakveres jne. Eesti punakaart, kes ei olnud suutnud ennast veel küllaldaselt organiseerida ja kelle read olid veel nõrgad, oli sunnitud ülevõimu ees taganema.

Kodanlusele ja Nõukogude valitsuse kukutamisele aitasid Eestis kaasa rahvavaenlased — Trotski käsilased, kes olid pugenud töörahva võitlusridadesse.

Käesoleval aastal, tänu targa Stalini poliitikale, on Nõukogude Liidu territoorium ja clanikkond märksa suurenenud. Rohkearvulisele Nõukogude Liidu rahvaste perele on juurde tulnud uued rahvad ja maad. Asutati Karjala-Soome, Eesti, Läti, Leedu, Moldaavia liidu-vabariigid. Ukraina ja Valge-Vene suurenesid Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevene rahvaste juurdetulekuga. Nõukogude Liidu piirid nihkusid mitmesaja kilomeetri võrra lääne poole. See on sotsialismi võitude paratamatuks tulemuseks ja on ühtlasi edaspidiste suurte võitude kindlaks pandiks.

Elagu suur sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon!

Elagu võimas Nõukogude Liit ja tema geniaalne juht seltsimees Stalin!

Vabrik ja vangla

Vabrik ja vangla asuvad mäel,
üks paremal neist, teine vasemal käel.
Mäelt juba algab linna majade sari,
lõppedes alla, piiriks kus meri.

Valges siin Eestis kaks asutust need
alati ristlevad töölise teel:
oled töö vabrikus — narrilt palk väike,
pole tööd — asjata sinna teed käike.

Vanglauks heldelt töölise ees
pärani avat. Enne leiad end sees
suudaks kui mõista, mis võidaks sul anda süüks.
Avar nii uks kui vabriku viiks!

Kapitalismi suur majanduskriis
viletsa leivagi tööliselt viis.
Vanglaile vaid antakse laiendusraha,
töötud et mahuks kõik trellide taha.

Milleks küll ehita vanglaid uusi,
vabrikus küllalt kui tühja on ruumi?
Pandaks kui ruumid need töötuid täis,
ega nad lukutagant miitingul käi!

Vabrikust toodi,
vanglasse viidi.
Õine oli tund,
tuiskas lund.
Kodanluse verikoeril jälle oli tööd
läbi ööd
korjata töölisi üle maa
karjadena.
„Hävitada punane mässumeel
juba täna veel!“
ütles kodanlus.

Areteerimise ajal
igas tööliste majas,
kus töölisi täis koosoleku saal,
kõlas julgelt Internatsionaal.

Väike urgas,
laud ja pingid,
neli nari, aken, uks.
Veenõu nurgas,
nõu veel mingi,
kapp, mil küljelauas oks.
See on meie kongi sisu.
Aknast paistab vabrik hall.
Teoks ja õpinguks küll isu,
elu siiski vanglas hall.

Aina venis vaid mustavat linti,
nagu suitsunud tinti
vabriku korstnast.
See näis kui murede ahel
sünk, tume ja ähvardav vahel,
kui rulluvad sapised mõtted.

Ent täna see vaatepilt teine:
suits täna ei väljenda leina,
vaid punase kangana õhus hõljub
kui verev lipp.
Kas muredel lõpp?

Ikka punasena väljub
ning tõrmates hommiku
süütab seal päikese verevaks leegiks.
Hõi, värise kodanlus,
sulle see löögiks,
kui lökkel' lööb selliselt mässumeel!

Juba nälgiv proletariaat
aru saab,
et viga seisab vaid kapitalismis
ning ainult kommunismis
väljapääs.

Kui ühineb ida ja lää —
kõik maailma kaared
ja üksikud saared
varda tõmbavad punase lipu,
siis, kodanlus, teevad sul' lõpu!
Nüüd prassid, röövid,
marodeerid

kuni veel saad.

Varsti võidutseb proletariaat!
Siis kaovad kõik sõjad ja hullunud kriisid,
kestavad töö vaid ja vabadusviisid!

Lasnamäe vanglas 1933. a.

LEENA PARKER

MÄLESTUSI SUURE OKTOOBRI- REVOLUTSIOONI PÄEVIST EESTIS

JOOSEP SAAT

Sain volituse sõita Tallinna maatameeste konverentsile. Vanematest töolistest ei tahtnud ükski sõita, sest reisimine oli sel ajal väga raske. Kerenski valitsuse lõpp-päevil, pärast Saaremaa okupeerimist Saksa vägede poolt, rongid, mis sõitsid Tallinnast Petrogradi poole, olid alati täis. Sõdurid põgenesid rindelt, terved sõjaväeosad reisisid omapead risti vastukäivate korralduste tagajärjel, põgenikke voolas Venemaale, vabrikud ja tehased evakueerusid. Vahejaamadest pealetulijad ei mahtunud enam vagunisse, nad asusid vagunite katustele, puhvritele ja treppidele. Raudteetee-
nijad ajasid sealt reisijaid ära, kuid just enne väljasõitu rippus jällegi rongi küljes kobaraid inimesi, kes tülitsesid ja sõdisid iga käepideme ja lauaser-
vakese pärast.

Narva poolt Tallinna poole oli sõitjaid vähem, kuid vagunisse siiski kaugemale ei pääsnud kui ukse vahele. Üks tuttav seletas, et tema sõidab Tallinna nõorsaapaid ostma. Arvasin, et neid leiduks ka koha peal. Selgus, et tema tahtmised olid siiski suuremad. Tallinnas olevat evakueerimisega ühenduses varustuslaod spekulantide kätte sattunud ja neilt võib saada igasugust materjali — nahka, riiet, tubakat, sineleid, tekke jne.

Sõitjaiks olid enamasti rindelt tulnud sõdurid — vanemad mehed pikkade habemetega. Mõnel olid puhkusetunnistused sõdurite komiteedelt, suurem osa sõitis ilma. Viimaste vahel ühelt poolt ja sõjaväelise kontrolli vahel teiselt poolt tekkis vagunis lööming. Kontroll tahtis lubadeta sõitjaid vangistada, kuid suure tungi tõttu ei pääsnud ta ise enam vagunist välja. Suure naeru ja pilkamiste saatel pidi noor lipnik kolme abilisega ühes oma „vahialus-
tega“ soovimata sõidu kaasa tegema.

Alustasin vestlust ühe talumehega Lohusuult, kes sõitis Tallinna oma valla toitluskomitee asjus. Ta oli teel juba neljandat päeva. Jõgeva jaamas ei suutnud ta enam janu kannatada. Tullles tagasi joogivee otsimiselt, ei pääsnud ta enam vagunisse. Tapa jaamas tassis aga sõjaväeline kontroll ta rongilt maha ja revideeris dokumente kaks päeva. Olles lõpetanud jutustuse oma vintsutusist, keeras mees hiiglasigari kerisel pargitud tubakalehtedest ja vandus eesti ja vene keeles tulist kurja.

— Toitluskomiteede tegevusega, seletas ta, on suur häda. Suhkrut ja petrooleumi pole rahvale enam ammugi jagatud. Suhkrut, makarone ja muid selliseid aineid toovad mõnikord kaasa rindelt tulevad sõdurid. Ei ole vankrimääret, rauda, mitte kui midagi!

Mees võttis taskust Lohusuu toitluskomitee aruande. Selles oli öeldud, et viiele hingele on kindlustatud 11 kuu hädalisem tarvitus, kahekümne kahele — 10 kuu tarvitus, 41-hele — 6 kuu tarvitus, 190-nele ühe kuu tarvitus, kuna 1201 maata kodanikule, kes vajavad hinge sees pidamiseks otsekohest abi, pole enam anda mitte midagi.

Nende 1201 hinge pärast, kellele vallal pole mitte midagi anda, Lohusuu mees sõitiski Tallinna kubermangu toitluskomiteelt küsima, mis nende näljastega peale hakata. Kas lasta nad nälga surra või on Tallinna kubermangusakstel midagi anda. Suurtalunikud peidavad vilja nii ära, et ükski komitee seda ei leia.

Olime mõlemad ühisel arvamisel, et hävitav Maailmasõda on ka Eesti kubermangu järele oma ähvardava näljase käe välja sirutanud. Mis aga edasi tuleb, selles me enam kahekesi ei osanud head nõu leida. Minul oli taskus ajalehti, milledes oli avaldatud sõjaväe varustusülevaade käsikiri, mille järgi oli välja kuulutatud üldine vilja ja loomade rekvisitsioon. Sellekohaselt jäetakse elanikele toidutagavarasid ainult kuni 1. jaanuarini 1918. a., s. o. 2½ kuuks.

See teade ajas minu kaaslaste hoopis marru.

— Nüüd sõidan isiklikult, ütles ta, kuigi tean juba ette, et sellest raskest teekonnast pole mingisugust kasu.

Tema olevat saatnud maakonna toitluskomiteele küsimuse, kuidas toita oma valla maata inimesi. Sealt vastatud lühidalt ja selgelt: maakonna toitluskomiteel ei ole kusagilt vilja võtta. Siis saatnud ta mitu kirja kubermangu toitluskomiteele, kust lõpuks vastatud, et neil puuduvad veel aruanded maakonnakomiteedelt, mistõttu nad veel ei teadvat, mis maakondadel vaja.

— Ega aiasiga kunagi tea, mis õueseale vaja! lõi mees lõpuks lootusetult käega.

Leidsin õömaja töölisperekonnas. Pereisa töötas Kopli metallitehases, kaks poega käisid kindlustöödel. Katsusin söögiaegadel kodunt ära olla, sest pererahvas sai toiduaineid liiga napilt, et neid minuga jagada.

Maatameeste konverentsile pidid küll ilmuma ainult Harjumaa saadikud, kuid tegelikult tuli seal arutada küsimusi terve kubermangu ulatuses. Maatameeste ja toitluskomiteede esindajad, kes asjatult tallasid kubermangusakste lävesid teekonnal Pontsiuste juurest Pilatuste juurde, tulid lõpuks peale tagajärjetuid seiklusi kõik kokku Harjumaa maatameeste konverentsile oma hädasid kurtma.

Toitluskomiteed Karistes, Jäärjas, Tollis, Laiksaares ja teistes valdades olid püstitatud, olles välja jaganud viimased viljatagavarad. Teati, et suur-talunikel on tagavarasid veel küllalt, kuid need on peidetud.

Konverentsil leiti, et Maapäeva koosseis ei vasta enam töötava rahva mee-leoludele ja soovidele. Maapäeva koosseisus oli 28 puhastverd kodanlast, 34 jutumärkides sotsialisti (kelledest 19 on Vilmsi tööerakondlased) ja 5 enam-last. Maapäev ei tee midagi töörahva kasuks, vaid on ainult mängukanniks tagurliku Poska kubermanguvalitsuse käes. Nõuti Maapäeva laialisaatmist ja Asutava Kogu valimisi.

Päevakorras oli Viktor Kingissepa kõne vallaomavalitsuste ülesannetest. Saadikud olid vaimustatud tema humoorikast ja tabavate võrdlustega läbi-põimitud kõnest. Kingissepp kõneles hingemaksude vastu, nõudis progres-siivset sissetuleku maksu. Ta nõudis makse suuremate varanduste peale. Uus maa esimestel aastatel peab olema maksuvaba. Väikesed elamud samuti maksuvabaks. Pärandustele kasvav maks peale vastavalt suurusele. Õpetus koolides olgu emakeelne ja ilmlik, sunduslik ja maksuta. Ta nõudis rahva relvastamist ja üldist miilitsakohustust. Nõudis viivitamatult Asutava Kogu valimisi.

Teine referent käsitles poliitilist olukorda. Ajutine Valitsus Kerenskiga eesotsas jätkab oma rahvavaenulist tööd. Kerenski on lubanud Venemaa rahvaste verd nii palju valada, kui palju imperialistidel vaja läheb maailma jagamiseks. Raske nälg ja viletsus on meile juba tulnud. Must tagurlus on sirutanud käe töörahva vabaduste järele. Petrogradi töölised purustasid Kornilovi. Nüüd peame kindlustama selle võidu. Kõik võim tööliste, solda-tite ja talurahva saadikute nõukogudele! Ainult proletariaadi diktatuur kindlustab rahvale vabaduse, sõja kiire lõpetamise ja hoiab ära ähvardava nälja.

23. oktoobril seisin korteriperenaise eest petrooleumisabas Paldiski maan-teel. Ootasin tunni, teise ja kolmanda, ent saba ei kahane. Oodati alles petrooleumi saabumist, poes seda veel ei olnudki. Öhtuks selgus, et sel päe-val ei tule üldse. Teisel päeval olin jälle sabas juba hommikul vara. Siis saba hakkas liikuma, kui aga saabus minu järjekord, oli petrooleum juba läbi müüdud. Sabades vaieldi ägedasti poliitiliste küsimuste üle. Vaidluste hoos saba jagunes lülideks ja gruppideks, ja alles siis, kui tuli võõraid vaheletrügijaid, asus igaüks oma kohale. Kodanlus demonstreeris avalikult oma poolehoidu purukslöödud mustasajalise Kornilovi „kõvale käele“, kuna töölised pooldasid enamlasi.

Kornilovi läbiklopitud ohvitserid ja junkrud olid pärast laialijooksmist suurel arvul koondunud Tallinna. Suur osa neist oli hankinud sini-must-valged Eesti kodanluse märgid. Kodanlus organiseeris rahvuslike väeosade

nime all tagurlikku gruppi. Enamik sõdureid-estlasi, kes olid rindelt tagasi tulnud, nõudsid rahu ja pooldasid enamlaste nõudmisi.

24. oktoobri lõuna paiku oli Pelgulinnas kokkupõrge ohvitseride jõugu ja töölt tulevate tööliste vahel. Ohvitserid paugutasid revolvreid, kuid oli ainult kergesti haavatuid. Kuuldes, et madrused tulevad töölistele appi, viskasid ohvitserid relvad maha ja jooksid laiali.

26. oktoobril (kõik kuupäevad vana kalendri järgi), valmistudes Tallinnast ärasõiduks, ostsin tööliste ajalehe „Tööline“, mille esimesel küljel seisid suurte tähtedega:

**REVOLUTSIOONI VÕIT PETEBURIS!
VALITSUSEVÕIM REVOLUTSIOONILISE RAHVA KÄES!
KERENSKI NÕUDIS TALLINNAST ABI!**

Tööliste, soldatite ja madruste salgad patrullisid tänavail, kodanluse jõugud osutusid aktiivseks vastupanuks liiga nõrgaks. Perekonnast, kus õõbisin, isa oli väljas ühes poegadega, kõigil püssid seljas ja punased sidemed ümber käiste. Sel ajal oli meestel mood kanda pikki sukki, mis ulatusid üle põlvede. Et olla teistega ühte moodi, värvis perenaine minu jaoks oma vanad sukad, mille põiad ei kõlvanud enam nõeluda, samblavärviga. Vabrikutes ja tehastes partei organiseeris punakaarti. Teostati loosungit: „Rahvas sõjariistu!“ Vabrikutes ununesid sedakorda vaidlused palganormide ja kategooriate üle. Kaitsta revolutsiooni võitu relvadega — see oli kõrgeim kohustus ja ülesanne.

27. oktoobril olin vapustava pildi pealtvaatajaks. Töölised said teada, et ehitatava kindluse piirkonda on saabunud üks purukslöödud mustasajalise Kornilovi väeosa ja varjab ennast. Minki seda jõuku tabama. Selgus, et mehed olid põgenenud juba nädal või rohkem tagasi. Kuus hobust olid nad jätnud latritesse ilma toiduta ja veeta. Muist loomi olid juba kõngenud, muist elasid veel. Kedagi polnud pealt vaatamas nende rasket surmaagooniat, kuid jäljed olid näha. Loomad olid künad ja käsipuud puruks närinud, olid üksteist veriseks närinud ja raiunud. Üks hobune vaevles veel krampide käes. Madrused lasksid hingitsevad loomad revolvrtega maha.

Tagasisõidul — nimelt sel päeval, kui Tallinnas toimus kubermanguvalitsuse ülevõtmine uue, nõukogude võimu poolt — kohtasin jaamas tuttavat punakaardiväelast, Teodor K-d, tööpoissi Saaremaalt. Praegu oli ta salga ülem. Küsisin temalt uudiseid ja tulevikukavatsusi. Ta võttis taskust „Töölise“ ja näitas suurt pealkirja:

KERENSKI VAED TSARSKOJE SELO JUURES PURUKS LÖÖDUD!

— See on meie kõige tähtsam uudis! ütles ta. Lehes võib leida palju tähtsaid sõjaväe ja talurahva resolutsioone. Kõik rõhutatud toetavad nõu-

kogude võimu. Vene töölisel purustasid junkrute väed kiiresti, seetõttu meil Tallinnas ja kogu Eestis ei olnudki verevalamist. Ja meil ei tule seda ka edaspidi, kui kodanlus seda ei provotseeri. Hakkame parunite mõisu maatameeste ja moonakate kätte andma. Paneme toitluskomiteed tööle ning kõrvaldame kotimehed ja spekulandid. Vana miilits ei kõlba kusagile! Tööd on hirmus palju!... Olen palju lugenud ja õppinud... Oled muidugi ka parteis?

Pidin kahjuks tunnistama, et ei ole veel jõudnud nii kaugele. Sõber oli minust tõepoolest kaugele ette jõudnud. Koolieas olin mina temast ees. Tema siis ei sallinud raamatuid ja lõpetas oma üheaastase õpingu külakoolis vaevalise kirjaoskusega.

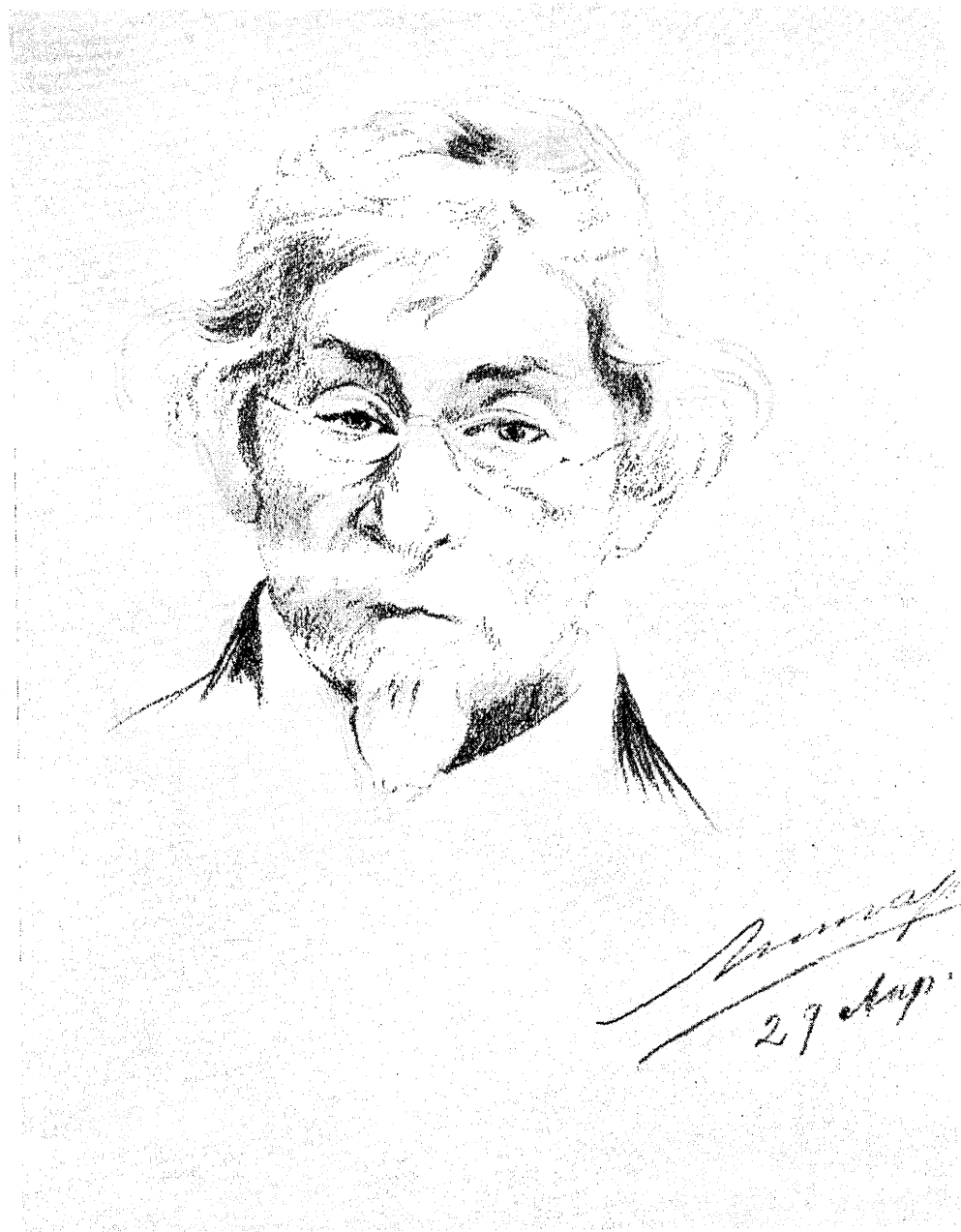
Käesoleval momendil meenus mulle elavalt, kuidas ta tahtis astuda kihelkonnakooli. Sisseastujail oli teada, et köster laskis eksamineerimiseks alati lugeda Jakobsoni lugemisraamatust esimest tükki „Kass“. Poisid õppisid selle tüki hästi selgeks. Lugesin sõbrale „Kassi“ paar korda ette, ise ta lugeda ei viitsinud. Tükk jäi talle kohe pähe. Vapralt astus ta köstri ette ja valju häälega vuristas kiiresti esimese lause: „Kassil on ümmargune pea, sale paiduv keha, sile ja läikiv karv, väikesed teravad kõrvad...“ Siis tuli järsku — stop! Hirmuga koolisaksa ees oli ülejäänud tükk meelest läinud. Ähmis vaatas ta ümber. Ta hakkas suuri vaevu raamatust veerima ja — kukkus läbi. Nii lõppeski Teodori koolikarjäär.

Meenus tema vastõeldud lause: „Olen palju lugenud ja õppinud!...“ Teadsin, et loodus on teda varustanud heade vaimuannetega. Nüüd on ta nad tööle rakendanud, nüüd, kus ta teab, et ta ei õpi enam köstrile, vaid iseenele ja oma klassile. See teadmine on talle võimaldanud ette jõuda paljudest neist, kes küll koolis olid temast ees, kuid hiljem ei suutnud enesetele leida õiget asukohta klasside võitluses.

Sõber aitas mind vagunisse, surusime kätt — peatse nägemiseni!

Spekuleerimine oli keelatud. Et mitte äratada valvelolevate punakaartlaste kahtlust, toimetasid abilised spekulandile kotid ja pakid vagunisse kõrvaliste teeharude kohal vaguniakende kaudu. Aknad olid aga väljasõidu ajaks suletud. Spekulandid löid aknad lihtsalt puruks ja rääkisid pärast, et seda teinud sõdurid püssipäradega.

Ühele spekulandile anti kotte sisse mitmest aknast korraga. Ta ei jõudnud neid kõiki isiklikult vastu võtta ja paigutada. Pärast selgus, et kõige väärtuslikum pakk riide ja nahaga oli kadunud. Mees tungles reisijate vahel, manitses ja nurus, et pakk temale tagasi antaks. Keegi ei kõssanudki. Siis hakkas ta vihaselt sõimama. Tema olevat seni küll mõnikord teisi petnud, kuid nüüd esimest korda elus varastatakse teda ennast puupaljaks oma silma all. Tema ei töötavat enese rikastamiseks. See raske sõit ja vaev ei

E. Liphart

Repini portree. Grafiitpliiats (1915)

I. Repin

Ei oodatud. Õli (1884)

I. Repin

Burlakid. Õli (1870-73)

tasuvat üldse. Tema viivat kraami Petrogradi töölistele, kes seda hädasti vajavat. Lubas lasta kõik kaasreisijad vangi panna.

Kehra jaamas tuli vagunisse punakaardi kontroll. Spekulant oli peitnud oma pakid pinkide alla. Ühe koti otsas istus ta ise ning ülistas valju häälega punakaartlaste ausust ja uut võimu. Ta viidi siiski kontrollimiseks jaama ooteruumi. Rong hakkas aga varsti liikuma ja pakid sõitsid omapead edasi ilma peremeheta.

Oli külm ja röske öö. Tõmbetuul lõõtsus läbi katkiste akende ja puuris läbi õhukese riietuse. Värisesin üle keha, kui jõudsin kodujaama. Seal oli tuttavaid mehi püssidega, punased linnid ümber käsivarte. — Ka kodus hakkasid asjad juba korda saama...

Kriisiaegne

(1935. a. avaldamata jäänud ja suuliselt levitatud)

Meelt heidab eesti rahvas vaene:
ei kölba süüa põlevkivi.
Pilk terav = mesilane kaine —
näeb: näljapolgud seisvad rivis.
Kuid söönd on isamaade isad,
kel silmad nagu sulet tallid,
neil suhu müürit Linda nidad,
mis neile üle kõige kallid.
Ja palgas, nagu piimas hoitu,
meilt nõuab trükimusta „muus“,
et näpust võtaksime toitu
ja kehakatet — palmipuust,
mis peaks kasvama me maal
— või muidu matku meid moraal . . .

Nii aastad käivad meil kui taudid,
meid — noori — tõngub aja koon —
kuid neil on väisangud ja raudid
ja kõnes — priske rinnatoon.
Nad nüüd ju peaaegu krahvid!
On kapsas käsu peale lill
ja paragrahvid on kui ahvid,
mis tantsivad, kui hüüab pill.
Ning „rahva tahte“ võre tagant
veel kooris näitvad meile keelt . . .
Ja ainult vaheliku-agan
me pärisosaks eluteel
ning kuulduv moodsa šlaagri viis:
„Mis teha, see maailmakriis . . .“

Kuid — kui me teame kord, mis teha,
kui ajus sähvab õige taip
ja äkki tõmbame kui reha
ja paljastub te katet laip?!

Kas aitavad siis sulaskaadrid
ja käsikuile visat sai? . . .
On toit ja nuga ikka naabrid
ja näljalgi on oma maik.
Te sööte meile tühjaks laua,
teil isamaast on õnn ja rõõm!
Kuid rutake — ei ela kaua
teist aastakümnet kestev sõõm:
sest olgu tee kuitahes pikk,
kord võidab areng loomulik.

Teeb kogu rahvale abordi
te rahvuslikuks mingit kord,
ja eemalt leiate kui lordid,
et elu on vaid õilis sport! . . .
Kuid selles „spordis“ võitjaks autus:
nii korraldet on võidujooks,
et teie välja sõitnud autos,
meid aidaku vaid jalge hoog.
Te petmiskunst — te suurim teene:
te sellest elate ju veel.
Meil istuda — te ainus veene,
ja teie istmik on juveel.

— — — — —
Hõi, eesti tüdrukud ja poisid,
kas ajus kasvatate koisid?!

Kiri väljarännanule

Rõõmu, — kuulates, et Sina veel elad!
Jah, me mõlema elu on umb.
Ah, kuidas laulsid me lootuste kellad,
aga nüüd päeva seinteks on kumm.

Endast öelda? Veel sadulas istun.
Istun jonnakalt. Valvas on silm.
Süda valulik tükkideks kistud.
Taamal askeldab suliv maailm.

**Jah, me haridust keegi ei vaja.
Aastad raamatuis — kui seebimull!
Kerkib tõusikuid onude najal,
aga isiku hinnaks on null.**

**See vist kõik. Hää, et Sina veel kestad,
sõbrasõnaga elustad mind,
säält kus „elavad“ täispuhut kestad,
ellu seob meid vaid kirjade lint.**

A. 1938

VALMAR ADAMS

OSKAR TIITUS ASTUB ÜLE LÄVE

AUGUST JAKOBSON

1

Oskar Tiitus surus rusikad vastu taskupõhju ja märkas alles nüüd, et jääkülm riie ta paljaste sõrmede all oleks nagu õige veidi röskeks tõmbunud. Kuid ilm oli ikka veel väga külm: algav öö hingas karmi põhjatult, lumi kõnniteedel krudises läbilõikavalt, otsekui sõtkuksid jalad kogu aeg tuhkpeenes klaasipurus. Järsud iilingud keerutasid seda esile nurkade tagant ja pimedate hoovide sügavusest. Juba keskpäevast saadik võis aimata nagu ammuoodatud pöördepunkti lähenemist, mida registreerisid kraadiklaasidki: alles hiljuti näitasid nad kolmkümmend kaheksa pügalat alla nulli, nüüd aga seisis elavhõbe juba ligi viie kriipsuvahe võrra kõrgemal.

Aeg oli veel varane — kell hakkas alles kaheksa saama. Ja Oskar Tiitus mõtles pisut väsinult, et koosolek, millest ta peab osa võtma, algab seega alles poole tunni pärast. Ta kehtas õlgu: jah, pagan temast aru saab, sellest kaasvilistlasest-linnapeast ja tema mahedast kutsest: „Vana sõber, kas sa võiksid täna õhtul osa võtta ühest omavahelisest nõupidamisest... vilistlas-kogu juhatusel liikmena muidugi...“ Kuid sellest hoolimata, et ta ei osanud säärasele ootamatusele endiselt seletust leida, oli tal siiski ka praegu veel tunne, nagu peaks ta olema väga ettevaatlik, et tagasi tõrjuda kuskil valmiivat rünnakukatset. Raksatasid pakasest piinatud seinad ja kõrge tähistaevas näis õige veidi rohekana, otsekui langeks talle linna ümbritsevate lumelagendikkude nõrka vastuhelki. Pikk mees Oskar Tiituse külje kõrval — advokaat Suurkask — liigutas end järsku kogu ülakehaga, raputas õlgu, tõmbas pea veelgi sügavamale kõrge karakullkrae varju. Ja korraga pomises ta külmast pragunevate huulte vahelt:

— Kuulsin just enne väljatulekut päevauudiseid. Kuidas nad küll... valetavad!

Ta vandus jämedalt, liigutas end veelgi tugevamini. Ja samal hetkel tundus Oskar Tiitusele ääretu veidrana, et mees, kes ostis endale alles paar aastat tagasi maale talu, on nüüd muutunud niisuguseks pahempoolseks, niisuguseks v e e n d u n d pahempoolseks pealegi, kellele olevat viimasel ajal (tema enda jutu järgi) silma heitnud isegi nood terase haistmisega mehed,

keda hakkas üha tihenevates salkades nähtavale ilmuma — kõikjale, kuhu kogunes rahvast — küllap vist... kirikutessegi. Kui nad olid jälle ivake maad vaikides edasi sammunud, ütles kaasvilistlane Suurkask nagu usutleva aeglusega:

— Jah, kahju, et ilmad ikka veel järele ei anna. Need tapvad olud pidurdavad suuremaid operatsioone ja niiviisi on härradel kindralitel aina enam võimalust meeolelu luua ja täiest kõrist oma luiskamisi maailma pasundada. Eks ole ju? Teisest küljest muidugi tuleb karta ka lõplikku sula. Maastik seal on veerohke ja strateegiliselt häid võimalusi pakkuv... sellele, kes asub kaitsesesisukorras. Aga... noh... lõpuks ei tähenda ju seegi mitte midagi rohkemat, kui... pisut enam pingutusi. Lõpp kujuneb ühesuguseks kas nii või teisiti. Eks ole ju, vennas?

— Mnjaah, selles pole küll vähematki kahtlust, ütles Oskar Tiitus.

Advokaat Suurkask ägestus nüüd selle kõleda, nagu kiirustava ägedusega, mis jättis sõbra tänagi täiesti külmaks, ja ajas pea jälle krae varjust välja. Ja nõnda ta näis veelgi pikemana, nii pikana, et teda vaadates meenus tahtmata rahukohtunik Loomet, see viimasel ajal üha veidramaks muutuv naljavend. Ta kandis sügavale üle kõrvade tõmmatud randlasemütsi, ligi kandadeni ulatuvat laialõikelist palitut ja suurte punaste ruutudega villast salli, mis tungis hooletult kohlu hoidudes palituhõlmade vahelt välja. Ta piklikku ning paksusele kalduvat nägu ehtisid kitsad vurruribad nina all ja niisama kitsas kiilutaoline habe lõua otsas. Ja nõnda näis ta hoopis vanemana kui ta tõepoolest oli. Kui nad järgmise gaasilaterna alla jõudsid, pööras ta krae vihase liigutusega alla, õiendas silmapilgu jooksul reumaatilist selga ja turtsus südametäiega:

— Jah, kuidas seal... küll valetatakse! Lihtsalt — piinlik. Moodsa aja jahimehejutud... algusest lõpuni. Ja kõige toredam on muidugi see, et meie juures käib ja kõnnib küllaldaselt inimesi, kes seda kõike usuvad. Ja veelgi enam — kes ei suuda üldse aru saada, et võiks leiduda ka keegi selline, kes seda mitte ei usu. Jäle! Ja see olevat... kahekümnes sadand, kui ma ei eksi.

— Sajand, ütles Oskar Tiitus.

— Sajand... jah... kurat! ütles advokaat Suurkask. Ja kohe edasi ikka nagu mingi ruttava hooga: — Kõige hullem on see, et suurem osa selliseid uskujaid kuulub just meie kilda. See tähendab — sinu ja minu kilda. Tohtrid, advokaadid, ülikooli õppejõud — alates väikeste assistentidega ja lõpetades suurte ning tähtsate professoritega. Kuula ainult, ole lahke! Jõgedest ehitatavat sildu üle rahulikkude külaelanikkude laipadest; punaarmee üksused minevat lahingusse ees aetavate naiste ning laste salkade varjus... Ptüü! Vaata, vennas, vahel on mul küll niisugune tunne, et ühel

nõndanimetatud kodanlikul intelligendil on otse nutmapanevalt lihtne lan-
geda haritlase tasemelt tavalise külamoori tasemele. On ju nõnda, mis?

— Võib-olla, võib-olla.

— Ja peale muu veel muinasjutud ründajate viletsast varustusest. Naeru-
väärne! Isegi nüüd veel aetakse loba plekist tankidest ja pettekahuritest,
mis kujutavat endist ainult tühjaks õonestatud palke. Aga kui kord aeg
kätte jõuab ja täie kämbelaga patsakas pähe langeb... vaat siis!

Oskar Tiitus noogutas, kuid ei vastanud enam. Ja lõpuks: mis ta pidi
siin siis veel vastamagi? Kõik need kõmulised jutud, mida sõber praegu
korrrutas, ei suutnud tas viimasel ajal enam kuulamishuvigi äratada. Juba
sügisest saadik levitati neid küll niisuguses, küll teissuguses järjekorras, küll
niisuguse, küll teissuguse kangusekraadiga. Ja oli siis selleski midagi imes-
tusväärset, et sellisele kõmule leidus rohkesti pinda, rohkesti söödamaad,
kus kultiveeritavad pisikud vajalisel määral arenemisvõimalust leidsid...?
Jämeda kuulutusulba juurde jõudnud, vaatas ta pisut ette ruttavale ja üha
edasi vatravale mehele otse kuklasse, naeratas jälle ja ütles:

— Noh, mis seal n'd ikka. On ju täiesti loomulik, et iga režiim püüab
end kaitsta kuni viimse minutini. Kas või küünte ja hammastega. See, mis
praegu käib, on isegi rohkem kui võitlus elu ja surma peale. Ajalugu on ka
Balti eluruumis pööret tegemas ja seda... ei tohiks küll keegi unustada.
Muide, kas sa oled kunagi näinud inimest, kellel on harjumus kanda oma
pead liiga ette kummargil? Noh, ütleme — ripakil rinna najal?

Advokaat Suurkask noogutas.

— Olen. Muidugi olen.

— Nii, ütles Oskar Tiitus ivakese aja pärast. Ja lisas, sest sõbra läbi
külma pimeduse vahtiv pilk näis jonnakalt seletust ootavat: — Siis oled sa
ehk sedagi näinud, kuidas seesama ripakil peaga mees võtab äkki nõuks —
võimalikult sirgeks muutuda?

— Võib-olla. Jah, võib-olla, ütles advokaat Suurkask.

Ja Oskar Tiitus lõpetas oma äkki tärganud mõttekäigu, ehkki ta oleks
jälle kõige meelsamini vaikinud:

— Säärasel korral oled sa ka kindlasti märganud, mis selle ripakil peaga
mehega t õ e l i s e l t juhtub. Ja nimelt juhtub temaga seda, et ta ei muutu
kaugeltki sirgeks, vaid paindub ainult... teistpidi kõveraks. Enne oli pea
liiga e t t e poole kummargil, hiljem langeb aga pea liiga t a h a poole kum-
margile. „Taha kummargile“ ei saa õieti küll ütelda, aga loodetavasti
taipad sa, mis ma sellega mõtlen.

— Sõna „kummargile“ on mulle selge, aga selle pika jutu kauge sümboo-
lika... kahjuks mitte, vastas advokaat Suurkask.

Käidi jälle pisut aega vaikides, hingamisest tekkivad aurupilved näo ees.

Ja Oskar Tiitus mõtles ka täna sedasama pisut kiuslikku mõtet, mis vaevas teda alati, kui ta selle liiga silmatorkavalt pahempoolse sõbraga kokku juhtus: „Kas oleneb Peeter Suurkase meelsus ainult loomusunnilisest vajadusest olevaga opositsioonis asuda? Kas see on vahest koguni üsna tavaline, ehkki raskesti seletatav poos? Kas see on tõesti päris ehtne sisemine hoiak, mida ta ei suuda kurjalt piiluvate kaaskodanikkude eest varjata ka mitte nüüd, väljasaatmiste ning pagendamiste ajastul, mil sellist radikaalsust isegi meie endi lähemas tutvuskonnas valjult hukka mõistetakse?“ Ja nagu võlutud hetkeks sõbra silmanähtavast kindlameelsusest, nihutas ta enda sellele pisut lähemale ning ütles viimaks:

— Kas sa siis ei mäleta, kuidas needsamad inimesed, kes propageerivad praegu suguvendadega kaasalöömist, olid valmis alles mõni kuu tagasi isegi kõhu vastu maad litsuma, et mitte liiga silma paista. Mida kardeti, mille ees elati üle korduvaid hirmuvärvinaid...? Ja nüüd? Papist või plekist tangid, aeroplaanid, mis ei kõlbavat kuhugi, distsipliinilagedus, madal võitlustase. „Hurraa... surume merrel!“ Noh, kas see pole siis sama, mis lugu mehest, kelle pea on rippunud kogu aeg vastu rinnakonti ja kes võtab nõuks sellest ja sellest silmapilgust alates sihvakaks kavaleriks muutuda? Tegelikult muututakse vaid... vigaseks mööda antagoonseid lihasgruppe.

Advokaat Suurkask hõõrus rõõmsalt käsi.

Veidi hiljem, piibu süüdanud ja seda suure hooga imema hakanud, noogutas ta nõus olles:

— Jah, see on õige! Täiesti õige! Nii see näib küll olevat, kui ehk mitte... enamatki ütelda!

Varsti jõudsid nad pärale. Kell lähenes juba pool üheksale. Nad pidid hulga aega mööda hämaraid trepikoridore üles ronima, neljandale korrale, kuni nende ette ilmus viimaks valge uks läikiva messingsildiga: E. Ü. S. Üksmeel. Väike hallis ülikonnas noorliige avas neile kohe ja ütles äreva kärmusega, ilma et talt oleks veel midagi küsitud:

— Palun... juhatuse tuppa. Teised on ammugi kohal.

Oskar Tiitus, kiskudes külma palitut seljast, küsis uurides:

— Kes nimelt?

— Kõik, ütles noorliige, tundudes nüüd juba õige salapärasena.

Ja advokaat Suurkask turtsatas äkki kurjalt:

— Ära... veiderda. Tuleb sind... nähtavasti... üle anda kuhugi korporatsiooni. Kõlbad kindlasti rohkem rebaseks kui... Muuseas — kas sinu enda vanamees — see tähendab isa — on kah väljas... kui sa ehk lahkesti teatada suvatsed?

Poiss, kaotades tasakaalu, hakkas kogeleva. Kuna karm vilistlane vahtis teda lausa hävitava pilguga, sai ta vastata alles hulga aja pärast:

— Jah, on küll. Ta tuli just enne teid.

Oskar Tiitus seisis selle omapärase kõneluse ajal peegli ees ja kohendas juukseid ning kaelasidet. Sõber Suurkask, tema ise, doktor Leesik... küllap vist teisigi nn. avaliku elu tegelasi — nähtavasti pidi siin täna tõesti arutusel olema selliseid küsimusi, mis nõudsid nii laialdast osavõttu. Muidugi ka härra linnapea, see käesoleva silmapilgu kõige raskem kahur seltsi rohkearvulises vilistlaskonnas, mõtles ta mingisuguse veidra kahjurõõmuga, mis hakkas tas ootamatult tekkima. Ja... salapäratsetakse... ohhoo... mõtles ta veelgi edasi. Siis suundusid nad kohe läbi suurte ning tühjade ruumide, lüües aeg-ajalt vastu toolide ridu, mis asetsesid piki seinaveeri.

Hetke pärast jõuti juhatuse tuppa. Raskete klubitoolide kohal venis tihe suitsupilv ja sama tihe suitsupilv ulatus kõikjale mujalegi: lauani, mille serval põles roheline kupliga lamp, nurkadesse, kus mustasid riigitüüri istuvate meeste kipsbüstid, laia kolme poolega aknani, mille ette oli tõmmatud paksust hallist papist pimendamisruloo. Õlimaalid paistsid tuhmilt tapetilt vastu nagu läbi seinast välja imbuva hämaruse. Poolpunakas vanamoeline raamatukapp oli pisut viltu vajunud — koid olid ta aastate jooksul auklikuks puurinud ja üks selline auklikuks puuritud jalg oli mõni aeg tagasi kokku varisenud.

Varem kohalolijad kergitasid end teretamise ajal ainult paari tolli võrra — kobistati jalgadega ja liigutati pisut vimma tõmbunud turje. Tuttavad näod, tuttavad hoiakud, viimse pisiasjani tuttavad ilmedki. Kirjanik Sammal, säbrusjuuksed kohevilt ümber pea, jutustas midagi ülirutavat oma 1905. aasta mässumehetegevusest; kirjastusäri direktor Kuusik nahises läbi rasvaste huulte, mille vahel kõlkus pruun sigarillo; toimetusliige Jakob Karm vaikis ja kuulas tähelepanelikult teiste vestlust; linnapea puhastas prille, lühinägelikud silmad abitult vidukile tõmmatud; kroonuprofessor Ralf Kondor püüdis nagu tavaliselt kõigile järele kiita; kolonelleitnant Rajandi liigutas aeg-ajalt labajalgu, et kuulda kotsade külge kinnitatud kannuste kõrinat; keegi haigutas; ja kohtunik Loomet keerutas pöidlaid, vahtides läbi ripsmete kolme noorukit-üliõpilast, kes kuulusid nähtavasti vanemate kohalviibijatega mingisugusesse ühisesse aktiivi. Siis tekkis lühike paus ja linnapea, kes oli prillide ninale tagasiasetamisega ühel ajal oma alalise väärikuse tagasi saanud, tõmbas kuuesiilud sirgu ning ütles kroonuprofessor Ralf Kondori poole:

— Võiksime vist alata?

— Jah, ütles kirjanik Sammal, oma tavalise, nagu endastmõistetava etteütkkivusega, katkestas kohe vestluse ja lisas poisikeslikult-romantiliselt naeratades: — Võiksime alata jah... oma... nõnda ütelda... konspiratiivse koosolekuga. Nagu te kõik loodetavasti teate, seisab asi selles, et...

— Oleks vist tõesti kõige parem, kui härra Sammal esitab tänase kokkuleku mõtte ja otstarbe kohta pisut ülevaatlukuma seletuse, ütles kroonuprofessor Kondor.

Linnapea noogutas:

— Palun. Ainult — katsume ehk rutata. Mul on täna õhtul vaja osa võtta . . . tervelt kahest koosolekust. Kõik on ju veel pilla-palla. Päris häda. Oleme siis teie teenistuses, armas härra Sammal.

— See kavatsus, mille kohta me peaksime täna ühiselt seisukoha võtma, tekkis õieti kahe või kolme väga lähedase inimese omavahelistest aruteludest, ütles kirjanik Sammal. — Ja üks neist kahest-kolmest inimesest oli . . . nõnda ütelda . . . käesolevate sõnade autor. Varsti on nimelt meie vennasrahva suurima kunstniku — te ju teate, kellest ma praegu räägin — viiekümnes sünnipäev, ja . . . käesolevas olukorras oleme otse kohustatud seda kuidagiviisi eriliselt ära märkima. See tähendab — mitte nii, nagu see sünnib säärase tähtpäevade äramärkimisega rahulikul ajal. Te ju mõistate mind . . .

Ning siis tuli pikk ja monotoonne ettekanne hõimutunnetest, verest, mis on kindlasti paksem kui vesi, sügavast ning puhtast kangelaslikkusest ühelt poolt ja jubedast mõrtsukalikkusest teiselt poolt. Sõnad hüppasid üle habemetükaliste huulte, sõnad kukerpallitasid, sõnad ristlesid suitsuses õhus edasi-tagasi, sõnad mänglesid ja sõnad edvistasid. Ja hääl, mis neid sõnu ütles, sügavale rinnakoopasse taganenud, kõmisev, kõnelda armastava ja oma kõnelustest harduva mehe hääl — see aina lainetas, see aina voolas. Oskar Tiitus kuulas suletud silmil ja mõtles endamisi, et see väike inimrühm, kes teda praegu nii eest kui tagant, nii vasemalt kui paremalt ümbritseb, peaks kuuluma õigupoolest möödunud aastasaja lõppu, mitte aga ühiskonda, kus on juba ammust ajast rääkima õpitud isegi klassivõitlusest, isegi sotsiaalsetest kihistustest. Ja kus on lühikese aja jooksul üle elatud koguni kaks revolutsiooni . . . Ta meel muutus imelikult kurvaks ja ta kavatses korduvalt tõusta, midagi naeruvääristavat ütelda ja oma teed minna. Ja korraga ei saanud ta kuidagi teisiti, kui pidi esitama ootamatu küsimuse, küsimuse, mis äratas vastupinge juba oma julge ning pisut lõikava tooniga:

— Tähendab — meie siin alustame nüüd s e d a välispoliitikat, mida meie praegune valitsus ei julge kõi-ge-le vaatamata avalikult omaks võtta?

Tekkis hetkeline paus: toimetusliige Jakob Karm vaatas häbelikult kuhugi kõrvale, otsekui oleks teda ootamatult tabatud; kroonuprofessor läks üleni punaseks; kirjanik Sammal vaikus poolel lausel ja liigutas kramplikult põselihaseid; linnapea tundis end samuti ebamugavalt ja võttis jälle prillid ninalt, et neid veelgi usinamini puhastama hakata; mustjaspruun sigarillo kirjastusdirektor Kuusiku paksude huulte vahel tegi järsu nõksaku higist läikiva ninaotsa suunas; ja advokaat Suurkask vedas oma voldilise näo tige-

dale naeratusale. Kolme noore üliõpilase laevalgustust peegeldavad silmad puurisid Oskar Tiitust kuidagi uurides-usutledes: nad pidid endi arvates selle isiku tähtsamad välistunnused hästi sügavale meelde suruma. Ja kirjanik Sammal kogus end kõige esimesena ning ütles väljaviimisteldud selgusega, nagu koosneksid ta sõnad kõvast ning hõõguvalt-läikivast massist:

— Ei-ei-ei — te saate minust volesti aru. Välispoliitikast ei tohi käesoleval korral juttugi olla. See on ikkagi vaid siiras ning südamik sõpruse-avaldus praegu raskeid aegu üle elavatele vendadele, mille me peame aga teatud asjaolude sunnil peitma pisut teiselaadilisse väliskoorde. Ja pealegi... milleks me peaksime's kartlikud ja arad olema? Kas te siis ei tea, et neid meie võitlevaid vendi tervitasid sõja puhkemisel isegi säärased riigid ja rahvad, kes pole meist... põrmugi paremas seisukorras. Jah, mitte paremas, vaid... niisama halvas.

— Niisama halvas? kordas Oskar Tiitus ja mõtles ise, et käesolev kõnelus on täiesti asjatu. Kuid nukrusega segatud vihahoog tõusis tas aina kõrgemale leegile ja ta teadis, et ta ei saa end enam paremgi tahtmise juures tagasi hoida. Tajudes endal kõigi teiste toasolijate kord-korralt umbusklikumaks muutuvaid pilke, lisas ta ikka ühesuguse häälekölaga: — Niisama halvas? Noh, ma ei leia, et me peaksime oma seisukorra üle eriliselt nuri-sema. Vastuoksa — me peaksime selle üle küll rõõmu tundma.

— J-jah... rõõmu tundma... Muidugi, kui just sellest küljest võtta... pomises linnapea, kuid ei katkestanud ka nüüd veel usinat prillide puhastamist.

— Kur-r-rat küll — me oleme tõesti liiga kartlikud ja arad... vaat mis! hüüdis professor Ralf Kondor ootamatu ägedusega ja lõi rusikaga vastu lauda.

— Seda... seda... seda... me oleme alati olnud. Või... või... mõned meist! ütles kirjastusdirektor Kuusik, vajudes kohe jälle lõdvalt vastu toolikorju.

— Härrad kaaskodanikud — minu arvates pole siin niivõrd tegemist argusega kui veendumuste küsimusega! ütles advokaat Suurkask äkki kuidagi veidralt-eriliselt läikima hakkavate silmadega.

— Vee-ndu-muste! pomises keegi kurjalt.

— Ollakse meie vastsete rentnikkude ees juba külili-küürakil! ütles professor Kondor.

— Kurb on lihtsalt vaadata, mihukeksi vastutustundetuid noori haritlasi meil siiski leidub... Kuigi ainult — käputäis. Õnneks... käputäis! sõnas kirjanik Sammal.

— Jahaa — käputäis! ütles kohtunik Loomet kahemõtteliselt ja naeris järsku luksatades.

Oskar Tiitus kuulas rahulikult, ei vastanud enam, ja iga märkus, mis ses sumisevas toas ta kõrvu ulatus, vihastas teda nüüd rohkem oma lõpuni-mõtlematuse kui sallimatuse pärast. Seisak oli läbi, kogu maailm liikus ja pulbitses, et sellest liikumisest mitte iialgi enam välja tulla vana näoga, need siin aga elasid nagu kuskil kuumaastikus ega osanud järeldusi teha isegi kõige drastilisemate faktide najal! Ja sel silmapilgul tundis ta selge-mini kui kunagi varem, et suurem osa sellest nn. vabameelsest ning progres-siivsest kihistusest, kelle hulka kuulus toogi sumisev rühmake, jääb parata-matult edasitormava ajalooankri rataste alla, muljutakse puruks, kaotab varsti isegi õiguse eksisteerimiseks ning ühiskondlikuks olemasoluks. Kaotab selle õiguse . . . või ta juures peab aset leidma võimatu ime: põhjalik, vapus-tav, kogu hinge ja ihu ärkvele raputav uuestisünd, mis võib aga tavalisti siiski toimuda vaid ü k s i k u t e tagurlastega, mitte aga . . . tagurlike h u l - k a d e g a !

— Nii et — teie olete arutusel oleva kavatsuse vastu? küsis professor Kondor ja ta häälest võis selgesti aimata, et see polnud küsimus ainult vas-tamiseks, vaid et selle küsimuse najal taheti nüüd kohe mingisugust väga tähtsat otsust langetada.

Oli ilmne, et kõik ootasid.

— Palun kõnelge juba — kas te olete selle vastu? küsis professor Kondor uuesti.

— Jah! vastas Oskar Tiitus.

— Nii?

— Jah — nii. Saata tervitusi kindralinärudele, kes veristavad oma rah-vast? Tänan! Avaldada sümpaatiat karjeristidele, kelle üle tuleks kohut mõista kogu valjusega? Tänan samuti!

— Loodetavasti on kaasvilistlane ka küllalt põhjalikult järele mõtelnud, mis sõnu ta praegu räägib ja kuhu ta niisuguse mõtlemisega kord välja jõuab? küsis professor Kondor nüüd pärast pikka ja rõhuvana tunduvat vaikust.

Ja Oskar Tiitus naeris lühidalt ning ütles:

— Olen!

— Nii?

— Jah — nii.

Ta teadis jälle, et see on asjatu ägetsemine, ta ei saanud aga sinna midagi parata ja noogutas jumalagajätuks. Nõndaks, nõndaks, seni need härrad olid teda väga vabameelseks pidanud, nüüd nad teavad siis lõplikult, kellega neil on tegemist olnud ja järeldused ei jää loomulikult varsti tulemata . . . mõtles ta, kõndides jälle läbi poolhämarate tubade, mis kõmisesid iga sammu juures. Siis ootas ta pisut aega eeskojas, palitukrae kõrgele üle kõrvade

tõstetud ja käed taskus; ja veidi hiljem läks ta tasakesi astudes mööda treppe alla, tagasi pimedasse talvepakasesse, mis haaras teda kohe oma jäise hingedauruga.

2

Sel ööl ei saanud Oskar Tiitus kuidagi uinuda: keha oli küll pikast ning tegevusrikkast päevast väga väsinud, pea püsis aga kogu aeg nii selgena, nagu oleks ta alles äsja virgunud. Ja ta kuulis iga tühist hääliksust, mis kuskilt sügava vaikuse tagant esile hüppas. Alumisel korral kolksatas uks; keegi läks kikivarbail hiilides läbi koridori ja riivas aeg-ajalt vaheseina; mitme-setme tänava tagant kostis auto rõõmsat turtsumist ja aialaudade lõhkemine väljas külma käes tekitas kergeid ning lühikesi raksatusi. Sadas ikka veel harva, üha valjeneva tuule tõttu tugevasti vastu aknaid löövad lumetangu, mille lakkamatu kahin tekitas kujutluse, nagu oleks kuskil siin läheduses voolama pääsnud hulk imepeenikesi veeniresid.

Ta katsus lugeda, kuid ka selleks puudus tal praegu tahtmine. Ja kui kell kõrvaltoas kaksteistkümmend lõi, tõusis ta tusaselt, läks paljaste jalgadega üle põranda ja kustutas elektri. Pisut aega üsna akna juures seisvale lauale nõjatudes vaatas ta pilvede vahelt vilksatavat tähistaevast, läks siis tagasi voodisse ja sirutas enda kogu pikkuses välja. Ja just sel silmapilgul, kui ta seda tegi, oli talle korraga selge, mis teda täna niiviisi häiris: mälestus õhtusest koosolekust, mida ta oli katsunud endalegi märkamatuult kõigest hingest unustada, ehkki tal polnud ka praegu veel aimu, miks nimelt oli see temasse sellise sügav-valusa mulje jätnud.

Korraga tõmbus ta kramplikult kõveraks: mingi tohutu kahjutunne täitis ta hinge, kahjutunne, mis tekib inimeses ainult neil momentidel, mil ta märkab, et midagi ta läheduses on arenenud vildakat teed mööda — nõnda, nagu see ei oleks tohtinud areneda. Ja ta pidi mõtlema jälle meestele, kes olid temast sinna suitsusesse tuppa jäänud: õnnetust ja tasakaalutust Jakob Karmist, kes oli ju tõepoolest pärit temaga samast keskkonnast; kohtunik Loometist, sellest heasüdamlikust veidrikust; aina kõrgemale ning kõrgemale tunglevast linnapeast, kes polnud samuti halb inimene; professor Kondorist, kellel endalgi polnud vist täit ülevaadet oma hüplemisest mitmesuguste äärmuste vahel. Alles paar-kolm kuukest tagasi — kuidas nad olid küll värisenud ja hirmu käes kõssi tõmbunud — kuidas nad olid tollal oma kodude vaikuses vist palvetanudki . . . praegused kangelased, kelle sõjakusel ei paistnud üldse enam piire olevat. Ja jälle ilmus ta ette kuidagi üleliigsena tunduv võrdlus, mis vaevas teda oma kummituslikkusega juba mitmendat päeva ja millest ta oli mingi sisemise vajaduse sunnil kõnelnud

hiljuti advokaat Suurkaselegi — võrdlus ripakile langenud peaga inimesest, kes tahab äkki sirgeks muutuda, pingutades aga end üle nüüd hoopis teises suunas.

Ta katsus naeratada, lõi mõttes käega. — Noh, pagan, mis siis, tehku nad juba nõnda, nagu nad seda õigeks peavad . . . lõppude-lõpuks puudutab see mind isiklikult ju . . . väga vähe . . . ütles ta tillukeste katkekeste haaval. Kuid selle asemel et rahu saada, pidi ta järsku mõtlema, et oleks vaja üks kui teine neist kenadest mehikestest üles otsida ja . . . ja . . . neile paar sõbralikku sõna pajatada. „Ajage endid kikivarvastele ja püüdke näha oma tavalisest silmaringist ka pisut kaugemale; sirutage endid ja vaadake sinnagi, kus pole enam domineerimas meie kivinenud harrastused; tõstke endid kas või ainult tollivõrra kõrgemale sellest kitsast ringist, mille keskele on teid istuma asetanud tühje sõnu kõmistavad prohvetihakatused . . .“ Ta haaras huule mõtlikult hammaste vahele, tõmbus veelgi kõveramaks. Ja kui ta seal ikka niiviisi mingi sisemise vaeva käes küljelt küljele viskles, ilmus ta ette järsku nagu kitsas ning hele joon, millest vasemal ning paremal hakkas kõik tumestavasse hämarusse vajuma: ta enda elujoon, tema enda kitsas teerada, mida mööda ta oli kuni tänase päevani välja jõudnud.

Ta kujutles oma vanemaid — kuid mitte nõnda, nagu ta oli neid kord ammu-ammu ise nägema hakanud, vaid nõnda, nagu nad olid talle endist jutustanud: äsja naitunud sulasepoiss oma noore kaasaga, juba varakult tööst tapetud kehvad inimesed, kelle kõrvu on ulatunud uudiseid vabrikumeeste kergest elust — heast palgast, puhtast, omaette toanurgakesest, lühikesest tööpäevast, mis jätab vabaks pikad õhtutunnid — kasuta neid lausa nõnda, nagu see sulle parajasti meeldima juhtub! Oli kogutud kahepeale kokku pisut raha ja selle raha eest osteti kaugeimasse agulisoppi m a j a ; v ä i k e k o l l a n e m a j a k a h e t o a g a j a k õ i g i k õ r v a l r u u m i d e g a ; tuiskliivane tänav läks sellest m a j a s t mööda ja sellelt tuiskliivaselt tänavalt kandus iga tuulehoo puhul kardinate vahelt sisse hõbehalli tolmu, mis kattis nii põrandad kui seinadki; ja aias, mis algas otse kuuesopilise ja sarvi esile ulatava hoovikese tagant, kasvas mitu sõstrapõõsast, mitu õunapuud, koguni ploomegi, mille vili valmis suviti sinakaslillana, maitsetu kõhnuse pärast, sest kehv pinnas ei jaksanud küllaldaselt mahlu anda. Ja küllap need kaks noort inimest olid seal k o l l a s e m a j a k e s e, tuiskliivase tänava ning kuuesopilise hoovi tagant algava aia vahel algul õnnelikudki . . . algul . . . seni, kuni nad viimaks taipasid, et laiana ning avarana edasi viiva tee asemel olid nad sattunud ju lausa umbsoppi: sealt polnud enam ühtki pääsu, inimesed, kes seal sündisid, pidid enamikus ka seal surema . . .

Esimesed selgemad mälestused, mis Oskar Tiitus oli oma kaugest lapse-

põlvest hilisemasse ellu kaasa toonud (ja mida ta ei osanud parimagi tahtmise juures õigesse järjekorda seada) olid kõik ühtviisi ilmestatud imeliku kitsustundega, tollesama kitsustundega, millest ta ei suutnud vabaneda isegi mitte siis, kui ta võis suurena ja täiskasvanuna oma vanale kodule selja pöörata. Ja kuitahes tugevasti ta end ka pingutas, ikka ei suutnud ta välja jõuda selle saatusliku punkti juurde, kust too imelik kitsustunne oli kord alguse saanud. Ent nõnda see oli, jah, seal polnud midagi parata: kogu see ruum, milles liikusid ning elasid teised inimesed, oli avar ja lai, kogu see ruum aga, kus liikus ning elas tema, Oskar Tiitus, oli selliselt kokku surutud, et ta arvas end vahel selle pigistuses lausa lämbuvat. Ning nõnda nad siis algasidki — vaevalt-vaevalt kui ta suutis juba kaela kanda — need magusvalusad, rattana ringlevad unistused oma sünniümbrusest välja pääseda, üle selle piiride lennata... magusvalusad unistused, mis täitsid kogu tema varase lapsepõlve ja ulatusid isegi kaugemasse meheikka.

Oskar Tiitus liigutas end, katsus sellest tarbetust ning kõigest senisest sõltumatuna edenevast mõtete suunast kuidagi lahti rabelda. Ta naeratas nukralt, ohkas, sirutas enda selili. Ja niipea kui ta keha jälle vaikselt lamama jäi, astus ta uuesti tagasi minevikku, sealt esile kerkivate mälestuste juurde.

Ning need mälestused ise, need selliselt ilmestatud kauged lapsepõlve-mälestused? küsis ta endalt korraga kuuldavalt. Rõõmsad ja lõbusad! Kindlasti väga rõõmsad ja lõbusad! Kellel oli ta jaoks aega, kellel küll oli mahti teda tagasi hoida, temalt millegi üle aru pärida...? Juba varahommikul, kui valgusekuma akende taha ilmus, jäi ta kahe vanema õega üksi koju ja juba kohe peale keskhommikut, olles vaevalt ahjurinnale sooja pandud jahukastme ning praekartulite kallal pisut oma hundiisu kustutanud, kihutasid nad välja tänavale. Moodustusid rohkearvulised salgad; rünnati vastamisi üksteist; kakeldi; mängiti sõda; oldi kord rõõvliks, kord vargapoisiks, kord põlatud politseinikuks, kelleks hakati ainult karistusena mõne eksimise pärast. Üle kuurikatuste, läbi hämarate pööningute, läbi tagahoovide ja mööda reteleid üles ning alla — selline oli see tee, mida läbis ta tormine noorus. Näpati õunu ja... vahel ka midagi muud hädavajalist. Ja kannatati ränki karistusi, kui mõni selline temp vanemate kõrvu ulatus.

Kuid siis toimus tähtis pöörang... tähtis vähemalt tema, Oskar Tiituse elus: ta oli juba kaheteistkümnepäevane ja kohalik vallakool oli talle kõik oma teadmised-tarkused vallatuste ning ulakuste vaheaegadel edasi andnud; ja püüdlik vabrikutöeline tahtis äkki edasi jõuda vähemalt oma lapsegi kaudu. Ning sügisel, kui puud jälle raagu läksid, oligi pikakasvulisel, pisut kõhnal poisil seljas mustjassinine gorotskistimunder — tärniga müts peas ja vaskse pandlaga rihm vööl. Ta pidavat ju kord siit vaesusest

välja jõudma, kuhugi ametiasutusse, kus pole enam vaja konti murda, ütlesid vanemad, õhutades teda aina nobedamale õppimisele. Ja kui ta siis revolutsioonipäevil Venemaale evakueeruvast koolist üle gümnaasiumi läks, oli ta selles juba isegi kindlasti veendunud: jah, see on nii, ta peab tõesti siit vaesusest ja viletsusest välja jõudma, kuhugi ametiasutusse, kus pole enam vaja konti murda...

Küllap see vist sealt algaski, see püüdlustest ja edasirühkimisest pingule paisuv ajajärk, mille meeldetuletaminegi ajas tal nüüd vahel ihukarvad hirmu pärast püsti. Ta oli vaene, läbikulunud, kandis tihti isa riideid, ja ta vihkas kogu hingest nii seda vaesust, seda läbikulumust kui neid isa riideidki, mida ta tihti kandis. Ja mitte üksnes isa riideid, vaid isa ennastki. Sest ta nägi juba, kuid ta ei osanud veel õigeid järeldusi teha... selle najal, mis ta nägi, selle najal, mis talle silma puutus. Ja iga pisiasi kodust ning kodu ümbrusest, mis temaga uutsegegi olukordadesse paratamatult kaasa kõndis, pani ta häbi pärast punastama: ema, kes tema kõrval vahel läbi linna läks, õed-töölised, kes endid temaga kinosse või rannaparki kaasa pakkusid, kasuvennad naabermajadest, kes teda siin või seal rohelissesõidul kinni pidasid, et temaga oma rõõmsalt-ülemeelikuid muljeid vahetada: „Oskar, poiss, kas sa nägid seda tüdrukut, kellega ma praegu tantsu keerutasin?“ „Oskar, poiss, meil on seal paar pudelit õlut ja kena seltskond — kas sa ei taha meie juurde istuda ja omagi poolt paar sõnakest paremat juttu puhuda?“

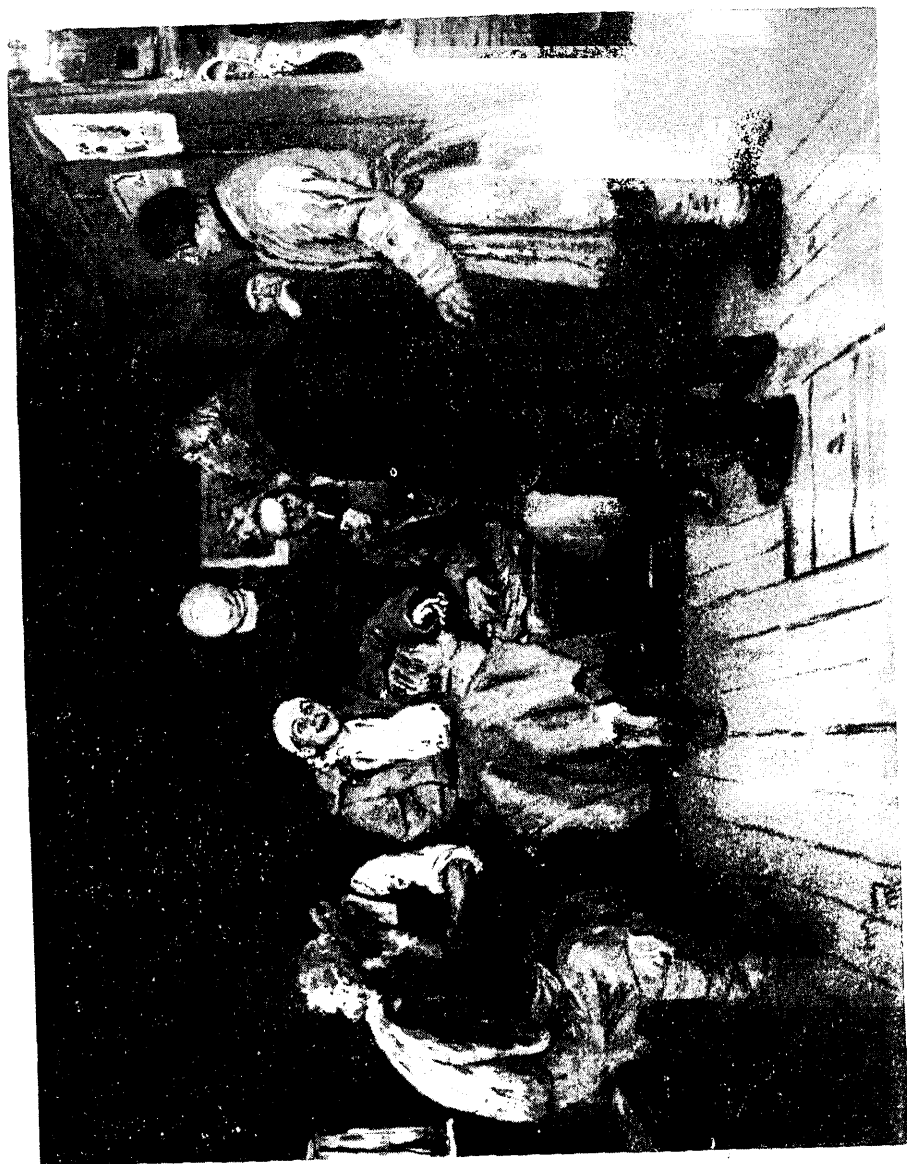
Ta pigistas huuled äkki tõusma hakkava kohmetustunde pärast krampilikult vastamisi. Ei, mis seal salata, nõnda see oli tõesti olnud, nõnda oli ta tõesti nende heade inimeste pärast häbi tundnud! mõtles ta vihaselt. Ja nii irdus ta iga mööduva päevaga järjest enam sellest keskusest, kus ta elu oli kord alguse saanud, julgustatud ning toetatud sellel irdumisteel kõigi nende poolt, kes teda armastasid ja talle siirast südamest kaasa tundsid: „Mine siit ära ja unusta meid niipea kui sa vähegi suudad!“

Ta mäletas selgesti: esimesed üliõpilasaastadki olid veel täis seda pidevat ning püsivat tungi kuhugi ülespoole, kuhugi muinasjutulisele marjamaale. Ta õppis, nälgis, muutus kokkuhoiukunstnikuks ja organiseeruski viimaks... värvikandjate ritta, kes näisid talle teetähistena õkva sinna muinasjutulisele marjamaale. Kuid vaevalt paari kuu pärast oli ta jälle metsik: ta oli seni näinud ainult ilusat ning puhtaks küüritud akent, nüüd aga oli ta selle akna kaudu sissegi vaadanud. Ja sellest saatuslikust hilissügisest peale hakkas ta pikkamisi kuid kindlalt tagasi libisema, ikka enam ning enam, kuni ta leidis end seisvat jälle täpselt samal tasapinnal, kus ta oli seisnud

Arcturine. Öli (1889)

I. Repin

Saduri tagasitulek. Öli (1877)

I. Reppin

kord kriimsilmalise tänavapoisina... kõigi oma tõekspidamistega ja kogu oma kojuigatsusega... ainult selle vahega, et ta seisis nüüd sellel tasapinnal kuidagi üksikuna, kohutavalt kõigest muust kõrvalejäänuna.

Sama aasta kevadsemestril organiseerus ta uuesti, sel korral üliõpilaseltsi, mille koosseisu kuulus terve hulk äärmisi pahempoolseid. Kuid nõnda, nagu ta leidis endises kohas eest kõigest maisest ning inetust kõrgemal seisjate inimeste asemel salga noori poisse, kes kujutlesid endid talulastest aristokraatideks, nõnda ta leidis uues kohas eest samasuguse salga noori poisse ning tüdrukuid, kes kujutlesid endid pisut enam varjatud kujul üles-trüüjatest vabameelseteks vaimutegelasteks. Vilistlased, kohevil sulgedega Noor-Eesti-vaimulised literaadid, ilmuvate raamatute kohta sõna võtvad kirjandusteadlased ning umbelt targutada armastavad filoloogid esinesid ettekannetega, mille vastu tundsid huvi ainult üksikud peale nende eneste; esimese kursuse üliõpilased, kelle naiivset idealismi polnud igapäevane elu veel maha hõõrunud, pidasid referaate ja oponeerisid vastamisi, ometi kuhugi konkreetset välja jõudmata; ühed tegelesid suure hooga hõimuküsimustega; ja teised arvustasid omavahel kibedate sõnadega avaliku elu tege-lasi, kes kuulusid mõnda muusse organisatsiooni. Aga üldise tendentsina võideldi kõigest jõust värvikandjate vastu, külg-külje kõrval muu värvitute leeriga... ja seda ikka hea söödamaa pärast, mis jäi aasta-aastalt aina kitsamaks.

See põhjalik ümberorienteerumise järk lõppes Oskar Tiituse elus pika-ajalise, väliselt sügava ükskõiksusega, mis surus talle viimaks mingi halluse ning silmapaistmatuse ilme. Ta lõpetas õpingud, nälgis veel pisut aega tegevusetult ringi, elas pool aastat kodus vanemate juures, kandideeris kõikjal, kus vähegi tööjõudu vajati, ja sai siis paari mõjukama kaasvilistlase eest-kostmisel viisaka, kuid napilt tasuva koha kuhugi linnaasutusse — esmalt registraatorina, siis raamatupidaja abina. Ja rahukohtunik Loomet, kelle veidruste taga ta aimas midagi endale sarnast, viis ta ühel heal päeval tagasi seltskondagi, millest ta oli hakanud paratamatult kõrvale jääma: paar aja-lehetoimetajat, mõni radikaalsust teesklev ärimees, õppejõude, kes kuulu-tasid endid opositsionäärideks, ja õppejõude, kes rääkisid karjääri huvides ükskõik millisest progressiivsest mentaliteedist. Kõikjale ta ümber laius nagu surnud vesi ja kõikjal sellel surnud veel ujus vaid määratu muda-maksast kate, tihe nagu kaas, mille alla kogunes üha enam vaskrohelist seenetuskõntsa.

Kuid — nõnda oli ainult väliselt: nõnda oli vaid selles petlikus ulatuses, mis paistis silma teistele kaaskodanikele, keskkonnale, kus ta liikus, inimes-tele, kellega ta kokku puutus, kõneles, päisipäevaseid mõtteid vahetas. Ja mitte kellelgi polnud pikkade-pikkade aastate jooksul aimu sellest teisest,

varjatud elust, mis algas õhtuti väikese ärklitoe üksinduses, tuuletõmbuses värisevate sinakaslillade kardinat taga. Mitte keegi ei teadnud, et see tavaliselt vaikida armastav, see tagasihoidlik ning pisut tige inimene läks ühel ja samal ajal edasi nagu kahes eri suunas, kahes sihis kulgevaid rööpaid pidi. Mitte keegi poleks kindlasti uskunudki, kui oleks äkki kuskilt kinnitada julgetud, et too tühine linnaametnik kuhjab oma teadmiste varasalve väikesele töökale kodanlaste riigile lausa hädaohtlikke ideesid; et ta teab juba koguni palju klassivõitlusest, selle taktikast, selle tähtsamaist probleemidest; et ta kujutluses hakkab üha enam selguma pilt tulevikuühiskonnast, sellisest ühiskonnast, nagu jutlustasid seda kord suured sotsialistlikud klassikud eesotsas Marxi ja Engelsiga; et too tühine linnaametnik veendub päev-päevalt järjest enam inimkonna arenemise kindlas ja vääramatus suunas, mida ei suuda muuta meeletumadki pingutused . . . teisest leerist. Ning samal ajal, mil väliselt kõik jäi endiseks, mil lärmakate liberaalide ringkonnas liikuv Oskar Tiitus jäi ikka samaks Oskar Tiituseks, tundis ta endas ise pikkamisi kuid pidevalt nagu vahedat tera kasvavat, tera, mis ei lõiganud vaid sellepärast, et ta seisis ikka veel üksikult, teistest samasugustest teradest lahus, täiesti eraldi — omaette.

Ja see niisugune teistest teradest lahus-eraldi-omaette seismine, varjutatud pealegi lapsepõlvest kaasa toodud ebamäärasest kitsustundest, muutus Oskar Tiituse elus viimaks piinavat rahutust tekitavaks probleemiks, millest ta ei suutnud siiski kuidagi välja rabelda. Oli see tingitud loomusunnilisest argusest, mille olemasolu ta katsus küll kõigiti eitada, oli see ehk koguni tingitud kuhugi hingepõhjale pugenud süüteadvusest klassi ees, keda ta oli oma hiljutiste püüdlustega ülespoole siiski rängalt reetnud — ta ei leidnud neile küsimustele ühtki vastust, mis poleks talle juba järgmisel hetkel vildakana paistnud. Ent midagi oli siiski kindel, ja selles ta enda arvates ei eksinud: kontakti leidmine ringkondadega, kuhu ta uskus end sisemiselt kuuluvat, näis talle ületamatu raskusena. Ja nõnda piinles ta aina edasi, piinles ja jätkas õppimist, puhuti raudrahulikuna ja külmaverelisenä, puhuti meeletult rabeldes, hing täis hullumishirmu.

Siis sündis äkki midagi ootamatut: enesekindluses rinda õiendav kodanlus tegi ulja žesti: poliitilised vangid vabastati ja vastava manifesti ridade vahelt vaatas maailma ülbelt-üleolev naeratus: „Noh, näete nüüd — me ei kardata teid enam!“ Kohvikusse, kus Oskar Tiitus käis oma sõprade seltsis vabu tunnikesi veetmas, ilmsid kahvatud, tõsiste nägudega mehed ning kahejalgsed ajalehed saatsid kohe sõnumi ringi: „See seal istus kümme aastat, see seal neliteist, see, näete, koguni kuusteist aastat.“ Piiluti kulmude varjust, sosistati, imestati, avaldati koguni vaikset kaastunnetki ja vaieldi poole häälega selle üle, kas too amnestia oli siiski tark samm . . . muidugi

üldrahvuslikust seisukohast võetuna. Õrnade närvidega seltskonnadaamid olid veidi aega endamisi šokeeritud: „Sunnitöölised, kujutleda ainult!“ Ja siis kulges elu jälle edasi oma tavalist, loidrahulikku rada mööda, tigu-sammul venides, nagu kindlustatud igasuguste üllatuste vastu.

Tol ajal kavatses Oskar Tiitus korduvalt: „Lähnen ja teen nendega tutvust, pakun neile oma kaastööd, lülitan enda aktiivi, mille eksistentsis ei peaks ju vähematki kahtlust olema.“ Kuid selline otsustavus ning julgus vallutas teda jälle ainult öövaikuses, oma ärklittoa nelja seina vahel; ja tarvitses tal vaid järgmisel õhtupoolikul üle kohvikuläve astuda ning vabamenud riigikukutajate laua poole vaadata, kui see otsustavus ja julgus kohe jõuetuna laiali hajus. Ja ikka seisis ta vaikselt-kohmetult nagu mingi tiheda aia ees, kindla teadmisega, et ta peaks sellest üle ronima, ent ühtlasi ka sama kindla teadmisega, et ta seda kunagi oma isiklikul algatusel teha ei suuda.

Oskar Tiituse mälestused pöördusid parajasti möödunud sügisestele sündmustele, kui teda äkki ta mõtiskeludes segati: terav kellahelin lõikas läbi vaikuse, katkes hetkeks ja kordus siis uuesti. See oli nagu mingi käega kombatav ese, mis oli märkamatult lähedale hiilinud, et siis seda ootamatult esile karata. Ja see kellahelin üllatas seda enam, et siia kõrgele katuse alla polnud juba aastate jooksul sellisel hilisel tunnil sisse tungitud, isegi mitte neil kordadel, kui mõni viinast lõbus kamraad otsis endale joomalauakaaslast.

Oskar Tiitus kuulas pisut aega hinge pidades, tõusis siis ja läks kiki-varbail ukse juurde. Keegi liigutas end koridoris — kõhatati, kobistati jalgadega, hingati pikkade ja sügavate sõõmudega: trepp oli ju järsk ja pealegi ei põlenud koridoris tuld... nagu kõigis viisakates majades. Ning naeratades korruga mingi tigidalt kõvera naeratusega, surus Oskar Tiitus sõrmed võtmepärale, pööras seda, nihkus sammu tagasi.

— Kes seal on?

— Mina.

— Kes... sina?

— Mina, Karm.

— Nii, sina, ütles Oskar Tiitus ja astus nüüd täiesti ukse eest kõrvale.

Ta tõmbas käsikaudu kobades mantli selga, süütas tule, katsus endamisi tolle tasakaalutu mehikese hilisele külaskäigule sobivat seletust leida. Kui elektritule ere valgus neile piina valmistades vastu silmi löi, viipas ta vastumeelselt tooli poole ja lisas:

— Ole hea.

Jakob Karm avas pikkamisi palitunööbid, heitis hõlmad kerge liigutusega tagasi. Ja jälle torkas ta juures silma kõigepealt tema pisut otsitud riietus,

elegantne kaelaside, peen joon, mis ei lasknud end küll defineerida, mille olemasolu tuletas aga end meelde tühisemategi pisiasjade kaudu. Kuid ta nägu oli samal ajal ebaloomulikult nukker ja loid, isegi ta silmade ümber olid tekkinud sügavad varjud, mis näisid praegu peaaegu mustadena. Ta ütles viimaks, keerutades närviliselt põidraid:

— Sa muidugi imestad, et ma...

— Et sa — nagu su välimuse järele otsustada võib — üsna kaine peaga — siia tulid?

— Jah, nimelt.

Oskar Tiitus istus nüüd samuti.

Ta sõnas pikkamisi, olles jälle veidi aega vajalist seletust oodanud:

— Eks me siis kuula... kogu oma tagasihoidliku tähelepanuga.

Jakob Karm naeratas kõveralt.

— See on selle... tänase koosoleku pärast, pomises ta viimaks. — Sa tulid sealt küll varem ära, aga loodetavasti oskad sa niigi kujutleda, kuidas seal... otsustati. Ja nüüd ma tahtsin sinult... pisut nõu küsida. Õigemini küll — sinuga pisut edasi-tagasi arutada.

— Jah? küsis Oskar Tiitus.

Ajakirjanik laskus vimma ja silmitses teraselt oma pikki, ravitud küüsi. Siis tõstis ta jälle pea ja pomises mingi ahastusliku otsustavusega:

— Näed sa... Ma ei tea, mis õieti teha või kuidas olla. Õpeta! Anna näpunäiteid. Oleme me ju... pärit ühest ja samast kandist... kui nõnda ütelda võiks. Töötavate inimeste lapsed, kes on suure vaevaga paremale järjele jõudnud. Ja sina tead nähtavasti ammugi juba, mis sihis tuleks nüüd edasi minna.

Oskar Tiitusele meenus jälle möödunud sügis ja sellega seoses olnud tasakaalutus: sel korral leidis rohkesti inimesi, kes käisid samade küsimustega Jakob Karmi enda juures. Ja samuti meenus talle, et just sellel punktil olid äsja katkenud ta tagasivaatavad mälestused. Ta muigas tahtmata ja ütles siis kuidagi vaikselt-küsilvalt:

— See, mis on siia maani aset leidnud, pole sind nähtavasti ikka veel targemaks teinud...?

— Jah... vaata...

Äkki välgatas läbi Oskar Tiituse pea veider mõte, mis täitis ta imelise rõõmutundega. Ta katkestas külalist poolel lausel ja küsis kohe edasi, ikka niisama vaikselt, nagu midagi kindlasti teada tahtes:

— Kui ma teid omavahele jätsin, langetasite te minu kohta vist üsna konkreetseid otsuseid? Tegite minuga — piltlikult väljendades — lõpparve? Rahvuse ja tõu äraandja? Reetur, keda seni ainult kahtlustati ja kelle suhtes jõuti ometi viimaks päris kindlale selgusele? Ja nii sa tulid siis minu juurde

juba kui... inimese juurde, keda on siiski mõistlik arvestada. Täpselt nõnda, nagu sügisel suhtuti sinusse endasse. Vähemalt igaks juhuks — ehkki esialgu ainult varju pakkuvus ööpimeduses.

Jakob Karm tõmbus nagu ootamatu hoobi all kühmu, muutus üleni punaseks — isegi ta suur kongnina hakkas hõõguma ja kattus tillukeste higipisaratega.

Aga enne veel, kui ta midagi vastata või seletada sai, tõusis Oskar Tiitus jälle oma kohalt, nõjatus vastu lauanurka ja lisis nagu rohkem enda kui külalise tarvis:

— Mis sihis tuleks nüüd edasi minna? Nagu keegi seda õigeks peab, mis siis muud. Ainult et — igal meist olgu tänapäeval oma lipp hästi nähtaval kohal. Kellel punane, kellel sini-must-valge, kellel... kas või vikerkaarevärviline. Kui minu oma sind tõesti peaks huvitama, siis... see on küll tõesti punane. Kõige targem on aga muidugi õiendada... selle viimasega. Sest seal on igatahes, mida parajal ajal valida.

Veidi hiljem hakkas ajakirjanik minema — tusesena, veelgi enam nukra-ilmelisena.

Ja Oskar Tiitus, tagasi teki alla pugunud, uinus kohe sügavasti, ikka veel elevil sellest kummalisest rõõmutundest, mis temas mõne hetke eest nii ootamatult lõkkele löi.

3

Kogu järgmise päeva jooksul viibis Oskar Tiitus mingisuguses kõrgendatud meeleolus: oli kerge hingata, kerge elada, oli kerge teada kas või ainult sedagi, et täna on kesknädal ja et selle järel tuleb neljapäev ja siis... on juba reede. Kuid ta ei lasknud end selle kõrgendatud meeleolu poolt ometi rõõpaist välja viia ja töötas sama usinuse ning täpsusega nagu alati. Sissekanne järgnes sissekandele, tähed tähtedele, arvud arvudele — ühtlased, hoolikalt viimisteldud read, rahulikud ja külmad, halastamatud oma püsiva edasirühkimise hoos. Ja küllap vist esimest korda kogu senise elu jooksul ei vaevanud teda täna isegi see umbne kitsustunne, mis saatis teda tavaliselt peaaegu igal sammul.

Siis löi kell kolm — see päev oli jälle läbi, ta võis minema hakata. Ta sulges raamatud, asetas need oma kohtadele, lukustasapid ning sahtlid.

Ta käis lõunastamas, jalutas, ei märganud pakastki, mis valitses ikka veel kartlikult end vastu orupõhja suruvat halli linnarägastikku. Ja siis olid need paar üleaurust tunnikest möödas: kohvikuseanss oli algamas, tal polnud vaja kauem oodata. Lävelt korraks veel tagasi vaadates märkas ta nagu hoopis juhuslikult, et taevas hämarusse mähkuvate katuste kohal oli helehahkjas ning veidi-veidi rohekas, meenutades paksu klaasi, mis rõhub oma massiga.

Kuigi aeg oli veel varane, oli külalisi siiski juba koguni rohkesti, ja vaevalt sai Oskar Tiitus sisse astuda, kui teda juba siit-sealt vaadatigi. Polnud kahtlust: informatsioon tema reetliku meelsuse ja selle ootamatu ilmsikstuleku kohta oli temast endast ette jõudnud; teda oli kaalutud ja hukka mõistetud; tema kohta oli vististi kindel ning vali otsuski langetatud. Pöörati päid, põrnitseti kulmude alt; üks kui teine ütles midagi oma hajameelsemale naabrile, kummargile üle laua laskudes, halvustus huulnurgis; naeratati kõikemõistvalt; ja need, keda ta teretas, kas noogutasid vaevalt-vaevalt või ... ei noogutanud üldsegi. Poliitilise politsei abikomissar, kes mängis malet kogu oma olemuses jälgi ajavat hurta meenutava reporteriga, unustas silmapilguks isegi oma ametialalise kavaluse ja vaatas nii kiiresti ringi, et tühi morsiklaas ta küünarnuki kõrvale ümber kukkus ja klirinal põrandale veeres. Kui Oskar Tiitus viimaks vaba koha leidis ja selja mugavalt vastu seina surus, ilmus äkki ta kõrvale kangesti punetav mehenägu — noor keelemees Rohi — kõhatas ärritatult ning purskas korruga ebaloomulikult valju häälega:

— Nii et ... sina kah ... sina kah ... hakkad roomama! Väga huvitav. Väga huvitav, jah! Aga kas sa mõtled ka ise, inimene, mis see kõik sulle tähendada võib, kui ...

Oskar Tiitus pööras pikkamisi pead, lõpetas paberossisüütamise. Sel hetkel rabas teda kange tahtmine veelgi enam tagasi kallutuda ja suure häälega naerma hakata. Alles nüüd märkas ta — kaudselt silmanurkadega, — et üsna ta lähedal, vaevalt paari sammu võrra leti poole, istus Jakob Karm ja katsus end kõigiti nähtamatuks teha, kummardudes nii sügavale ajalehe kohale, et ta ruske kukal turjajoonega peaaegu täisnurga moodustas. Ja selle koomilise pildi tõttu veelgi rõõmsamasse meeleollu sattudes tõmbas ta kopsudesse suure sõõmu kanget tubakasuitsu, hakkas seda kohe jälle läbi sõõrmete välja puhuma — sõjakale teadlasele otse näkku — ning küsis viimaks üllatust teeseldes:

— Vabanda, aga ma ei saa tõesti aru, mis sa tahad sellega ütelda.

— Ah ... ah sa ei saa aru! Nii! Hea küll! Mis ma sellega ütelda tahan? Just seda ... seda ... köhh ... mis ma ütlen! kogeles professor Rohi.

— Väga huvitav. Aga ehk sa seletaksid siiski pisut lähemalt.

— See on ... see on ... tallalakkumine ... vaat mis!

Ja läinud ta oligi, see ägestunud marurahvuslane, ikka kõhatades, ikka kangesti lõkendavate põskedega.

Üha kestvale reipusele vaatamata tundis Oskar Tiitus end siiski pisut ebamugavalt, nagu kõrvale tõugatuna tavalistelt rõõbastelt, mida mööda ta oli seni sujuvalt edasi libisenud. Ja nüüd, mil esimene aktiivne väljaastumine tema vastu oli aset leidnud, tajus ta korruga teravat vihkamist kõigi

nende romantiliste tagurlaste vastu, keda ta seni ainult heatahtlikult oli halvustanud. Ta tundis loomusunniliselt, et see, mis siin äsja toimus, oli vaid eelkõrge ammu vaenlasega, et see on alles algus ja et suur sõda on veel tulemata, suur sõda, mis nõuab nii mõnegi asja ümberotsustamist, teistiseadmist. Äkki voolas ta kudedesse metsik kurjusehoog: kõige meelsamini oleks ta praegu püsti karanud, et lausuda midagi jõhkral ning põlastavalt toorest, midagi sellist, mis paneks kõik need õilishinged hirmu pärast võpata.

Sel silmapilgul meenus talle väike, vastu talumeeste põlde surutud töölisagul, kust ta oli umbes tosin aastaid tagasi tulnud, ning just samal hetkel, kui see talle meenus, teadis ta vääramatu kindlusega, et ta on kõigist vahepealseist eksisammudest hoolimata mees sealt, julm poiss neilt liivatänavailt, kus võideldakse ausalt, ent ühtlasi ka viimast jõudu välja pannes. Ja samuti teadis ta ka seda, et ta polnud vahepeal siiski ainult kahetsenud ja maganud — ei, ta oli ka nua voolinud ja nüüd ta tahtis selle nuiaga ka kindlasti kellegi pihta äiata! Kõik temas pulbitses, kees, püüdis pinna poole, veri ta soontes oli nagu täis kihisevaid mullikesi, mis litsusid silmadesse, vastu meeleskohti, pakitseva naha alla. Ja mida suuremate jõupingutustega ta sundis end väliselt rahulikuks jääma, seda suuremaks kasvas tas vajadus senise aeglase käigu asemel lausa jooksmata pista, järele neile võitlusvendadele, kellele lähenemast oli teda seni takistanud rumal valehäbi.

Pabeross oli märkamatu lõpuni põlenud — ta viskas selle tuhatooi ja süütas uue. Nii jah . . . ometi viimaks oli ta ületanud selle kõrge aia, mis paistis seni otse hirmuäratavalt kõrgena . . . mõtles ta ebaloomulikult vilkalt, otsekui oleksid kihisevad mullid juba ta ajussegi tunginud. Ja siis mõtles ta veelgi edasi — ikka sama ebaloomuliku vilkusega, ikka sama pakatava rõõmuhooga: „Hea, et ma neid sellisid nii põhjalikult tunnen . . . jah, see on tõesti hea, et ma nendega nii põhjalikult tutvuda viitsisin.“

Kui esimene ärevuselaine siiski viimaks mõõnana hakkas, vaatas Oskar Tiitus pisut terasemalt ringi ja nägi, et laua juures, kuhu kogunesid tavaliselt endised poliitilised vangid, istus üksik mees tumehallis ülikonnas, sirvis pildiajakirja ja silus aeg-ajalt nagu midagi meelde tuletades üle oma keskelt paljaks muutunud pealae. Ning korraga oli kuidagi veider kujutleda, et see üsna tavalisena näiv, rahulik ning vaikne inimene on peaaegu pooled oma eluaastatest mööda saatnud kitsas kivikongis, et ta on sealt siiski veel elusana välja tulnud, et ta pole kogu oma olemusega . . . hävitavaks viha-leegiks muutunud. Pisut mõtlik nagu, sügavad kurrud suu ümber ja silmade all, lohud põsenahas — arvatavasti piibusuitsetamisest. „Kommunist Pedusaar ei tunnusta meie kohtuid ja ütleb, et tema üle võivad otsust teha ainult töörahva vastavad asutused,“ irvitati kord ajaleheveergudel ja anti mõista, et

see kommunist Pedussaar on kui mitte lausa kõrilõikaja, siis vähemalt inime, kellelt võib oodata ükskõik millist üllatust. „Kommunist Pedussaar... jah...“ pomises Oskar Tiitus korraga kuuldavalt, märgates samal hetkel, et vaadeldava terashallid silmad olid üle ajakirjaveere otse tema poole suunatud — mingi küsiva heatahtlikkusega, mis oleks nagu ühtlasi sõbralikult julgustada püüdnud.

Ta tõusis, lükkas tooli kergelt kolinat sünnitades tagasi. Ja kohe teadis ta, et iga ta liigutust jälgitakse kõikjalt terase tähelepanuga, et enamik tema aktiivseiks poliitikuiks muutunud tuttavaist kujutleb praegu, et ta on kartma hakanud ja kavatseb lahkuda. Jakob Karm kummardus jälle sügavale laua kohale, professor Rohi kõhatas, Ralf Kondor, kes oli just praegu pärale jõudnud, muigas kogu oma täidlase näoga, toimetaja Salurand ütles midagi direktor Kuusikule, kelle iseloomustav sigarillo tegi jälle järsu nõksatuse punase ninaotsa suunas. Siis aga pöördus üldine tähelepanu uuesti temast kõrvale: tuli sisse salk nooremasse generatsiooni kuuluvaid kirjanikke, kes olid rahvuslikult mõtleva seltskonna juures ebasoosinguusse sattunud juba ammu enne teda. Ja üks kangesti heledate juustega ning kangesti mustade kulmudega daam ütles oma partnerile: — Venivad... muudkui. Tuleksid samuti kuhugi asumisele saata!

Oskar Tiitus peatus üksiku poliitilise vangi laua juures. Ta katsus naerata ja pomises pisut kohmetult:

- Vabandage... kas ma võiksin teiega paar sõna juttu ajada?
- Jah, palun — miks mitte, vastati kohe kärmesti.
- Mu nimi on Tiitus.
- Tean. Tunnen teid juba ammugi. Istuge.

Oskar Tiitus tõmbas endale tooli. Ja korraga ta ei teadnud, mida rääkida, missuguste sõnadega alustada. Ta märkas nagu kuidagi eriliselt tähelepanelikuks muutudes, et teisel pool lauda asuva mehe silmad polnud siiski hallid, vaid helesinised, ja et üsna pupillide läheduses mustendasid nagu tillukesed tindipritsmed. Kui talle ikka nagu sõbralikult julgustada püüdes otsa vaadati, kummardus ta uuesti julgeks ning rahulikuks muutudes pisut ettepoole ja ütles vaikselt:

— Ma tahtsin teile ainult teatada, et nüüd, mil iga inimese suhtes on vajalik selles või teises sihis kindel olla, pean ma tarvilikuks, et te teate... midagi ka minu üle. Ma olen seni küll tegelikust tööst kõrval seisnud, aga... kui teil kord inimesi vaja läheb, siis... ma oleksin küll heameelega valmis igas asjas... kaasa tegema.

Lauakaaslane ei vastanud, hakkas jälle ajakirja sirvima. Ta nagu oli ikka ühtviisi rahulik, kinnine, mitte midagi ütlev. Kuid Oskar Tiitus aimas kogu hingega, et see inimene mõtleb praegu pingutatult, kaalutleb ja

langetab varsti otsuse. Ta ootas. Siis korraga valgus üle naabri kondise näo kerge naeruvine, mis levis kiiresti kuni silmadeni, jäädes sinna püsima. Ja endine poliitiline vang sõnas pikkamisi, pisut sumeda häälega, mis ulatus vaevu-vaevu üle neid lahutava laua:

— Nojah. Tänapäeval aetakse ka igasuguseid hirmu ja õuduse jutte... selle lahetaguse konflikti suhtes. On kuulda, et te olete sellel teemal juba paljudega oma sõpradest tülli sattunud?

— Muidugi! See on ju lihtsalt... hüüatas Oskar Tiitus.

Ja imelikul kombel ta teadis, et sellega siis on ta asi otsustatud, et rohkem sellest enam ei räägita, et ta on juba suure sammu võrra edasi jõudnud, esimese suure sammu võrra, mille astumine paistis talle seni lausa võimatuna.

Pedussaar katkestas teda ja jätkas:

— Eile aga olevat te neile... otse pihta löönud. Nojah. Nii et — selge piir. Täna lõuna ajal kihas sellest... kogu sinne asutus. Aga nende valmis inimeste juures pole ka tähtis, kuidas nad neisse süstemaatiliselt levitatavatesse kõmulugudesse suhtuvad — niikuinii ei saa keegi neile midagi teispidist selgeks teha. Aga tähtis oleks, et harilikud kodanikud teaksid, mis ja kuidas. Selle eest tuleks hoolitseda. On vaja iga vale avalikuks teha ja pind selle alt ära tõmmata. Muidu hakataksegi uskuma... ei tea mihukeksi lollusi.

— Loomulikult! Just sellepärast, et... hüüatas Oskar Tiitus jälle pisut liiga agaralt.

Ja endine poliitiline vang katkestas teda kohe uuesti:

— Nohjah. Tuleb tasapisi tööd teha, mis siis muud. Nii nagu parajal kohal ja silmapilgul kõige õigem paistab olevat. Ülesandeid on palju — igal meist tuleb neid ainult näha ja leida. Eks siis... pärast vaatame. See kavatsusel olev sünnipäevaõhtu... muidugi korraldatakse?

— Pole vist kahtlust.

— Nojah. Mis seal ikka parata.

Vaikus.

Mees teisel pool lauda toppis piibu tubakat täis ja hakkas suitsetama. Sinised pilvekeseid tõusid üle ta näo, läbi sõrmede, libistasid otsaesist, mis läikis kollakalt nagu vana elevandiluu. Tal olid tugevad paksud küüned, servadest veidi ülespoole pöördunud, jäme nina, jõuliselt edasi ulatuvad kulmukaared. Ta kõrvaveered olid täiesti hallid, ehkki ta polnud veel neljakümneaastane. Ja ikka näis ta oma sügavas, nagu raskelt paigal lamavas rahus Oskar Tiitusele peaaegu usutamatu — varjatud jõud, mida võib küll aimata, millele ei pääse aga siiski kõigist katsetest hoolimata lähemale.

— Te olete ikka endisel ametikohal?

— Jah.

— Kas te ei karda, et teie avalikud meeleavaldused võivad teie leiva-teenistusele kuidagi halvasti mõjuda?

— Mõjugu! Lõpuks pole see ka maailmas kõige olulisem küsimus.

Vaikus.

Oskar Tiitus kartis end punastavat, sest viimase lause pisut uhkustav toon tundus talle endale järsku enam kui naeruväärsena: „V a a d a k e, m i n a g i o l e n v a l m i s m i d a g i o h v e r d a m a !“ Ja et oletatavat halba mõju kuidagi leevendada, lisas ta kohe rutates:

— Isegi kui nad mind vallandaksid — mis siis? Olen kindel, et see töötaolek ei kestaks enam kuigi kaua.

— Nojah, ütles endine poliitiline vang, süvenedes jälle ajakirja silmitsemisse.

Tekkis uus paus, ja Oskar Tiitus tundis veelgi teravamini, et ta räägib ikka kuidagi vigu tehes, mingisuguseid kohutavalt ebaloomulikke eksitusi ritta lükkides. „Et see töötaolek ei kestaks enam kuigi kaua — talle paistab kindlasti, et kogu mu julgus on tingitud ainult minu suurtest lootustest,“ mõtles ta vihaselt. Üks närv põlveõndlas hakkas kiiresti-kiiresti tõmblema ja see lakkamatu tõmblemine mõjus tasse veel omagi poolt. Nina-külgedele, laubale, meelekohtadele... isegi käeselgadele... ilmusid tillukesed higipiisakesed. Siis aga sai ta kaduma hakkava reipuse uuesti tagasi, naeratas ning ütles:

— Näete — ma olen teie ees praegu nagu koolipoiss. Pomisen aina rumalusi. Aga uskuge — tõeliselt ma mõtlen siiski hoopis teisiti.

— Ei — mis rumalusi? küsis Pedussaar alles pika viivituse järel.

— Üldse. Nagu tahaksin ma parajat momenti kasutada ja... teatud tagamõttega reele hüpata, ütles Oskar Tiitus.

Sel hetkel libises endise poliitilise vangi suu ümber jälle kerge naeruvine — veelgi ootamatam, veelgi kiiremini silmadeni tõusev. Ja Oskar Tiitus teadis kohe, et tema kaksipidi mõistetavad sõnad polnud tõesti märkamata jäänud. Korraga vallutas teda tuline vajadus midagi algusest lõpuni ära jutustada, siiralt ja otsekoheselt, midagi varjamata, kuid samuti ka end üleliia alandlikuks tegemata. Ta asetas käed enda ette lauale, kummardus jälle pisut ettepoole ja ütles:

— Tegelikult on lugu küll niisugune, et ma olen... üksik hunt. Aga siiski — hunt. Mul polnud kunagi juhust teatud poole vajalisi ühendusi sõlmida ja see osa elust, kuhu ma oleksin pidanud otseselt kuuluma, jooksis minust lihtsalt mööda. Muidugi — ka minul oli kord teissuguseid unistusi: soe kohake, uhke korter, ilus naine puhtate lastega ja nõnda edasi ja nõnda edasi. Mis seal parata — kõik jutlustasid seda. Maast-madalast rääkisid

sellest vanemad, koolis kõnelesid sellest teised õpilased, hiljem käisid selle põhimõtte järgi paljud tudengist-kaaslased. Noh, võiks muidugi väita, et minu teisesuunaline areng algas peamiselt seetõttu, et mul ei õnnestunud kõigist püüdlustest hoolimata karjääri teha. Tegelikult pole see siiski nõnda: õnneks läksid mu silmad lahti juba hoopis varem. Juba kümme aastat... või veelgi enam... unistan ma ikka ühest ning samast — sellest, mis nüüd ometi viimaks täituda töötab. Ja... ja... kui ma seni ainult nagu mutt oma urus istusin ja lugesin, aina lu-ge-sin... siis küll mitte hirmu ja nahahoidmise pärast, vaid just sellepärast, et... ma jäin ruttavast hoovusest juhuslikult kõrvale. Te võite mind ju muidugi mitte uskuda, aga... Ja peategi mind loomulikult ettevaatlikult võtma... Igatahes... igatahes... ma oleksin praegu välja minemas... kas või revolvriga peos, kui see peaks vajalikuks osutuma.

— Nojah, eks te ise tea, kui kindel te oma veendumustes olete, ütles endine poliitiline vang ja naeratas üha edasi. Ja parajasti, kui Oskar Tiitus tahtis veel midagi lisada, vaatas ta veel kord kella, tõusis ja ütles sõbralikult:

— Vabandage... ja head tervist. Ma pean nüüd jälle ära minema.

— Head... head tervist... pomises Oskar Tiitus.

Kui sõnaahtra lauakaaslase kõrge ning sirge kogu ukse varju kadus, tundis ta end äkki peaaegu surmani väsinuna. Pinge alanes kiiresti ja nüüd kattusid suurte higipisaratega isegi ta kõhnad randmed. Ta nõjatus seljaga vastu seina, teeskles ükskõiksust ja vaatas ümber. Poliitilise politsei abikomissar oli kitsanäolise ajakirjanikuga kohad ümber vahetanud ja istus nüüd näoga otse siia poole, teeseldes sügavat mõtlikkust, malevigur imeliselt valgetena tunduvate sõrmede vahel; kirjanik Sammal, oletades nähtavasti eilse salakoosoleku reetmist, liigutas põselihaseid; tõmmuvereline ja tuim, pisut groteskselt jämedajoonelise ilmega kriitik kõigutas pahuralt oma määratu suurt pead, veeretades ise paberirullikest — peenemaks, ikka peenemaks; ja kaks professorit — keelemees Rohi ning tõutervislane Ralf Kondor — seletasid midagi laisale kirjustusedirektorile, kes oleks nüüd meelsasti lausa pikali heitnud. Kõigist laudadest hõõgus selgesti tajutavat vaenu, või kui mitte just kõigist, siis vähemalt neist, kus istusid tema lähedased tuttavad...

Viimane mõte pani Oskar Tiituse tahtmatult naeratama. Alateadlik tunne, et teda oli mõni minut tagasi selle sihikindla ja raudkõva inimese poolt teatud esialgse usalduslikkusega võetud (ja rohkem ei võinud ta ju praegu oodatagi!), sisendas tasse veelgi enam võitlusvalmit kindlust. Oli nagu täiesti loomulik, et n o o d s e a l teda vihkavad ja oli nagu samuti täiesti loomulik, et ta isegi ei saanud mõtelda n e i s t s e a l enam teisiti kui

oma põhilistest vaenlastest. Liisk oli langenud — ta tajus seda kogu hingest — ja ta teadis ühtlasi, et ta ei tagane enam sammugi.

Ta otsustas parajasti lahkuda, kui keegi lähenes talle külje poolt.

— Oo, tervist, vennas — istud siin üksi nagu vana lepakänd. Tahad edasi mediteerida või lubad mind oma kilda kükitada?

See oli advokaat Suurkask.

— Ole hea, ütles Oskar Tiitus.

Käbe mees asetas enda laua äärde, tõmbas jalad kolinal tooli alla. Ta ilme oli väga sõjakas ja väga sapine. Oma pikkade, liigeste kohalt jämedate sõrmedega närviliselt vastu lauaklaasi trummeldades ütles ta rabedalt, nagu kuhugi rutates:

— Kuradid! Mitte midagi ei ole parata — teevad ikka tembu ära. Ja veavad seltsi möödapääsmatutesse sekeldustesse. Sa läksid ära ja sellepärast sul pole loomulikult aimugi, kuidas ma seal maadlesin. Oleksin meelstasti lahkunud nagu sinagi, aga organisatsiooni küsimus on ikkagi organisatsiooni küsimus. Ühel heal päeval — kvitt, vaat siis. Ja sellepärast ma jäingi, olgu küll, et need mustad kaarnad pidid mu peaaegu siniseks vihas-tama.

— Njaah? venitas Oskar Tiitus.

— Mis njaah! Tarvis on praegusel ajal aktiivselt niisugustele lollustele vastu astuda, aga mitte nina püsti ajada ja plehku panna! ütles advokaat Suurkask.

— Eks sa ju näinud, nagu sa ise siin praegu seletad — mis see sinu aktiivne vastuastumine aitas! ütles Oskar Tiitus, tõmbus nagu loomusunniliselt tagasi ja tundis end tasapisi tusanema hakkavat.

— Jah, minu — ma olin üksi! turtsus kaasvilistlane. Ja kohe ettevaatlikult siia-sinna ringi piiludes: — Muuseas — täna sa tegid vähemalt hästi. Täiesti hästi. Seda ma kiidan.

— Mis sa sellega mõtled? küsis Oskar Tiitus kulmu kortsutades ja tundis nüüd isegi seletamatut ettevaatlikkuse vajadust. Kuid ta mõtles samas, et arvatavasti on see tingitud õppetunnist, mis endine poliitiline vang Pedusaar talle hiljuti oma käitumisega andis; ja ta lisas kohe: — Täna? Ja tegin hästi? Paistab, et sa viibid mingisuguses eksituses.

— Nooh, mis sa nüüd m i n d püüdma kipud, vana sell! sosistas advokaat Suurkask.

Seisukord hakkas Oskar Tiitust juba huvitama. Ta jätkas küsitlemist:

— Ja mida ma siis sinu arvates niisugust olen korda saatnud, millega ma tahaksin sind püüdma kippuda?

— Noh... mees kõndis siit just enne minu tulekut minema. Kõnelesid ju talle eilsest, eks ole?

— Kellele?

— Noh — Pedussaarele, loomulikult.

Oskar Tiitus raputas pead. Advokaat Suurkase oletus tundus talle järsku isegi haavavana. Ometi mõtles ta samal ajal, et õigupoolest oleks ta pidanud tõesti ka ise neist kavatsetavatest sammudest kõnelema, nõnda nagu ta neist teadis, nõnda nagu need näisid varsti vormi võtvat. Hakates kohviklaasi uurdeid pidi edasi-tagasi liigutama, sõnas ta pikkamisi:

— Eksid. Kõigepealt ei kavatse mina nende lollpeade arvel keelt kanda, sest nad hoolitsevad selle eest ju ise. Ja teiseks — mees, kellest me kõneleme, on kindlasti neiski asjades hoopis korrektsem kui meie endi sõbrakesed, kes on oma teisiti mõtleivate kaasvõitlejate kohta ammugi... tolele maletajale seal... ette vilistanud. Jah, kahjuks... oletasid sa siiski ekslikult.

— Ah n-n-nii-i-i! venitas advokaat Suurkask ja noogutas nagu pettunult.

Ta tahtis jälle kiiresti-kärmesti midagi seletama hakata ja tõmbas enda juba nagu hoovõtmiseks kühmu.

Kuid Oskar Tiitus ei kuulanud teda enam, tõusis ja lahkus jumalaga jätmata: korraga haaras teda tunne, nagu võiks nüüd-nüüd midagi külma ning libedat ta külge puutuda, üsna vastu nahka, sügavale riiete alla: Need olid malendeid tõstva politseimehe suured tumedad silmad, mis olid talle otse näkku suundunud — mingi kobava viltuvaatega, nagu katsesarved, mis teevad esimesi lähenemisliigutusi.

Väljas oli tuiskama hakanud.

Kuid soolveetaoline pakane kestis aina edasi.

4

See uljas ning pisut edev võitlejatunne, mis Oskar Tiitust sel õhtupoolikul vallutas, kestis veel kuni hilise ööni. Ta jõud oli järsku nagu hiiglasuureks kasvanud ja ta ei teadnud nüüd, kuhu seda kõike mahutada.

Ta käis mööda oma kitsast ärklituba edasi-tagasi, vaatles hajameelselt naeratades selle seinu, pidi tahtmatult kujutlema, et nii mõnigi üksikasi siin oli seni ta eest nagu peitu jäänud. Suur ning must vari, mille ta ise laest langeva valguse ees põrandale heitis, viskles kohalt teise mingi ebaloomuliku seadusepäratusega, kahanedes kord üsna ta jalgade ette ja kasvades samas jälle peaaegu poolt ruumi täitvaks vormituks pimeduselaiguks, mida tuul näis sihitult lehvitavat.

Siis hakkas too rõõmujoovastus pikkamisi järele andma: ta istus voodiveerele ja hakkas kahe käega põlvest kinni. Ja samal hetkel teadis ta, et on

vaja nii mõnegi asja üle põhjalikult aru pidada, et on vaja kainelt ja külmavereliselt kaaluda, et on vaja vaadata kõike jälle teadusmehe täpsusega, mitte aga entusiastina, kes unustab oma unistuste heaks kogu ümbritseva reaalse. Ta kortsutas kulmu ja mõtles: seltsimees Pedussaar laskis mind mõista, et ma võiksin tõesti tööle asuda... seal, kuhu mind praegu juurde usaldatakse... see tööle asumine võib aga siiski toimuda ainult kindla plaani kohaselt — kelle poole ma peaksin otseselt pöörduma, kellelt küll peaksin otsima vajalikke näpunäiteid? Äkki oli ta nagu kitsast ja kinnisest ruumist välja astumas (oma raamatute vahelt, kus ta oli seni elanud), ning korruga tajus ta täie selgusega, et mõtlemine ning unistamine on siiski üks asi, nende mõtete ja unistuste tegelik rakendamine aga... hoopis teine asi.

Hetkeks läbis teda kerge hirmutunne ja vajadus samasugusesse liikumatusse jääda, nagu see oli sündinud kuni tänase õhtupoolikuni. Tegin vist küll suure rumaluse... säärase kaalutlematu rabelemisega... pomises ta kuuldavalt. Ta oli pika rea aastaid oma väikese ametikese kallal nosinud, polnud mitte millestki aktiivselt osa võtnud, oli oma teistki elu elanud ainult toolil istudes — see vaikne nosimine ning toolil istumine oli saanud juba tema tõeliseks eriomaduseks; ta oli nimetanud end hiljuti üksikuks hundiks, kuid ta polnud juurde lisanud, et ta oli säärane üksik hunt, kes murdis siiani ainult... kujutlustes ning unenägudes; ja järgmise hetke jooksul andis tekkinud hirmutunne küll järele, ent selle asemele tuli mingi valus pagemisvajadus — kas või kuhugi maaüksindusse, kus tal poleks vaja end segada praegustesse sündmustesse ei tegeliku eitajana, ei tegeliku pooldajana.

Ta tundis end süüdlasena, hakkas jälle mööda tuba käima. Ja see eba loomulik soov endiselt kõigest kõrvale jääda ja ainult kujutlustes ning unenägudes võitlejana esineda pidi ta tahtejõu eest jälle varsti kõrvale tõmbuma: nii oleks küll mugavam, aga me teeme siiski teisiti! Ta katsus ükshaaval meelde tuletada kõiki aktiivseid mehi, kes olid koondunud kohaliku töölisühingu ümber, sest ta oli kindel, et just sealtkaudu peab ta astuma oma esimesed sammud. Siis tuhnis ta kaua ja hoolikalt sahtlite ning riiulite kallal, tassides pilkases pimeduses ringi kobades kõik vähegi kahtlase pööningule, kavalasse panipaika, mille ta oli ammugi juba valmis vaadanud.

Kell lükkas osuteid juba kesköötunnile, kui ta viimaks tolmusena ja väsinuna ukse uuesti lukku keeras ja pikali voodisse viskus. Nii, see oli tehtud, nad võivad teda külastada kas või juba täna, mõtles ta kerge üleolekutundega. Poliitilise politsei abikomissari tumedad silmad ilmusid hetkeks ta teadvusse, need ei suutnud aga teda enam tülgastada ega vihastadagi. Kui ta pisut hiljem lahti riietus ja teki alla puges, jäi ta kohe sügavasti magama, laskmata end häirida isegi valjust tuulemühinast, mis täitis akende taga valitsevat talveõist pimedust.

Ta ärkas harjunud ajal — juba pimedal kamul — sest enne ametisse minekut oli tal kombeks ikka midagi lugeda-sirvida. Ja ta ulatas käe kohe laua poole, et süüdata öölamp ja võtta sealt mõni valmis pandud raamat. Kuid ometi ei teinud ta üht ega teist: oli nii hea end välja sirutada ja loide mõtteid veeretades lakke vahtida. Ja kuigi ta ei katsunud eilsest päevast midagi sihiteadlikult meenutada, ei unustanud ta silmapilgukski, et niisiis algab ta oma elu uut ajajärku, suurt ja võimsat, nagu ta polnud seni sellest õieti unistadagi julgenud.

Päev töölaual taga kulges kohutavalt pikkamisi — kõik, mis ta siin nüüd tegi, tundus ülearusena ja täiesti asjatuna. Viimaks ometi lõi kell kolm. Ja ta hakkas kohe lahkumisele valmistuma, sattudes koguni kergesse ärevusse, nagu see oli juhtunud kunagi ammu, mil ta ruttas siit... otse oma tüdruku juurde.

Sel silmapilgul väljus asjaajaja oma toast, kõhatas, hoidis käsi sügaval püksitaskutes ja ütles pisut liiga valju häälega:

— Tiitus, ärge minge veel.

— Miks?

— Miks?! Imelik küsimus! Kui juba kord ütlen, et ärge minge veel, siis, tähendab, läheb teid siin vaja... Saite aru, jah?

Kaks naisametnikku, kummardudes sügavale oma kokkupandavate kaustade kohale, kuulatasid teraselt. Oskar Tiitus tundis kuuma verelainet äkki mööda kaela üles jooksvat ja ta ei saanud teisiti, kui pidi võtma samasuguse hoiaku nagu too paks mees seal ukseraamistikus. Ta pistis samuti käed taskusse ja ütles, vaadates asjaajajat pilkavalt allatõmmatud kulmude varjust:

— Palun... ärge kisendage. Siin pole kasarm ja teie pole allohvitser.

— Mi-i-s! venitas järsku väga madalaks muutuv hääl alles hulga aja pärast.

— Nõuan teilt enda suhtes pisut enam viisakust, muud midagi, ütles Oskar Tiitus.

Kui ta raskelt jalalt jalale tammudes üle põranda kõmpis, oli ta päris kindel, et asi seisab tema vallandamises, et härra linnapea on juba tegutsema hakanud ja... pühib nüüd raudse luuaga. Ning — imelik küll — selle asemel et teda kohutada, näis see võimalus niivõrd tühisena, et ta ei lasknud end sellest isegi mitte segadusse viia. Möödues pisut kõrvale tõmbuvast asjaajajast, tundis ta poisikeslikku vajadust sellele keelt näidata — julge üleolekuakt, mida ta oli tarvitanud kord tänavalt tulnud koolipoisina. Ja osakonnajuhataja kabinetti jõudnud ning selle üllatunud nägu vaadeldes meenus talle nagu hoopis juhuslikult, et keegi polnud ju käskinud teda... s i i a tulla.

— Noh, milles siis asi seisab, sõber Tiitus? küsis joviaalne vanahärra, nõjatus tagasi vastu toolileeni ja kergitas teist vurruotsa.

— Te lasksite . . . mind kutsuda?

— Mina? Ei. Aga siiski — kui te juba kord siin olete. Istuge, palun.

Oskar Tiitus surus enda sügavasse klubitooli — osakonnajuhataja oli lugenud kuskilt sellistest juhtidest, kes hoolitsevad eelkõige nende eest, keda tuleb ametiasjus vastu võtta: külastajatele ettenähtud mööbel oli pehme ja mugav, ta ise aga leppis samal ajal hoopis lihtsamaga. Ja endamisi kindel olles, et see vana rebane peab praegu millegipärast vajalikuks teeselda, jäi ta rahulikult ootama.

Härra Hoomann — nii oli ta otsekohese ülemuse nimi — naeratas isalikult-leebelt. Õieti polnudki ta just halb inimene: kärkis harva, rääkis alati kerge naljavarjundiga, taotles vahel lausa perekondlikku tooni. Kuid samal ajal teati kinnitada, et ta on iga alluva suhtes tähelepanelik ja terane nagu osav jahikoer ja et vaevalt võib loota, et tema kitsaste pilusilmade eest midagi varjule jääb. Ning mida sõbralikumalt ta seal teisel pool lauda tänagi oma pehmet muhelemist muheles, seda kindlamaks muutus Oskar Tiituses veendumus, et temaga on siiski kõnelda tahetud ja et selle kõnelda-tahtmise põhjused võivad olla tingitud ainult . . . t e a t u d asjaoludest.

— Pole teiega enam hulgal ajal lähemalt kokku puutunud . . . Kuidas te ka elate?

— Tänan küsimast — hästi.

— See on tore, see on tore. Hehee . . . lausa rõõm kuulda, peab ütleva. Sest harilikult on tänapäeval ikka nõnda, et igaüks, kellele issand on suu loonud, tarvitab seda suud . . . aina hädaldamisteks ning kaeblemiseks. See asi peaks nii olema ja too asi ei tohiks mitte nõnda olla. Seal aga tuleb korraga üks aus ja ustav noor inimene ja ütleb: „Tänan, ma elan hästi. Tore, ei-noh, täiesti tore! Mis pagan — viriseda! Rumalus! Parem juba hakkame mässama, kui meie seisukord tõesti liiga halvaks läheb, aga . . . jätame pilliajamise. Eks ju?

Oskar Tiitus pidi kavalale taadile tahtmata kaasa muigama: oli ilmne, et viimane sihtis oma sõnadega kindla eesmärgi poole, lähenedes sellele samm-sammult, pikki ja sakilisi tiire tehes. Ta kehtas õlgu ja vastas:

— Ma . . . ei tea. Võib ju olla.

Osakonnajuhataja tõusis, surus rusikad ristluudele, soigus kuuldavalt.

— Puusad . . . kuramus . . . nagu lõhuvad valutada . . . ütles ta viivitades. Siis tuli ta aeglaselt tatsudes ümber laua, kohmakas, suurekasvuline, raske nagu ninasarvik. Prillid otsaesisele nihutanud ja need kohe jälle kerge näomoonutusega tagasi ninale kukutanud, asetaskorraga kaks lihavat sõrmeotsa Oskar Tiituse kuuereväärile ja sõnas sosinal: — Jah, näed sa,

I. Repin

Pisemski portree. Óli (1880)

I. Repin

Prototíahon. Óli (1877)

I. Repin

Küürakas. Grafiitpliiats (1880)

I Repin

Eleonore Duse portree. Süsi (1891)

I Repin

Запорожский козацкий отрядъ Гетьмана Шейны (1878)

1. Repin. 1. Gravüürimeistri Mate portree. Süsi (1888). 2. Puhkus (U. A. Repin).
Skits. Grafütpliats (1882). 3. Tütarlaps Ada. Grafütpliats (1882). 4. Kerjus
kotiga. Grafütpliats (1879)

sõber, ma siiski... lasksin sind kutsuda. Ja nimelt — ühe imeliku asja pärast. Noh, sa tead ju isegi. Mis pagana aru sulle pähe tuli: võtad suu täis ja kargad vanale endale habemesse. Sest kas sa siis ei teadnud, et tema on selle aktuse-kavatsuse esimene kolmandik. Teine kolmandik on too kahupäine hõimutegelane... mis-pergel-ta-nüüd-oligi... ja kolmas kolmandik on — keegi päris suur isand, kes tahab aga varju jääda. Teie, juurdekoopteeritud, olete ju ainult välise kesta kujundajad. Arusaadav, mis? Poiss, näed nüüd — kas ma pole su vastu avameelne. Ja kaitsesin sind alles täna hommikul ka nagu... emalõvi oma kutsikat. Omavahel öeldud: sulle kavatseti sulg sappa seada. Kus sa's sellega: „Kindralinärud, kes veristavad rahvast... Karjeristid, kelle üle tuleks kohut mõista kogu valjusega!“ Tean, tean — eks minagi ole kord noor olnud. Viies aasta — noh! Olin ühevahe lausa hulkumas ja põgenemas. Sõjakohtud kukil ja puha. Hulk aega elasin võõra nime all, kandsin valehabet ja... lonkasin. Ikka liip-lääbaki ja liip-lääbaki. Ja sestap ma mõistan sind... täi-el määral. Ainult et — mitte nii valjusti, mitte nii valjusti! Kõtt! Kuuldakse! Oota ja kannata. Milleks sedasi, avalikult...? Sest kellel kuramusel praegusel ajal vaja teada on, kuidas sa mõtled ja oled. Eks sa näe, mis tehakse: kes suu praotab, see asuma läheb. Olgu see siis mees vabrikust või arst oma kabinetist. Basta — pea lõuad! Eks aeg näita, kuidas kord parem on. Jõuab paras moment kätte, karga esile nagu röövel võsast ja — lärma: „Maha, maha, seda ma olen ammugi rääkinud ja mõtelnud! Elagu see ja elagu teine!“ Elutarkust... elutarkust peab olema... igal inimesel, kes pole lausa tuisupea...! Nii et — võta heaks või pane pahaks, aga... pidin sulle siiski nõu andma. Või arvad, et ma ise teisiti mõtlen kui sina... vana revolutsionäär, nagu ma olen! Ei, ei

kohe jälle äsjase familjaarsusega: — Tõsi jah — nad tahtsid sulle sulge sappa seadida. Noh, siis ma ei kannatanud enam välja. Mis pagan, keda ma peaksin's kartmagi. Minul on igatahes palju suurem staaž kui... ükskõik kellel, kuigi see keegi seisab faktiliselt minust kõrgemal. Nii et... paukusin! Ja siis saadi ka aru. Meelsuse pärast ei tohi inimest taga kiusata. Politsei ju võib ja peabki seda tegema, mitte aga meie, tsiviilasutused. Nõnda.

Säärane soojalt-kodune jutuvalang kestis veel hulk aega ja kui Oskar Tiitus viimaks ometi minema pääsis, hakkas kell juba neli saama. Ta oli väsinud, tülpinud, tal oli tunne, nagu oleks mingi sogane ja imaralt lõhnav hoovus teda rullinud ja lükanud, vastu poriseid kaldaid surunud ja tagasi mulle ajava voolu keskele kiskunud. Ja kõige enam kiusas teda imelikku häbenemisvajadust tekitav kujutlus, nagu koosneks kogu maailm — peale kahe vastamisi seisva leeri — nüüd veel ainult sellistest kahepaiksetest olen-ditest, kes võivad hingata oma tahtmist mööda kord kopsudega, kord lõpus-tega, olenevalt sellest, mihukesse keskkonda nad juhtuvad parajasti oma pea pistma.

Kuid samal ajal hakkas tas valmima ka üks väga oluline otsus — lausa hädavajalikuna tunduv otsus, ilma milleta ta arvas end nagu õhku rippuma jäävat. Ja ta mõtles: lõpparve senisega on enamvähem tehtud, esimene samm uue poolegi on astutud, nüüd pole enam peatumist, nüüd pole enam kõhklemist. Kartus liikumise ees ja tung üsna vaikselt edasi lamada, mis oli teda öösi üllatanud, näis nüüd, päisipäeva ajal, lausa naeruväärsena. Siis käis ta kuskil odavas restoranis nälga kustutama, hulkus jälle veidi aega läbi kõrvetavalt külmade tänavate ja läks töölisühingusse. Kui ta pisut halvasti lehkavasse eeskotta astus, tabas teda korraga mingi kohatu senti-mentaalsushoog, mis möödus aga kiiresti, jättes endast järele vaid mingi hämuse kujutluse isakodu kuuesopilisest hoovist ja seda ümbritsevast madal-lamedast hoonete rühmast.

Suur kivimaja paistis tühi olevat — trepikoridori, mis viis ülemisele korrale, täitis võrkjas hämarus, sammude kaja mitmekordistus kuskil lage-dates tubades, kuhu viisid ukсед laiali. Siis ilmus helekollase riidenagi varjust väikest kasvu habemik mehenäss ja küsis uniselt:

— Keda te otsite?

Oskar Tiitus nimetas Kristjan Sarve, tuttavat töolistegelast, kellega ta oli juhuslikult kokku puutunud nii siin kui seal, paaril korral isegi kohvikulauas.

— Vaevalt... et ta praegu siin on, ütles mees riidenagi tagant, kuid arvas juba silmapilgu pärast: — Aga jah... võib siiski olla. Täna on nelja-päev. Võimalik küll. Minge trepist üles ja pöörake paremale. Ja sealt... aina edasi... üsna koridori lõppu. Koputada ei ole tarvis. Saite aru, jah?

— Sain küll, noogutas Oskar Tiitus ja jooksis kohe mööda kõvu kiviastmeid teisele korrale.

Kristjan Sarv istus väikeses külmas toas, palitu seljas, läkiläki kuklasse lükatud, ja uuris mõtliku ilmega õhukest sinisekaanelist kaustikut. Kui üks käis, vaatas ta üles. See oli tuulest ja värskest õhust tõmmuks pargitud näoga mees, paksude hallide kulmudega, keskealine, pisut kühmus. Kõneldi, et ta olnud kunagi kümnik, loobunud tollest kohast ja hakanud puuraiujana kuskil kaugemas kandis uuesti peale. Ja nüüd peeti teda üheks tublimaks teoreetikuks marksistliku õpetuse alal, hinnatud kõrgelt ka nende karastatud võitlejate poolt, kes olid oma tõekspidamiste eest surmalegi silma vaadanud. Kui enamik kohaliku töölisühingu ümber koondunud aktiivsetest tegelastest mitmesugustesse kodumaa nurkadesse asuma saadeti, jäi ta rahulikult oma kohale, valmis hiiglavisadusega jälle otsast alustama.

— Tervist, ütles Oskar Tiitus, läks istuva mehe juurde ja vaatas sellele mingi sisemise jonniga otse silmadesse.

— Tervist, ütles Kristjan Sarv.

Vaikus.

— Te olete ... siit-asutuse ... asjaajaja?

— Jah, seda'p küll.

Jälle — paus.

Ning korraga tõusis istuja kogu suuruses — ligi seitsme jala kõrgune hiiglane — ulatas külalisele käe ning ütles vaikel häälel, justkui kardaks ta siingi mõnd luurajat, kes võiks ta sõnu pealt kuulata:

— Kõnelesime teist alles tund aega tagasi. Niisiis... tulitegi. Tubli. Kavatsesin õhtul kohvikust läbi astuda ja teiega... veidi kõnelda. Aga parem ongi siin. Hakkame siis muudkui peale, seltsimees?

Oskar Tiitus neelatas, kartes end kuuldavalt luksatavat. Midagi oleks nagu ta kurgust kinni hakanud, teda sügavale küüru kallutanud. Seltsimees... seltsimees... mõtles ta väga aeglaselt, ei vastanud kohe ja vaatas ikka veel üksisilmi enda ees seisvale mehele otse näkku. Ja teise hääl tuli nüüd nagu kuskilt määratust kaugusest, korrates jälle samu sõnu:

— Jah, kas hakkame siis muudkui peale, seltsimees?

— Hakkame... hakkame küll... kui te mind ainult... oma kilda võtate, pomises Oskar Tiitus.

Hiiglane istus lauanurgale.

— Tööd jätkub meile kõigile... Ühtedele ülikülluses... teile muidugi esialgu teistest vähem... ütles ta.

— Muidugi... see on loomulik... ütles Oskar Tiitus. Ja lisas, sest talle näis, nagu poleks naaber teda hästi mõistnud: — Ma mõtlen nimelt, et loomulik on see, kui ma... pean alustama teatud ulatuses õpipoisina. Olen

ju teile... tundmatu inimene. Praegusel ajal aga tuleb olla... väga ettevaatlik.

— Jah, ka seda, kuigi teid me võiksime ehk kahtlustada kõige rohkem oskamatuses, noogutas Kristjan Sarv.

Ta asus uuesti laua taha, oma sinisekaanelise kaustiku juurde.

Ka Oskar Tiitus tõmbas endale tooli, istus ning esitas oma esimese kava, nagu see oli ta peas valminud selle mõne minuti jooksul, mis ta oli siin seisnud.

(Kogust „Ühe maailma hukkumine“)

(Järgneb)

Latern

Noorushämarusest meenub mulle veel:
latern imevalge helkis üle tee.
Õhtul kummaliselt süttis põlema,
kordagi ei näinud, millal kustus ta.
Päevast päeva üha õhtuhämaras
sulas lapsesüda valges laternas.
Laternast sai mulle õilis seltsimees,
südamlikku soojust hoovas kupli seest...
Ühel sügisõhtul rahutumalt ma
ootasin, et süttib latern põlema.
Kauge sõber aga oli täna morn...
Raskest leinahelist kajas kellatorn.
Ahastuses tummas, siira sõbrata
lõppeks uinusingi raskelt magama.
Teisel päeval vara akna juurde ma
jooksin kähku — sõpra tahtsin vaadata.
Hämmastusin hirmust sünge pildi ees:
sõbra kangel kaelal rippus poodud mees...
Kaelas surmasilmus, nägu mustem ööst...
Sõber, ons see sinu reetlik kätetöö?
Nukralt vaikis latern. Nägin viimati:
ratsutasid mööda neli sandarmit.

Viimane jaam

Vedur vilistab... Viimane jaam
kaob vagunite taha.
Ees on tulede sinine raam,
taevapiiri kollane vaha.

Rongi tuled valgustavad teed,
vedurivile on hõige.
Ümber on kevade sumedad veed,
rööpad on sirged ja õiged.

Vedur vilistab... Viimane jaam...
Kõhklejad, kartjad maha!
Ees on tulede sinine raam,
taevapiiri kollane vaha.

Rongiga sõidavad kaasa need,
rööpaid kes näevad õigeid.
Ümber on kevade roosad veed,
vedurivile on hõige.

Vedur vilistab... julge lend
viib meid nüüd viimasest jaamast.
Vana on igavest' varisend,
uus peab asemel saama.

Vedur vilistab... kõhklejad eest!
Kiirus nüüd üle kõige!
Kaasa sõidavad rongiga need,
rööpaid kes näevad õigeid.

HUGO ANGERVAKS

ILJA REPIN (1844 – 1930)

JULIUS GENSS

Moskva 1913. aastal. Polütehnikumi muuseumi suures auditooriumis on järjekordne vaidlusõhtu. Amfiteatri ülemistes ridades, piiratud oma õpilasist ja poolehoidjaist, istub Ilja Repin.

Ekraanile projekteeritakse Milo Veenus, mida lektor võrdleb millegipärast daami tuhvlitega. Tuhvleidki demonstreeritakse linal, ja lektor leiab, et neis on võrratult rohkem ilu kui kuulsas raidkujus. Siis näidatakse Repini populaarset maali „Ivan Julm ja ta poeg Ivan“. Meie noorukid, kes kogunenud vaidlusele, oleme selleks juba ette valmistatud, et peredvižnikute kunst, veel enam aga seda voolu üle elanud Repin, on meile vastuvõtmatu, kuid maali liiga terav arvustus ületab isegi meie ootused. Ometi katame oma kiiduavaldusega Repini poolehoidjate valju protesti.

Huvitav tolles vaidluses oli muidugi see, et meie, pidades end seltskonna progressiivseks osaks, hindasime ometi Repini revolutsioonilisi töid nagu „Areteerimine“, „Enne patukahetsust“, „Nihilist“ jne. valjult reaktsoonilisteks. Seda õpetas meile buržuaaslik-reaktsiooniline arvustus A. Benois'ga eesotsas. Seda vaadet soodustas ka ehk veel asjaolu, et Repini järjekordsed tööd otseku'i õigustasid meie hinnangut. Kunstniku uus maal „Maisest elust loobunud Tolstoi“, mis jõudis samal aastal näitusele, kutsus oma labasusega eitavaale suhtumisele, niivõrd nõrk oli töö ning sedavõrd vastuvõtmatu Repini arusaam Tolstoist.

Meie juhtideks olid tookord kubo-futuristid. Teosed, mis ilmusid „Ärtusoldati“ või „Eeslisaba“ näitustele, tundusid meile ülirevolutsioonilistena, sest nad eitasid kõiki ja kõike. Vladimir Majakovski, jalutades kollasetriibulises särgis, tsilindris ja portfelliga käes mööda Moskva tänavaid, tundus meile kui nähtamatu demonstratsiooni eestvedajana võimsa punase lipuga. Meie olime veendunud vormelis, et „kunst kunsti pärast“ on ainuõige. Eitasime maalil igasugust literatuursust, pidasime ideelist sisu ebakunstipäraseks. Me teadsime, et kujutavas töös on sisu tähtsusetu, huvitusime ainult võimalusest ja maneerist, kuidas eset pinnale kanda.

Asjalugu aga, et Repini maalid, ilmudes näitustele, said sündmuseks, mis sügavalt liigutasid kogu progressiivset ühiskonda, et Repin kujutas oma töis revolutsiooniliselt meelesstatud intelligentsi ja narodnikute parimaid traditsioone, seda me katsusime teadlikult unustada ja ühes sellega ka Repini tähtsust vähendada.

Tollest ajast on möödunud hulk aastaid. Ühiskondlike nähtuste marksistlik käsitlus ja hinnang on õpetanud meid ka kunstnike loomingut uuest seisukohast hindama.

Ühes Nõukogude Liidu avalikkusega tähistame nüüd kunstniku kümne aasta surmapäeva. Värskendada mälus Repini revolutsioonilist realismi ja tõendada seda rea ta geniaalsete töödega — see ongi meie ülesandeks. Hinnates Repini loomingut, võime rahu-

likult mööda minna reast ta nõrgemaist töödest, samuti unustada need vastuoksused, mis leiduvad kergesti süttiva ja vaimustusse sattuva kunstniku sõnavõttudes. Meile on kallis too Repin, kes oma põlvnemise ja eluga on võrsunud rahva keskelt, kelle huvid ja loominguine värskus said tõuke rahva igapäevsusest ning kes reaalselt elu kujutades oskas teravalt avaldada nii oma poolehoidu kui ka põlgust.

Ilja Repin sündis 1844. aastal Tšugujevis, Harkovi kubermangus. Esimest kunstilist haridust sai ta sõjatopograafilises koolis, mille järel astus ikoonimaalija Bunakovi juurde. Saanud 1863. aastal esimese suurema honorarina 100 rubla, võib Repin teostada oma ammu-aegse unistuse ja sõita Peterburisse, et astuda Kunstide Akadeemiasse.

Repin jõudis Peterburisse ajal, mil Akadeemias, kus säilitati mõisnike kunsti traditsioone, küpses vastuhakk. Juba mitu aastat olid Akadeemia õpilased võidelnud õiguse eest maalida vabadel teemadel ja esineda sellistega võistlustel. See oli aeg, kus esmakordselt esineti säärase julge ainekuga, nagu Perovi „Stanovoi saabumine uurimiseks“, tema „Jutlus külas“, Jakoby „Areteeritute saabumine“ jne. Hoolimata tööde suurest menust publiku juures pidasid Akadeemia professorid ometi olustiku žanri madalaks kunstiks ja nõudsid diplomitöödeks klassikalisi teemasid, kus sisu ja kompositsioon oli üksikasjaliselt ja valjult ette kirjutatud. Järelduseks oli 13 kunstniku kuulus loobumine võistlusest osavõtust ja Akadeemiast lahkumine. Vastuhakkajad organiseerusid kunsti-artelliks, millest hiljem kujunes peredvižnikute ühing.

Repin liitus kogu hingega uue rühmaga ning sai üsna peatselt selle rühma juhtivamaks kunstnikuks.

Esimeseks suuremaks tööks, millega Repin alustab oma vaimult revolutsioonilist seeriat, on „Burlakid“ (1870—1873). Tema maalide tegelasteks on revolutsiooniliselt meelestatud intelligents ja talupojad, kelle hing ja huvid on Repinile lähedased. J. Joffe oma „Kunstide sünteetilises ajaloos“ (1933) mõistab Repini kangelaste valikut puhtformaalselt, kui ta kirjutab: „Repini tähelepanu köidab revolutsioonilise intelligentsi dramaatiline ainek, areteerimise, vangistuse ja vabanemise psüühilised elamused. Intelligendi ilme ta liikuva, rikkaliku miimikaga, erutuse dramaatiliste afektide, mõtiskelu, laokilolu ja psüühilise kannatusega viiks nagu üksikisiku üldinimliku kannatuseni.“ Joffe leiab, et Repini kunstis on enam „psühholoogilist motiveeringut kui sotsiaalset õpetust“ ja et „olustiku realism läheb üle psühholoogilisele realismile“. See tähendaks Repini revolutsiooniliste teoste tähtsuse vähendamist. Ta rohked kirjad, autobiograafilised artiklid, märkmed ajakirjus ja ajalehis tõendavad, et rahvuslik temaatika võrsus Repini sümpaatiast ja veendumusest. See ei vähenda Repini vaimustust kujundlikkuse ja maalilikkuse suhtes.

„Burlakkides“ kujutab Repin talupoegi haruldaselt veenvalt, liigutava dramatismi ja kujuka sümpaatiaga, talupoegi, kes on cemale kistud maast, kes loomadena, lõõg kaelas, veedavad oma poolnäljast elu. Väga piltlikult jutustab Repin ise oma mälestustes maali „Volga burlakid“ tekkimise lugu. Ta kirjeldab stseeni, kuidas ta ühel pühapäeval, sõites paadiga Neeval, kohtas neid inimesi („Dalekoje-blizkoje“, lk. 280). „Jõudsime lähemale. Oh jumal, miks on nad nii mustad, närudes. Ühel rebitud püksiharu lohiseb mööda maad, sealt paistab alasti põlv, teisel on küünarnukid väljas, mõned on mütsita, ja särgid, need särgid! Pleekinud, pole enam tunda roosavärvilist sitsi, mis ripub ribadena mööda külgi. Alasti rinnad on punaseks hõõrdunud, päikeses kõrbunud. Sünge ilme, rippuvate ja sassis juuste vahelt paistab harva rõhutatud vaade. Nende higised näod läigivad, ja särgid on

läbi mustad... See on alles kontrast selle puhta, aromaatilise härraste iluaiaga! Jõudes hoopis lähedale, hakkas see lehkav jõuk astuma nende teele, kes laskusid aurikule... On võimatu kujutella maalilisemat ja tendentslikumat pilti.“

Burlakid liiguvad maalil kompaktselt massina, kuid missuguse armastusega nende inimeste vastu on kujutatud iga üksiku inimese tüübilised ja individuaalsed jooned. Äärmiselt maaliliselt ja värskelt on edasi antud Volga maastik täis päikesepaistet ja õhku.

Esinemine selle tööga langeb kokku Akadeemia lõpetamisega, mille järel Repin sõidab Akadeemia stipendiaadina 1873. a. välismaale, jäädes sinna 1876. aastani. Reis ei anna Repinile palju. Juba varsti pärast saabumist kirjutab ta Stassovile: „Oi, kuidas tahaksin olla Venemaal, et õppida meie oma ja töötada uuelaadset kodumaa pinnal!“

Kuid tutvumine impressionistidega mõjus kahtlemata kasulikult ning selle tulemuseks oli maal „Pariisi kohvik“, millest on ühtlasi säilinud hulk suurepäraseid eskiise ja etüüde. Järgmiseks tööks oli „Sadko“. Repin ise ei jäänud selle tööga rahule. Ka meile ütleb see vähe. Kuigi mõned detailid on huvitavad ja maalitud ehk repinlikult.

Venemaale tagasi jõudes sõidab Repin oma kodukohta Tšugujevisse, kus satub oma-sesse õhkkonda. Seda ajajärku nimetab kunstnik ise „muinasjutuliseks unenäoks“. Rohked elamused ja üksikud hetked siin veedetud ajast annavad ta järgmistele teostele rohkesti ainet, näiteks ristikäik. Selle ajajärgu maalidest nimetame ainult neid, mis kujutavad jätku ta „Burlakkidele“. Oma rännakuil Tšugujevi ümbruskonnas nägi Repin hobusekronude veetud vankrit, milles istus kahe sandarmi vahel poliitiline vang. Sandarmite nüridad näod olid elavaks kontrastiks intelligentsele vangile — ja väike maal köitis näitusel kogu nooruse tähelepanu, kes leidis siit protesti isevalitsusliku korra ja areteerimiste vastu. Üks tähtsamaid maale sellest ajajärgust on ka „Sõduri tagasitulek“, mis asub praegu Tallinna Kunstimuuseumis. Selles töös kujutatakse sõjast kojujõudnud haavatud sõdurit keset teda külastama tulnud naabreid. Kompositsioon on hästi viimisteldud, pilt on maaliline ja värsk. Tšugujevist tõi Repin Moskvasse kaasa ühe oma tähtsama töö „Protodiakon“. See on mitte üksnes portree, vaid, nagu Repin ise väljendab kirjas Tretjakovile, endanimelise galerii loojale Moskvas: „See on rohkem kui tavaline portree — see on tüüp, lühidalt maal.“ See on tige satiir vaimulikule seisusele, seejuures värskelt ja temperamendiga maalitud. Arvestamata ajaloolist maali „Tsaaritar Sofia“, andis Repin järgmiseks näituseks „Noorsõduri saatmise“ (1880), milles kujutatakse perekonna ainsa ülalpidaja kutsumist sõjaväkke. See töö on maalitud elavalt nagu Repini rohked teisedki olustikku ja realiteeti kujutavad maalid. Ained, mida Repin tol ajajärgul kasutab, on alati ühenduses revolutsioonilise intelligentsiga ning äratavad meis kaastundmust ja protesti tsarismi ja rõhujate vastu. Oma „Areteerimisega“, veel rohkem aga maaliga „Enne patukahetsust“, kus revolutsionäär lükkab uhkelt tagasi pakutava armuleiva, hakkab Repin üha enam revolutsiooniliseks propagandistiks. Nende tööde ette koguneb rohkesti rahvast ning peredvižnikute näituste kaudu saavad nad üle Venemaa kuulsaks. Sõit Stassoviga 1883. aastal Pariisi annab uue väikesemõõdulise maali „Miiting Pariisi kommunaaride seina juures“. Võttes osa pidustustest seina juures, kus tapeti kommunaarid, kujutas Repin stseeni, kuidas kääpad kaetakse punaste lilledega. Samal aastal valmib Repinil „Nihilistide koosolek“, kus näidatakse terroristide gruppi kõnelejaga keskel, kes on kujutatud suure ekspressiivsusega. Kogu maalist hõõgub revolutsioonilist romantikat. Järgmisel aastal tuleb näitusele üks Repini paremaid töid „Ei oodatud“. Sunnitööft on

tagasi tulnud poliitiline pagendatu. Aine kütkestas Repinit niivõrd, et ta maalib kaht varianti. Ta töötab elavate modellide järgi, poseerivad talle lähedased inimesed, kes elavad tema juures suvilas. Stassov kirjutab sellest tööst: „Lõpetan oma näituse ülevaate Repini maaliga „Ei oodatud“. Pean seda tööd vene maalikunsti suurimaks saavutuseks. Siin on kujutatud traagilised tüübid ja stseenid meie tänapäeva elust, nagu seda pole keegi veel varem kujutanud. Ma mõtlen, et käesolev Repini töö on kõige suurem, kõige tähtsam ja kõige täiuslikum tema senisest loomingust.“ Kompositsioon, tegelaste suhe, kus igalt ilmelt võime lugeda mitte üksnes üleelatatavat silmapilku, vaid ka kõike seda, mida perekond pidi läbi elama pagenduse ajajärgul, interjööri kunstiline viimistlus — see kõik on otse harukordne.

Kuid veel kaugemale jõuab Repin kunstnikuna ja ühiskonna arvustajana oma järgmises töös „Ristikäik Kurski kubermangus“. Täheandasime juba, et ristikäiku nägi Repin oma kodukohas Tšugujevis, tollest ajast see aine veetleb teda. Repini loomingule on iseloomulik, et ta ei otsi ainet, et pärastpoole leida vastavat modeli, temal konkreetne modell muutub loominguliselt järgmiseks maaliks. Selle töö kallal töötas Repin hulga aastaid.

Töötamisel tekivad kaks teisendit, üks, mis saab nime „Taasilmunud ikoon“ ja mis ilmub näitusele hiljem, ning teine, mida tuntakse „Ristikäigu“ nimetuse all. Selles maalil on esitatud rikkalik tüüpide ja karakterite panoraam, mille juures iga üksik tegelane on võetud otse elust, teravalt iseloomustatud ja antud ühtlasi kui ühiskondliku kihi esindaja. Repin ei piirdunud piduliku protsessiooni kujutamisega. Selle tööga annab Repin meile mõiste, mida nimetame praegu sotsialistlikuks realismiks. Oleks Repin kujutanud ainult ristikäiku rikkaliku tegelaskonnaga, oleks see jäänud ka vene kunsti ajalukku kui tähelepanndav töö. Kuid Repin kriipsutas alla ka küla sotsiaalset kihistust, näitas meile ühest küljest mõisnikku, pappi, politseid, kulakuid — kes äratavad meis viha ja põlgust, teisest küljest pimedat, rõhutatud talupoega, kes on võib-olla veelgi usklikum, kuid keda tõrjutakse politseinike nagaikatega eemale, mis kahtlemata äratav vaatlejas kaastundmust ja sümpaatiat rõhutute vastu. Klassivahede allakriipsutamine näitab meile kunstniku isiklikke vaatekohti ja poolehoidu, teeb „Ristikäigu“ ühiskondlikult tähtsaks sündmuseks. Maali rohkeist tegelasist hoolimata pole siin ometi midagi juhuslikku. Kõik on orgaaniliselt seotud; kui naispalvetajad või küürakas, kellest on säilinud hulk visandeid, oleksid siin puudunud, kaotaks töö kahtlemata väga palju. Nagu „Burlakkides“ nii siingi on massi liikuvuse probleem lahendatud suure kunstilise küpsusega.

Pärast seda maali sai Repini nimi sünonüümiks parimale, mida on andnud vene kunst. Tema maalid täiendasid elavalt selle ajajärgu revolutsioonilist kirjandust, selgitades ja lähendades seda publikule.

Paralleelselt töötas kunstnik teise suure maali kallal — „Ivan Julm ja ta poeg Ivan 16. novembril 1581“. Repin ise kirjeldab selle teose tekkimist järgmiselt: „Moskvas 1881. aastal kuulsin ühel õhtul Rimski-Korssakovi uut helindit „Kättemaks“. See jättis mulle kustumatu mulje. Need helid haarasid mind, ma mõtlesin, kas pole vahest võimalik neid muljeid edasi anda maalil, mille idee minus oli tekkinud kuulnud muusika mõjul. Mulle meenus tsaar Ivan. See oli 1881. aastal. Verine sündmus 1. märtsil erutas kõiki. Mingisugune verine lint jooksis läbi kogu aasta — töötasin kütkestatuna. Ajuti hakkas jube. Ma pöördusin oma tööst ära, peitsin ta. Mitmele mu sõbrale avaldas ta samaladset mõju. Kuid miski kihutas mind taga ja ma töötasin jälle ta kallal.“

Kui töö ilmus esmakordselt näitusele, oli ta mõju rabav. Seda võeti nagu paljastust, sest ta meenutas tsaari tapmist 1881. aastal, ja mitte asjata võeti maal näituse seinalt varsti maha ja keelati ta avaldamine mistahes kujul. Niisamasugune keeld tabas ka teisi Repini töid. Eks see näita nende mõju ja jõudu vaatajasse, sest Repini maalid olid vene intelligentsile ikka suureks sündmuseks ja elamuseks. „Ivan Julmas“ jõuab Repin oma kunsti meisterlikkuseni, tõelikkus on antud suure jõuga, kompositsioon ja joonistus, eriti tsareevitši laiba rakursis, koloriidi maalilisus tõestavad selle maali suurt kuulsust.

Järgmine etapp Repini loomingus on „Zaporožetsid“. Esimene pliiatsivisand on dateeritud 1878. aastaga. Rohkem kui kümme aastat töötab kunstnik selle töö kallal, teeb 1888. aastal eri sõite vastavate tüüpide leidmiseks, ja alles 1891. aastal näitab Repin Kunstide Akadeemias oma „Zaporožetseid“ ühes 31 visandiga. J. Grabar, pidades fantaasiapuudust üheks Repini iseloomulikumaks jooneks, ütleb, et ainult „kirk ekspressiivseteks ülesanneteks ja kalduvus käsitada inimeste keerukaid toimingud, liikuvust ja kavatsusi“ iseloomustab Repini loomingu sisu, ja et maal „Zaporožetsid“ on ainult erisugune „naeruatlas“. Repin ise aga kirjutab, et maal oli tal kavatsetud selleks, et avaldada oma armastust kasakaile ja vabadusele. Nad ei alistu ülejõule, seepärast otsustavad nad kirjutada sultanile ebaviisaka kirja ta julma väljakutse vastuseks. Seda alla kriipsutada oligi maali ülesanne. Temperamendilt ja ekspressiivsusest on üksikud portreed väga elulised. Visandeid aga tuleb pidada parimaiks, mida kunstnik üldse on loonud.

Repini loomingu iseloomustust poleks täielik, kui ülevaates Repinist-revolutsionäärist poleks mainitud teda ka kui portretisti. Seejuures peame eriti rõhutama, et Repin oli kahtlemata oma kaasaegsete keskel üks suurimaid ja andekamaid, võib-olla isegi euroopalises ulatuses. Tema portreede ilmumine näitustele oli samavõrdseks sündmuseks kui ta esinemine kompositsioonidega. Vene portreemaalil pole palju sääraseid töid nagu portree Pissemskist, Mussorgskist ja teistest. Repini lähedase sõbra Mussorgski portree on maalitud paari päeva jooksul ning kujutab komponisti haiglas (surivoodil!) päev enne surma. Kramskoi, tolle ajajärgu suurimaid portretiste, lausub selle töö kohta: „See on maalitud jumal teab kui ruttu, otse tuliselt — selles võib vaataja kohe veenduda. Ent kuidas ta on maalitud, missuguse meistri käega ta on voolitud! Vaadake ainult neid silmi, nad on nagu elavad, nad on mõttes, neis on kujutatud too sisemine, vaimne — kuid ons maailmas palju säärase ilmeaga portreid!“

Repin, luues oma kaasaeglaste portreid nagu Pirogov, Stassov, Rubinstein, oskas alla kriipsutada nende tähtsust. Vaatajal on selge, et need pole igapäevased inimesed. Oma tulevase naise portrees, mille pliiatsivisand antakse reprodutseerituna käesolevas numbris, oleks nagu stenograafilise täpsusega edasi antud puhkama asunud naise seisund. Kõik on nii läbi tuntud, kunstnikul nagu poleks olnud pisematki pingutust. Kavatsemata loendada kõiki Repini portreid, vihjan ainult ta portreedele Tolstoist — ja ta viimasele suurele maalile „Riiginõukogu“, mis on paigutatud Tretjakovi galerii eri tuppa.

1913. ja 1940. a. vahel on hulk aastaid. Võitlus naturalistlike ja formalistlike vooludega kunstis, võitlus sotsialistliku realismi eest on näidanud meile Ilja Repinit kui meistrit, kellelt võime ja peame õppima.

REPINI SUHTUMISEST KUNSTISSE

IDA KÄSPER

Vaadates Repini töid, ta kompositsioonilisi maale, veendumine, et ta on oma loomingu XIX sajandi vene progressiivse intelligentsi ideede kandja. Repini kunst on ideeline. Sellest õhkub viha sotsiaalse ebaõigluse, politseiliku režiimi ja tsarismi ikke vastu. Suure paatosega jutustavad meile Repini tööd mahasurutud vene rahva kannatustest, ta äärmisest sotsiaalsest viletsusest ja madalast kultuurilisest tasemest, mis tsarismi ajal kaugemal kultuuritsentrumitest on viinud vene rahva peaaegu idiotismini („Ristikäik Kurski kubermangus“). Repini tööd on realistlikud, literaarsed — jutustavad, propageerivad. Tolstoi, vaadates kord ühte Repini maali, märkis: „See on säärane meisterlikkus, et seda meisterlikkust polegi märgata.“ See ütlus on tabav. Repini tööde sisu on nii haarav, et jääb tihti tähele panemata ta meisterlik vormikäsitlus ja kõrge maalitehnika. Vorm ja tehnika on ainult abinõud idee väljendamiseks. Repini tööde järgi otsustades näib, et tal pole midagi ühist elust võõrdunud akademismiga, mis ei luba elu tõetruud kujutamist, mis rangelt nõuab kindlatesse reeglitesse surutud kompositsiooni ja sisus üksnes vormiilu. Näib, et Repin on omaks võtnud XIX sajandi tuntud vene revolutsioonilise teadlase, kriitiku ja kirjaniku N. Tšernõševski vaated, kes nõuab elu tõetruult peegeldavat ja inimesi aktiveerivat kunsti. Näib, et ta on täiesti solidaarne tolleaegse kunstikriitiku Stassoviga, kes valjult protesteerib akademismi ilutsemise ja ta vana kreeka klassika jäljendamise vastu, nõudes kunstnikult oma maa ja rahva tundmaõppimist, ideelist realistlikku kunsti. Liitunud a. 1878 „peredvižnikutega“¹, kirjutab Repin, et ta on nendega ideeliselt sügavalt seotud. Kuidas on siis võimalik, et Repin oma memuaarides „Dalekoje-blizkoje“ (kaugelähedane) kangekaelselt kinnitab, et ta kõik need aastad on olnud maalija Semiradski vaadete pooldaja, selle Semiradski, kes on Stassovi otsene ideeline vastane, kes vankumata seisab akademismi platvormil ja tunnustab kunsti sisuks ainult formaalse ilu.

Lugedes Repini raamatut „Kirjad kunstist“ (1893—95) ja ta kirju kaasaeglasile, leiame nendes palju diametraalselt risti vastukäivaid mõtteavaldusi kunsti üle. Võib tekkida mulje, nagu ei oleks Repin küllaldase tõsidusega suhtunud kunsti probleemidesse. Kuid see ei pea paika. Harva leidub teist kunstnikku, kes nii suure tõsidusega ja kirgliku andumusega oleks pühendanud end kunstile. Ühe ja sama maali kallal ta võis töötada kümneid aastaid. Iga pintsililööök, iga joon tema maalil pidi olema põhjendatud, pidi olema läbi mõeldud. Oma maalikompositsioonidele ta tegi hulga ettevalmistavaid joonistusi ja etüüde. Näiteks maalile „Zaporožetsid“ oli tal mitusada ettevalmistavat joonistust. Tema kaasaegne kirjanik K. Tšukovski jutustab, kuidas Repin on töötanud kuni nõrkemiseni hommi-

¹ „Peredvižnikud“ — vene kunstnike grupp, kes eesotsas maalija Kramskoiga XIX s. keskel annavad aluse vene rahvuslikule realismile olustiku- ja portreemaalis ja kes on ühtlasi lu radikaal-liberalistlike ideede kandjad.

kust õhtuni. See lakkamatu energia, see suur vastutustunne oma loomingu vastu on tal püsinud elu lõpuni.

Millest oli siis tingitud Repini kahepaiksus? Mis põhjustab ta 90. aastate teravat selja-pööramist ideelisele kunstile, miks ta korduvalt deklareerib, et teda huvitab ainult puhas estetism — „kunst kunsti pärast“? Vastuse neile küsimustele leiame ainult tundma õppides Repini isiksust, neid põhielemente, mis suunasid ta loomingut. Katsume lühidalt neid selgitada, tuues lisaks väljavõtteid Repini enda mõtteavaldusist.

Kunstnikuna on Repin äärmiselt temperamentne, kergesti vaimustusse sattuv. Ta on loomult sündinud realist, ta joovastub looduse vormidest, ilust, harmooniast. Tšukovski oma raamatus „Ilja Repin“ tähendab: „Joonistamine loodusest oli tal sama, mis hingamine.“

Ja Repin ise kirjutab oma memuaarides:

„Olles realist oma lihtsalt loomult, jumaldasin loodust orjuseni.“ Ning teises kohas ta märgib, et see loomusunniline realism arvatavasti moodustab tas lihtrahva pärandi. („Dalekoje-blizkoje“ lk. 466.)

Repini realism on kaugel formaalsest vormikultusest; ta tungib asja sisse, tuues lõuendile asja põhilise tuuma. Ta vihkab kunsti, kus maalitehnika on esiplaanil:

„Minu peamiseks printsipiiks maalikunstis on materia kui niisugune. Minusse ei puutu värvid, pintsli tõmbed ning pintsli virtuooslikkus, olen alati taotelnud sihti: keha kui keha. ... On olemas mitmesuguseid maalikunsti harrastajaid ja paljud neist on vaimustatud maneersuseni artistlikest värvidest. Tunnistan, ma pole neid kunagi armastanud: nad takistasid mind nägemast eseme sisu ja nautimast terviku harmooniat.“ („Niva“ 1912 nr. 11—12; „Dalekoje-blizkoje“ lk. 443.)

„Vormi ebatäiuslikkuse, oskamatus, primitiivsete vahendite rohmakuse — kõik puudused võib unustada kunsti hingestatud loomingu ees, nagu seda on paljud IX—XI sajandi mosaiigid.“ („Dalekoje-blizkoje“, lk. 560.)

Repini tugev side ümbritseva loodusega ja eluga on tinginud ta rahvusliku kunsti nõude:

„Jah, kunst on hea ja täiesti mõistetav ainult oma pinnal, ainult maa sügavaimast sügavusest välja kasvades.“ („Dalekoje-blizkoje“ — kirjad kunsti üle, lk. 529.)

Rahvusliku realismi seisukohalt on Repini liitumine „peredvižnikutega“ loomusunniline. Mitte vähem loomupärane on tal tolleaegse vene intelligenti demokraatliku liberalismi ideede omaksvõtmine. Viimased osutuvad ta 70. ja 80. aastate loomingu aktiviseerivaks teguriks. Vastuvõtlik ning temperamentne Repin on äärmiselt tundlik sotsiaalse ebaõigluse vastu ja see määrab ta ideelise ainekogu valikut. 1874. a. kirjutab ta Kramskoile:

„Meie ülesandeks on — sisu.

Värvid on meile abinõuks meie mõtete väljendamisel, meie koloriit pole mitte kaunid laigud, ta peab meile väljendama pildi meeolu, tema hinge, ta peab vaatlejat mõjutama kui muusika akord. Me peame hästi joonistama.“ (K. Tšukovski, „Ilja Repin“.)

Oma ideelist suhtumist kunstisse tõendab Repini äraütlemine reaktionäär Katkovi portree maalimisest, millest ta räägib oma kirjas Tretjakovile 8. apr. 1881. a.:

„Teie kavatsus tellida Katkovi portreed ja paigutada ta oma galeriisse ei anna mulle rahu ja ma ei saa teile kirjutamata jätta...“

Portreed, mis teie juures praegu olemas, kujutavad, peale üksikute erandite, isikuid, kes on kallid rahvusele, tema parimaid poegi, kes omakasupüüdmatu tegevusega on toonud

positiivset kasu oma sünnimaa hüvangule ja õitsengule, kes uskusid tema paremasse tulevikku ja võitlesid selle idee eest. Mis mõte on siis sinnasamasse paigutada retrograadi portreed, kes nii kaua ja niisuguse järjekindla püsivuse ja jultunud avameelsusega on tunginud kallale igale heledale mõttele, häbistavalt teotanud iga vaba sõna.“ („Iskustvo“ 1936 nr. 5.)

Kirjanik Dostojevski loomingu kohta kirjutab Repin järgmist:

„Tunnustades täielikult tema talenti, kujundamisvõimet, mõttesügavust, vihkan tema veendumusi. Milline meie selletagi mittelai ja eelarvamustest täidetud umbse elu hirmutamine ja kitsendamine. Ja missugune sümpaatia kloostrite vastu. („Vennad Karamazovid“.) Neist pidavat tulema intelligentsi päästmine. Ja see toores vihavaen poolakate vastu ja kodukasvanud arvamine Läänest kui iganenust ja hukkamisele määratud, ja see papliik õigeusu kiitmine... ja paljugi samasugust on mulle vastik nagu Katkov ise.“ (I. Grabar, „Repin“. Kiri Stassovile 16. veebr. 1881. Lk. 143.)

Repin, kirglikult andudes oma loomingus ideele ja sisule, nagu jutustab Tšukovski, on liiga sageli ohverdanud oma töödes tehniliselt suurepäraselt läbiviidud detaile, kui ta leidis need mitte identsed olevat asja põhilise sisuga. Esitades aga endale liiga suuri nõudeid ka maalitehnika ja vormiilu seisukohalt, tekitab see asjaolu Repinis aegamööda ikka suuremat opositsiooni ideelise kunsti vastu. Seda, mida ta aastaid on oma loomingus tagaplaanile surunud, hakkab ta nüüd agaralt kaitsma:

„Meie pääsmine on vormis, aga me ronime filosoofiasse, moraali.“ („Dalekoje-blizkoje“.)

1890. a., deklareerides end lõplikult ideelise kunsti vastaseks ja katkestades sidemed Stassoviga ja Kramskoiga, kirjutab ta:

„Hoolin ainult kunstist ja isegi ainult plastilisest kunstist kunsti pärast. Sest tunnistan, et praegu on ainuüksi see mulle huvitav — iseneses.

... Ja veel kord tunnistan: iga kasutu pisiasi, teostatud kunstipäraselt, peenelt, kaunit, kirega asja vastu vaimustab mind lõpmatuseni, ja ma ei jõua seda küllaldaselt imetella, olgu see vaas, maja, kabel, katoliku kirik, sirm, portree, draama, idüll.“ („Dalekoje-blizkoje“ lk. 508.)

Ta piitsutab ajakirjades ideelist kunsti, nimetades seda publitsistikaks, moraali lugemiseks, mis ei anna täit arenemisvõimalust kunstile kui niisugusele. Kuid estetismi tähe all langeb Repini loomingu tase tugevasti ja nimelt just sellesama formaalse ilu seisukohalt. Tuntud kunstikriitik Grabar hindab Repini selle loominguperioodi töid, nagu „Tagane minust saatan“, „Tsaari jaht“ jt., „odavaks turukaubaks“.

Repin ise tunnistab selle aja kohta:

„Ah, kui see maalähedus uuendaks mu võimeid, mis Peterburis viimasel ajal tublisti kiratsesid.“ (K. Tšukovski, „Ilja Repin“. Kiri Stassovile 1891. a.)

Repin saavutas oma loomingus kõrgema estetismi taseme, kui ta oli andunud ideele ja sisule, nimelt 70. ja 80 aastail. Selle loominguperioodi realistlikud, tugevasti ideelised tööd on väärtuslikud ka oma suurepärase maalitehnika ja vormikäsitluse poolest. Repini looming, mis on tugevasti häälestatud feodaalse koanliku korra vastu, jääb meile alati suureks väärtuseks.

Pessimist

Siis ta läks ja tõmbas silme ette
musta loori. Ma ei usu, et ta
nuttis või ka naeris, aga oli
vaja ennast täitsa kinni katta,
vaja mõelda rahva „omavolist“,
mõelda, milline on „meie endi“
ja maailma „toore massi“ vahe.
„Pime,“ ütles ta, „jah — pime tahe
juhhib neid!“ Ent juba sel momendil
hingus lōi ta loorinurga üles.

— — — — —
End ta leidis — pidutseva hulga sülest!
— — — — —

Jälle läks ta, tõmbas alla loori.
„Mul ei sobi imetella pööblit!
Neid, kes leiba karjuvad ja tsirkust,
ülstavad igavaimat: soori-
tada tööd ja tõsta virkust!“

— — — — —
Astus, palit hästi kinni nõõbit,
kuni tabatud sai uuest löögist.
Näete — lapsed! jumal armu heida,
küll on läinud vallatuks ja julgeks!
Hüüavad: „Te, onu, külla tulge
meie maale, meie uude ilma!“
Ei nad ennast ema kleiti peida,
vaid kui hullud — naerul suu ja silmad —
rebivad ta loori, avavad ta hõlmad.
— Onu, kus on sinul süda, kuule?
Kas ta tuksub? Magab? Või on surnud?
Või on keegi tema katki murdnud?
küsitlevad vilkalt väiksed huuled.
Kohe toome liimi, plaastrit, kitti,
mis ta paikab,
või veel parem — meie ema lõikab
sinu südamele uue šniti!
Pessimist jäi seisma rebit looris.
Sureksin! Kuid kes käiks — leinavooris?

AIRA KAAL

JAAN KOORT

VILLEM RAAM

Põgusat pilku tagasi heites eesti skulptuuri viimaste aastakümnete kujunemisteele, kuhu on möödunud sajandist ulatunud jätma jälgi veel Amandus Adamsonigi eklektiline nikerduskunst, tundub, et selle Paldiski miniaturisti manuaalne andekus on ehk liiga sageli olnud sümboolseks saatjaks talle järgneva generatsiooni loomingle: vilunud osavusega meisterdatud büste ja ringutavaid akt-figuure, neid pole meil vähe — omapärast kunsti-maailma luua suutvaid ning samas elu ning ühiskonna määravamaist põhijõududest teadlikult lähtuvaid kunstnikke, määravalt isikupärase kunstilise temperamendiga meistreid — neid, jah, on hoopis kasinamalt näidata. Muide nii moodsa Noor-Eesti albumi veergudelt leiame üsna rikkalikult vägagi vanamoodset skulptuuri. Maalikunstis samal ajal on olukord olnud palju pakkuvam, on mitugi tüsedat tala olnud hoidmas kindlamaid sihte, kui seda ehk ilma nendeta julgeks kujutella, — meenutagem kas või ainult sääraseid nimesid nagu A. Laikmaa, Kr. Raud, K. Mägi, N. Triik. Jaan Koort pidi omal alal niisiis peaaegu nelja mehe töö tegema! Ta kunstniku-isiksus, mis meile alati jääb vananematult kõnelema eluvärske loomingu kaudu, selgub sellel meie skulptuuri ideoloogia-vaesel taustal üha tõsisema lipukandjana. Koorti eesmärgiks ei olnud kitsasse tööringi suletud käsitööline-spets või ükskõiksest sisemisest osavõtuta välise elu sündmisi registreeriv boheemlane, vaid kunstniku-tüüp, kes püüdis mõista jõuliselt pulseerivat elu ja sellega lakkamatus, peaaegu paratamatus seoses oleva kunstiloomingu sügavat mitmepalgelisust. Mitte mugav kaasaminek moevooludega, mitte rahulolu juba kord saavutatuga, sageli otse robustsusesse kalduv opositsioon keskpäraseks elimineeriva ideetu ümbruse vastu, vaid selge tahe selle ümbruse terveid, optimistlikke elemente isikupärasesse kunstivormi koondada — need olid Jaan Koorti silmapaistvamad iseloomujooned nii loomingu kui ka igapäevases ellusuhtumises.

Tema 5-ndal surmapäeval meenutame sedagi, et Jaan Koort oli esimesi eesti kunstnikke, kes kodanlike eelarvamusteta astus tihedamasse isiklikku kontakti Nõukogude Liidu kunstieluga. Kuid äkiline surm lõikas läbi ta paremad kavatsused just siis, kui oli vaevu alata saanud avarate teostamisvõimaluste suurejooneline rakendamine. See oli 1935. aasta oktoobris, kui raskesse külmetushaigusesse surnud meistri maiste jäänuste tuhk ta enda valmistatud suures valges urnis kodumaale toodi. Nüüd see seisab koduses perekonnaningis, kus teda vaikselt valvavad harras mustast palisandrist „Palvetaja“ ja kaugemal poolringilise akna serval aga juba elust pakatavad laste-pead ning veidi taamal suur valge „Kurg“ — mitte enam surma sünge varjuna, vaid saledalt-jõulises jahilkäigu hoiakus. Eks ole see siin Jaan Koort ise, kes võidab surma-urni tumedad meeolud ja juhhib meid tagasi elu suure ning loova rikkuse juurde. Eks nendes kontrastides peitugi kogu ta loomingu lahtimõtestamise teed sulgevate salauste võtmed, mille kaudu jõuame Koorti suuri-

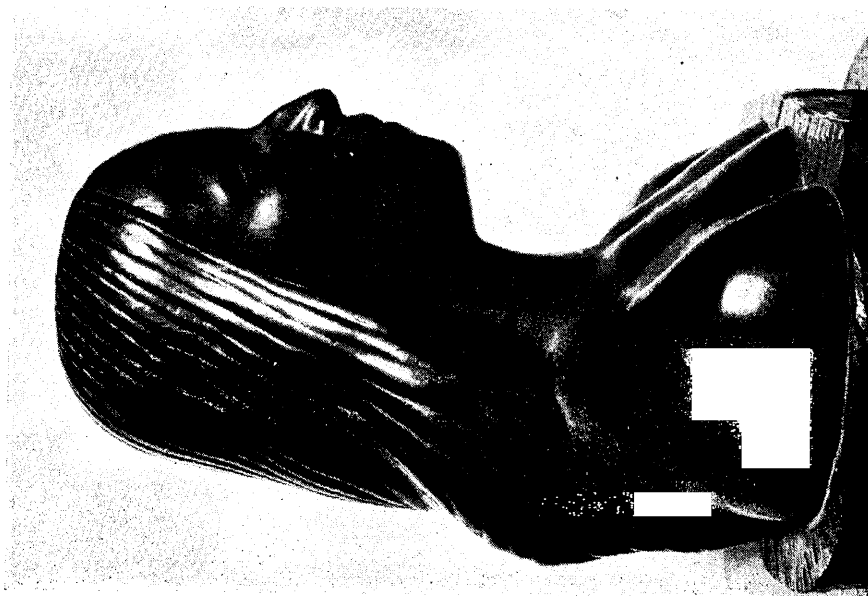
J. Koort

Põlvitaja ja urn

Poisi pea

J. Koort

Pea

J. Koort

Keramiitisi päid

J. Koort

J. Koort

Madonna

mate õpetajate — elava looduse, tundest ning jõust tuikava, kuid samas mõistuslikult distsiplineeritud inimese juurde, loomade ja lindude puhtasse elutundes, kus pole kibedat pessimismi ega metafüüsiliste melanbooliate väsinud elustpöördumist.

★

Sündinud Tartumaal Sootaguse vallas (7. nov. 1883), läbi käinud eesti maapoisi tavalise haridustee külakoolist linnakooli ja peatunud ühe aasta Tartu vana Treffneri juures, rändab noor, juba nüüd ettevõtlik Koort Peterburisse ja astub Stieglitzi kunstikooli õppima modelleerimist. Esimene kunstiõpingute aeg tsaaririigi pealinnas langeb saatuslikult ühte esimeste suurejoonelisemate revolutsiooniliikumistega, mis toimusid ajavahemikus 1902—1905. On täiesti loomulik, et siin ei saanud ükskõikseks pealtvaatajaks jääda aktiivselt ellusuhtuv, konsekventselt kriitiline ja oma esimest „tormi ning tungi“ tuiskav Koort. Teadlikumale maailmavaatele jõudnud pealinna üliõpilased ja nooremad kunstnike ringkonnad nakatasid oma üleskutsetega mitte ainult väheseid. Koos mõnede teiste eestlastega — esotsas Triigi, Mäe ja Tassaga — astub Koort 1905. aasta alguses protestivalt üles koolis valitseva konservatiivse mentaliteedi vastu. Aktsiooni endastmõistetavaks tagajärjeks on sunniviisiline lahkumine Stieglitzi juurest. Kuid Koorti alati suurejoonelisel liikuv vaim kavatseb juba ulatuslikumaid plaane ja ta siirdub üle Soome, Skandinaavia ja Saksa veel sama aasta sügiseks Pariisi! Kümme otsingupingelist aastat töötab Koort kunstide töötatud linnas, võitleb sageli kirjeldamatute majanduslike raskustega, kuid ei unusta maapagulasenagi pidevalt külastamast Eestit, viibides pikemalt kodumaal 1910. aasta suvel, mille veedab maalides Pühajärvel.

Mida need kümme Pariisi-aastat tähendasid Koortile, seda võib mõista ainult siis, kui ühelt poolt silmas pidada Koorti suurt huviderikkust ja loomupärast andekust, mis kunagi ei kaotanud kriitiliselt suhtuvat iseseisvust, ja teisalt meenutada Prantsuse pealinna kesket tähendust kogu uuema kunsti kujunemisel ja õige mitmepalgeliste kunstisuhtumiste omavahelises võitluses. Koorti saabudes Pariisi domineerisid siin salongikunstile läheneva, kuid mõjult juba taanduva uus-baroki kõrval säärased jõulised ning pöördelise tähendusega kunstniku-temperamentid, nagu skulptorid Rodin, Bourdelle, Maillol ja maali alal veel kaugeltki mitte vähenenud mõjuga Cézanne, Gauguin, van Gogh ja nende kõrval ka juba Matisse. Võib ainult kujutella, mida selles kõrgepinges pidi tundma avaralt disponeeritud Koort — Stieglitzi lämmatavate scinte vahelt põgenenud mässumeelne elu- ja kunstitõe otsija! Oleks nagu täiesti loomulik, et ta ei piirdu ainult skulptuuriga, vaid haarab otse üllatusliku aktiivsuse ning eduga maalikunsti valdkonda, harjutab vabal ajal viiulit, külastab püsivalt muuseumi ja loeb palju, võtab elavalt osa avalikust kunstielust, esineb mainitava eduga paljudel Pariisi näitustel ega unusta saatmast innuga oma töid ka kodumaa esimestele kunstinäitustele, isegi Helsingisse.

1915. a. siirdub Koort jälle Venesse, ligemale kaks aastat peatub ta seekord kunstielavas Moskvas. Üks ta huvitavamaid töid „Naise pea“ omandatakse Tretjakovi galeriile ja tuntud kunstikoguja Morozovi kollektsioonile „Pr. Koorti pea“. Koortist on kujunenud küps ning euroopalikult tunnustatud skulptor. Kuid Maailmasõja ähvardavad aastad toovad kunstniku jälle Eestisse. Koort alustab uusi otsinguid avaramate töötingimuste leidmiseks. 1920 on ta tagasi Moskvas, sõidab siis Pariisi ja 1921 leiame Koorti juba õpetajana Riigi Kunsttööstuskoolis Tallinnas. Järgnevad aastad kuni 1927 rikastavad Koorti loomingut

kõige mitmekülgsemate teostega, millede hulgas seni domineerinud peade kõrval üha enam esineb ka suuremaid figuraalseid teoseid.

Eesti kitsad olud ja intriigidesse aetud kunstipoliitika on selleks põhjuseks, miks Koort 1927. aastal kinni hakkab tol ajal moesolevast Austraaliasse väljarändamise mõttest ja Eestist jäädavalt lahkuda otsustab. Kuid sealgi pettub kunstnik ja on sunnitud tagasi pöörduma koju. Oleks aga täiesti valesti hinnatud Koorti, arvates, et kohtame tagasitulijast nüüd väsinud ning resigneerunud inimest — seltki pikalt reisult ei tulnud ta koju teisiti kui täis uusi kavatsusi ja ideid. Koort on avastanud endale jällegi uue võimaluse kunstiliseks avaldumiseks — ta on kindlamalt kui kunagi varem kiindunud keraamikasse. Mitte ainult Euroopa rikkalikes muuseumes (seekord ka Londoni omad kaasa arvatud), vaid samuti ka eksotikas nähtud suur erilaadsete materjalide rikkus, vormide mitmekesisus ja kustumatu vaist lähendada oma kunstiloomingut ikka tugevamalt tegeliku elu rakendamisvõimalustele — need kõik köidavad skulptori lõplikult. Seegi on järjekordne näide Koorti otsingute intensiivsusest ja nende mõju oli mitte ainult väline, formaalne, vaid palju sügavamale ulatuv. Keraamika, kuigi suurte katsetuste tõttu palju raha nõudev, viib Koorti lähemale materjalile, selle kaudu skulpturaalsele loomingle üldse ja see on Koortil suurimaks püüdluseks nüüdki.

Väsimatult rakendab ta nüüdsest peale ka suuremate skulpturaalsete ülesannete puhul kõige erilaadsemaid materjale — valmistab ise kunstikivi, katsetab tsemendiga, ei põrka tagasi klinkristki, kui on vaja teha dekoratiivseid kaunistusi hoonete välisfassaadidele. (Krediitpanga luhtunud figuurid, EKA maja laternahoidjad.) Millist rõõmu tundis Koort säärase pisiasjadena näivate saavutuste puhul, näitab kas või see väike säilinud telegrammike Tallinnasse sõitnud abikaasale: „Basalt-klasseur jumalik!“ See oli Koortile sel hetkel kõik, ta pidi sellest kohe teatama koju, ja millestki muust samal ajal veel tahta kirjutada — see oli mõttetu.

Koorti suuri võimeid kõrgelt hinnata osates tehti talle juba a. 1932 ettepanek asuda tööle Nõukogude Liitu. 1934. aastal sõlmib Koort lepingu Svekohudožnikuga, kus peamised teened vahendaja osas langevad nüüd juba samuti surnud graafikule Kravtšenkole. Koorti ülesandeks oli Moskva lähedal asuva suure Gšel'i keraamikavabriku ajakohaseks üleschitamine ja selle tehniline juhtimine. Nüüd avanevad Koortile ammuigatsetud avarad tegutsemisvõimalused nii majanduslikult kui ka kunstiliselt. Sõbralik ning tihe vahekord Moskva kunstnikkonnaga ei jätnud omakorda avaldamata värskendavat mõju. Ja see lugupidamine, millega koheldi sealsis ringkonnis Koorti, on sageli otse üllatav. Koorti äkiline surm külmetuse tagajärjel avaldas Moskva kunstiringkonnis kõige masendavat mõju. Koort oli asendamatu mitte ainult väikeses Eestis, vaid kaugemalgi. ENSV kunstnikkond on Jaan Koorti määravat tähendust eesti kunstis tahtnud kõigiti väärikalt esile tõsta ja nimetanud Riikliku Kõrgema Rakenduskunstikooli Jaan Koorti nimeliseks õppeasutuseks. Sellega on koolilegi esitatud mitte just kerged, kuid seda respektieritavamad nõudmised.

★

Koorti kunstilisest loomingust süvendatud ülevaate andmine oleks tunduvalt ulatuslikumat ruumi nõudev, kui lubab seda käesolev koht. Ja kuigi esitatud valik reproduktsioone püüab kõige vahetumalt luua kujutlust sellest sisult, vormilt ja materjalilt erinevate väljen-

dusvahendite nüansseeritud rikkusest, ei küüni ta kaugeltki veel asendama Koorti tööde ammuoodatud erinäitust.

Koorti kunstiline kujunemine on pidev, terviklikult ühtlane ja kaugel eklektikuile omasest ekslemisest erilaadsete mõjude vahel. Kui Koort esimesil Pariisi-aastail ja vahel veel hiljemgi oma skulptuuris taotleb Rodin'ile ja Bourdelle'ile lähedast käsitluslaadi, kõikudes nende maalilise nüansirikkuse ja dünaamilise ekspressiivsuse vahemail („Rahu“, „Melanhoolia“, „Ibsen“), siis leiame sama tundechoiakut ka ta maalides. Hoolimata sellest, et just tol esimesel arenemisjärgul Koortis kaks materjalselt erinevat väljendusvahendit omavahelist võitlust peavad ja meister endalt sageli küsima peab, kas maalida või modelleerida, on kunstilise suhtumise iseloom mõlemas vägagi sarnanev. Koortile omase ja võiks ütelda põhjamaise kultuursusega tempereeritud lõuendid, sisult tavaliselt natüürmordid ja maastikud ning linnavaated, lubavad aimata van-goghlikult dünaamilist pintslitõmmet, pastooset jõulist fraktuuri („Vaikelu sibulatega“ jt.), mis võimaldab nende maalide sisemist hoiakut üllatava tabavusega võrrelda samal ajal loodud skulptuurpeadega.

Uus 1908—1910 paiku toimunud arenemisjärg hoiab endas aga juba tugevaid jooni, mis viitavad uuele kujunemisperioodile. Selles on tõenäoliselt kaasa aidanud prantsuse skulptuuri tookordsed otsingulised pöördumised nii keskaegsete, antiiksete kui ka arhailiste raidkunstiprintsiipide poole, et selle kaudu vormi vallandava impressionismi peamiselt maalilisust taotlevast „väär-skulptuurist“ kindlamalt välja jõuda uuele sünteetilisele, kindlamalt suletud skulpturaalsele vormile. Kandvaks meistriks selles protsessis oli Maillol, kelle teened skulptuuri „tervendamisel“ on olnud suurimal määral ephhi-tegevad. Kui viimane aga ennekõike antiikse kunsti poole pöördub, siis leiab Koort endale stimuleerivamaid tõukeid vana-egiptuse kunstist, selle lihtsast, kuid väljendusjõulisest ning erksast vormikõnест. Ta loob jällegi rea portree-päid, milledes kohtame juba küpse meistri täis suurejoonelist vormikindlust. See vormisuurus ei tarretu aga kunagi kuiva stilisatsiooni või välispindade elutusse dekoratiivsusse. Side eluga ei katke ja juhib Koorti nüüd juba eksimatult edasi. Jällegi märkame samal ajal ka ta maalinguis ligilähedast kujunemist. See on paratamatu järeldus harmooniliselt ning kindlate veendumuste joonel arenevast kunstilisest kujunemisest. Koorti lõuendid muutuvad värvis rahulikumaks, fraktuur muutub pinnalisemaks ja ühtlasemaks, võiks siingi ütelda: sünteetilisemaks. Kindel ülesehitus, struktiivne monumentaalsus ning lihtsus; otse skulptuurile lähenev vormisuurus — seda leiame kõige meisterlikumalt käsitleduna „Kunstniku emas“, mis oma ülesehituselt on eesti maalikunsti paremaid saavutusi. Kuid samal ajal siiski hakkab skulptori ees hilju taanduma maalija. Kahte jumalat ei saavat korruga teenida, on Koort ise ütelnud. Kuid ei ole ta hiljemgi veel saanud värvidest täiesti loobuda. Kevaditi haarab ta jälle värvide järele, kingib need sügisel ära sõpradele, kuid ostab uuel kevadel taas värsked! Või kui ei ole just värve käepärast, siis piisab ainult pintslist ja tušist, et jaapanliku kergusega tuua paberile avaraid maastikke, mille mõnda üksikusse põõsapuhmasse veel ikka eksib van-goghlikult kõveraid pintslikeerutusi.

Olles ennekõike arvukate peade kaudu lähenenud veenvalt elulisele ja samas kunstiliselt maksimaalse mõjuvusega vormile („Mehe pea“, „Madonna“, „R. Koorti pea“ jt.), muutuvad Koortil aeg-ajalt teravamaks sisulist laadi otsingud. Teda ei näi enam sel määral rahuldavat temaatikalt väheütlev pea ja endisest rohkem kohtame nüüd sügavamat problee-

miscadmist, mis väljendub peamiselt figuurides. „Poisikese figuur“, „Piibumees“, „Põlvitaja“, „Figuur grupi jaoks“ jt. on siin häiks näiteiks. Seda võidaks nimetada isegi lubamatuks literaarse motiivi otsimiseks, kuid Koort pole juhitav teoreetilistest doktriinidest, teoretikute asemel kohtub ta nüüd sagedamini hoopis teist laadi olenditega. Koortil on Kadriorus väike kodune loomaaed, kus talle kõnelevad papagoi Ara, suur must kurg, öökull Indrek, jäneseid ja oravad. Ning kui meister oma ateljeest linna poole jalutab, siis sageli istub kodunenud vareseid ta õlule! Need olid hoopis iselaadi jutuajamised, ja tänu neile on meil Koortilt sääraseid skulptuure, nagu „Oinas“, „Kalad“, „Kits“, „Kurg“, „Siga“, „Vaas sisalikuga“ või „Öökull“. Paljusid neist käsitleb ta keraamikas, otsides neile võimalikult sobivaid klasuure — näib, et Koorti maalijateemperament on klasuuri värvirikkuses leidnud uue väljapääsu endaarendamiseks.

Kuid puusse nikerdatud „Piibumehe“ kunstiline kontseptsioon viib Koorti välja veelgi kaugemale ateljeest, subjektiivselt salongi-kunstist. Ta hakkab üha enam kujutama elu lihtsat realistlikku suurust ja seda isegi seal, kus oleks palju mugavamalt andnud ennast rakendada abstraktselt stiliseeriv käsitus. Need olid EKA maja peafassaadile mõeldud reljefid, kus Koort on oma loomingus vist julgeima sammu astunud. Kuid mõnede tehniliste äpardumiste tõttu pidi kogu suurejooneline kavatsus ainult kavatsuseks jääma. Ainult suured laternahoidjad pääsesid seisma kahele poole peast. Kuid on säilinud mõned üksikud eksemplarid neist kadunud fassaadi-klinkreist, kus jõulises, rustiikses, kuid seda tabavamas vormis on kujutatud kord karjatänaval sammuv taluperenaine, kord puud raiuv metsamees või kivekangutav põllupuhastaja; mõni tugev põrsa-siluett nende keskel annab sisuliselegi rütmile elujõust pakatava, võltsimatult nähtud realiteediaktsendi. Neis üksikuis klinker-reljefides on palju lihtsat eepilisust, talupoeglikult mehhist jutustamist, mida kõike on osatud koondada lihtsasse mõjuvasse vormi isegi neis väikeses, oma rakenduslikult iseloomult ikkagi vähenõudlikes ja üldist dekoratiivsust silmaspidavais fassaadi-kivides. Ka ise on Koort neid väga hinnanud ja nad näitavad meile selgesti, kuhu suundus Koorti elu-terve ning vaistukindel otsingute-tee.

Kui kaugele oleks võidud Koorti viia suuremate tellimistega, avaramate töötamisvõimaluste pakkumisega! Kuid nende puudumine ei vähenda Jaan Koorti võimete suurust, küll aga viitab viimane apelleerivalt hoopis teisale, viitab etteheitvalt minevikule, kuid samavõrra nõudvalt meie oleviku-kunstile ja ta kandjale — juhatab terveile aluseile püüdvale kunstile, mille eesmärgiks on elust lähtuv, optimistlik, kuid kunstilise jõuga looming.

KARISTUSSALK VÄNDRAS JA LELLES

E. TETSMANN

Tänavu 35 aasta eest toimusid 1905. a. sündmused. Sel puhul avaldame käesolevas numbris alljärgneva vähenõudliku mälestuskillu, järgmistes numbrites kavatseme aga 1905. a. sündmusi põhjalikumalt käsitleda.

Vändrasse jõudis karistussalk uueaasta-päeval (1. (14.) jaanuaril 1906. a.). Need olid ulaanid rittmeister Sporega eesotsas. Terve päeva läbi mõisteti vallamajas kohut. Mõisa moonamehed, kes aitasid rüüstata õlledadu, said igauks 50 hoopiviitsu. Rätsepmeister Vändra alevikust sai ka 50 hoopiviitsu selle eest, et ta oli mõisapõletajaid alevi vahel tervitades vastu võtnud. Tema abikaasalt nõuti 50 rubla trahvi — et ta samal korral olnud punased kindad käes. Sukakuduja Minna Tederile mõisteti 50 rubla trahvi selle eest, et ta oli sõitnud läbi alevi — revolutsioonimeeste reel.

Juhan Kirkmann mõisteti surma ja lasti maha. Selle eest, et ta vastuhakkajatele mööda metsateid Vändrasse sõites olnud teejuhiks. Kirkmann oli surmaotsuse vastu võtnud vahvasti, püstipäi. Sirgelt kui sõjamees kunagi sammunud ta mahalaskmisele ega ole lasknud endal silmigi kinni siduda, vaadanud julgesti oma tapjatele vastu.

Kadaka kooliõpetaja peale oli kaebus koosolekute pidamise pärast. Kuulati üle hulk tunnistajaid, need rääkisid kõik kooliõpetaja kasuks, keegi ei teadnud temast midagi halba. Sõjakohtunik rittmeister Spore teatanud lõpuks, et koolitaja on õigeks mõistetud, ja soovinud, et tema kui noor mees endiselt edasi töötaks. Kooliõpetaja näole ilmunud naerujume, see oli temal harjumuseks, võib-olla rõõmustas teda ka õigeksmõistmise otsus. Seda nähes saanud ohvitser äkki vihaseks: „Mis? Te naerate sõjakohtu üle! Teie meelest on see nali!“ Ja õpetaja võeti kaasa Kirkmanni mahalaskmisele. Ta pandi seisma mõni samm hukkamõistetust eemale ja sunniti pealt vaatama, kuidas täideti surmaotsus.

Kärus ja Lelles käis sama karistussalk, laskis seal paar inimest maha, mitmele anti ihunuhtlust. Näis, et sellega on süüdlased karistatud ja vallad rahustatud, kuid ei . . .

Nädalapäevad hiljem tuli kindral Bezobrazovi (rahvas nimetas teda „pesukaru“) karistussalk Viljandi poolt Vändrasse. Salgaga oli kaasas Lelle

parun Huene, kes vihase kärkimisega tormas Vana-Vändra vallamajja ja karjus: „Kus on vallavanem?“

Salk jõudis Vändrasse õhtul. Vallavanemale tehti korraldus, et kõik Vändra elanikud olgu järgmiseks hommikuks kurtummade koolimaja juures, kus ööbis kindral. Räägiti, et soldatid muretsenud õhtul kohale hulga pajuvitsu — kardeti, et tuleb suurem peksmine. Kuid peksmine jäi sedakord siiski ära.

Vändrast viis parun Huene karistussalga Lelle. Kuigi seal oli juba karistussalk käinud, oli seda paruni meelest vähe. Oma valla meestest ei olnud kedagi maha lasta, kuid parun tahtis oma inimestele ikkagi mahalaskmist näidata, selleks toodi Kaismalt kolm mõisatöolist-„mässulist“ Lelle ja lasti seal rahva ees maha. Seda rohkem aga laskis parun oma valla meestele ihunuhtlust anda. Peksa said mitmed taluperemehed ja mõisa rendikoha pidajad, eriti need, kellel rent oli võlgu. Muuseas sai üks peremees 50 hoop, süüks pandi talle seda, et sügisel telefonipostide mahasaagimisel oli üks post just selle peremehe elumaja nurgal.

Kui kolm meest oli maha lastud ja nahatäied kätte antud, kästi rahvast laulda keisrilaulu. Hirmust ja õudusest tardunud inimesed ei saanud lauluga hakkama, see tuli välja väga virilalt. „Lurjused, mitte keisrilaulugi ei oska te laulda,“ pahandanud karistussalga juht.

Lelle ja Kärü vallale tehti kohuseks koristada Lelle mõisa põlenud rusud ja pandi nendele muudki koormat.

TÖÖRAHVA VÕITLUSRADADELT

KATKENDEID ÕPILASE PÄEVIKUST

Harva ajaloos elab üks inimpõlv üle nii ohtrasti üllatavaid ja järske poliitiliste sündmuste etappe: sõdu, okupatsioone, revolutsioone, kui neid on serveeritud meie praegusele generatsioonile. Vaatleme neid ühe õpilaspäeviku lehtedelt, kus autor end nimetab „Metsakolka lapseks“. Mälestused haaravad aega 20 aasta eest.

1

Suvel. Aastal 1917. „Estonia“ teatrisaalis on paar päeva peetud „rahvuskongressi“. Selle kodanlik enamus koos sotsiaaldemokraatide ja saba-rakkudega pole töörahvast arvestanud. Paarsada töötava rahva esindajat on „kongressilt“ meeleavalduslikult lahkunud. Neile pole kodanluse kavatsused olnud vastuvõetavad. Nüüd on kogu Tallinna töölikond ilmunud „Estonia“ ette esimeseks jõuliseks eesti töörahva meeleavalduseks. On tulnud tuhandeid töölisi Tallinna suurtehaseist. Liigub töörahvast Baltist ja Bekkerist, rakkuskäsi Sitsist, Voltast ja Lennutehaseist, Dvigatelist ja Maierist. Raudteelased kannavad 1905. aasta võitluslippu, naised Sitsist on püstitanud loosungi: „Maha sõda!“, voltalased nõuavad: „Rahu! Leiba! Tööd!“ ning sõjatehaste nõgiste ääside eest tulnud mehed kannavad haamreid ja viibutavad võimsaid rusikaid.

„Estonia“ esises inimurrus kihab ja keeb. Lehvivad punased lipud, kerkib plakateid loosungitega, lauldakse revolutsioonilisi laule. Inimurrus trügivad ja poevad poisikesed: — „Kiir“ tänane! „Kiir“ tänane!

Seltsimees V. on sõnavõtmiseks roninud teatrisaali sissekäigu kohal asetseva akna rõdule. Lendab raskeid sõnu kongressile, kellele tööliste saadikud on läinud esitama tööliste deklaratsiooni, langeb hoope värskete komissarile Poskale ja „Poska parteile“. On asunud teadlikule revolutsiooni süvendamise teele.

Metsakolka laps on jäänud vestleva inimmassi keskele. Arvustatakse endist tsaarivalitsust, kaheldakse Kerenski aususes. Küsitleb agulitaat sõdurit, soovides sellelt selgust parteiasjanduses, ning pahvatab lõpuks:

- Mis parteist siis sina oled?
- Eks ikka sõjalõpetamise parteist. Aga sina?

— Ah mina. Noh, eks mina ole leivaparteist. Kellelt leiba, sellele hääletame.

Töölismassid hakkavad jälle liikuma: sirgeis ridades, lippude lehvides. Kuid siin marsib teadlik proletariaat, liigub töörahva noorem ja teadlikum eelvägi. Raskelt raksub samm, kajab rütmiline revolutsioonilaul:

„Kauem raudu me kanda ei taha —
ike seljast ja köidikud käest! . . .“

2

Metsakolka laps oli sattunud Toompeale. Jälle oli siia kogunenud töölismasse Tallinna tehaseist. Nõuti kodanliku maapäeva laialiminemist. Tundes end võimukandjana ja tsaariaegse võimuaparaadi kasutajana, ei tunnustanud maapäeva kodanlik enamus organiseeritud töölisklassi nõudmisi. Õhk oli täis poliitilise pinevuse elektrit.

— Nõuame ajutise maapäeva laialiminekut!

— Nõuame kogu võimu andmist tööliste nõukogudele!

Kippus minema käsitsi kakluseks ja maapäeva esimaadlejal Vilmsil oli põsk õhku lennanud kivikillust verine. Ent talitati siiski sms Kingissepa nõuande kohaselt, kes töölisi hoiatas käsi määrimast kodanluse verrega.

Sammuti alla Toompealt: Vilms seotud peaga ja töölismaleva võitjana, peremehena. Ta on küllalt tugev, see Tallinna ühinenud töörahvas, Eesti klassivõitluse töölisrusikas . . .

3

Mõned päevad hiljem juhti püssidega madruste vahel Pikkjalalt alla paruneid. Sammusid aeglaselt, tõsiselt. Kivistunud nägudel peegeldus tardumus: liikusid elavad kivikujud.

Püssiga madruse kõrval istus saanil seltskonda kuuluv aadlik daam. Tardunult piilus ta kord Pikkjala kõrgeid müüre, kord kõrvalistujat. Kui ometi sünniks imetegu! Matakas müür madrused, purustaks pikne püssimehed! Ent midagi ei juhtunud. Madrus pahvis paberossi ning tuulehoog tõi suitsu daami silmadele.

— Что, не нравится? ¹

Metsakolka laps seiras omapärast rongkäiku läbi Pika tänava. Paksu Margareta kohal kohtab ta kaht imestusest seisma jäänud vanapoolset daami. Lapse kõrv eraldab saksakeelsest sosinast:

¹ — Mis, ei meeldi?

— Ach, was haben die mit unseren Adligen gemacht!

— Schrecklich. Das kann doch nicht unbestraft bleiben!...¹

Oleviste rahvakojas peetakse rahvakoosolekut. Orelimängija kohal as-
keldavad mütsides orkestrandid, võlvide all levib esmakordselt Internatsio-
naal. Kõhnavõitu kuju kõneleb kõnetoolis, kantslis. Loendab võimalusi,
paremusi, mis nüüd saabumas töötavale rahvale. Ent siis muutub kõneleja
ironilisemaks. Armastasid meie aadlikud korraldada maapäevi, nõupidami-
si, kongresse. Võimaldame neile nüüd ühe sellise ülemaalse kongressi
elevaatoris. Ent siis muutub toon jälle vihasemaks.

— Maha maskid!

— Maha buržuid! kostab ägestuv hääl suure ruumi tühjuses.

— askid! — žuid — vastab keegi sammastiku akustilises vastukajastuses.

Metsakolka laps lahkub hämmastunud Olevist. Tumedana tõusevad ele-
vaatori siluetid sügiseõhtu videvikus. Kaame kuu on kerkinud pruuniks-
põlenud Margareta kohale...

4

Kevadel. Aastal 1918. Viis rege möödub Metsakolka talust. Esimesel
oli kiivrimeste vahel kaks seotud inimest. Teisel ka. Kolmandal üks, nel-
jandal ainult kiivrimehi. Viimasel lõmitas paks karjamõisa valitseja kahe
kiivrikandja kõrval. Hobuste aurates libisesid reed märtsi jahedas õhus.
Jõudnud mõisa kaasiku taha, jäi voor seisma. Seotud inimesed käsutati
reelt. Kүүdimehed, ka isa, kes kүүditanud kaht poega, saadetakse tagasi.
Seotud kätega noormehed seatakse salka lumele, kiivrikandjad rivistatakse.
Isik ohvitserimundris loeb midagi. Kõlab komando, kajab kogupauk, lan-
geb lumme viis laipa.

— Jumal, jumal! kajab kүүdimehe võigas karjatus kaasiku külmunud
okstes. Metsiku tõmbega peatab ta hobuse.

— Mõlemad... Jumal... jumal...

Lumes lamab viis laipa. Nähes ühe ohvri tuxslemist, läheneb ohvitser,
pihus laskeriist. Kiivris arst kummardub veristele peadele... Viis m a a t a
m e e s t, kes olid julgenud asuda mõõtma mõisa nurmikuid...

— Die Hunde hatten's verdient!² kuulis Metsakolka lapse kõrv teeveer-
sest kuurist mööduva karjamõisa-isanda hooplemist kiivrimestele. Sõideti
mõisa lõunale.

¹ — Ah, mis nad on teinud meie aadlikega!

— Hirmus. See ei või ometi jääda karistamata!...

² — Need koerad olid seda pälvinud!

Metsakolka laps on raevunud. Kirikust tulnud naaber jutustab:

— Olime alevikust väljumas, kui äkki kõiki sundkorras käsutati kiriku juurde. Poodi sissetungijaile relvaga vastu hakanud teomeest. Esimesel korral katkes nõör. Toodi uus, tehti silmus, lükati pink poodava jalge alt. Ripub nüüd kiriku väravas tammeoksas, vildid jalas, nagu tursunud, sinine. Olime nagu halvatud. Alles videvikus julgesime väljuda alevikust...

Vaimulik peab pihikõnet — millegipärast huvitab teda vabadusteema:

— Ihkasite maad, ihkasite uut omamoodi vabadust. Kus on see priius, kus on see vabadus? Puuoksas on priius, jääaugus on vabadus. Õige vabadus tuleb Jumalalt ning see austab korda ja kardab ülemust...

Naised unustavad hetkeks kõhimise, mehed on vaikivalt tõsised. Värvilisest aknast tungib punane kiir poisikese lambaraudadega püगतud juustesse, värvides need veripunaseks. Roheline kiir taas jääb peatuma altariil põlvitava teomehe saapakontsa alla löödud puuliistule. Keegi kõhatab. Salkkond noormehi sammub välja kirikust.

Metsakolka lapsel pöörleb pea. On see pühakoda? Seintel on reastatud aadlike vapid ja altaris ülistatakse võõraid kurnajaid. Ta haarab demonstratiivselt mütsi ja väljub kojast, kus eestlase suu läbi kõneleb võõras vaim...

Metsakolka laps on jälle sattunud Tallinna. Pikkjalal kohtab ta rivistatud rongi tsilindrites ja frakkides. Ees lipud: Liedertafel, Männergesangverein.¹ Kuuldub härraslikku balti-saksa murrakut.

Pöördutakse Toomkiriku lähedase maja hoovi. Lauldakse. Palkonile ilmub kongnina. Orkester mängib saksa hümmi.

— Oohh! algatab keegi alt.

— Oohh! oohh! oohh! jätkavad teised.

— Hoch! vastab kongnina ülalt. — Es lebe der Kaiser!²

Kongnina kõneleb. Metsakolka lapse kõrv haarab katkendeid:

— Dank für die Überraschung... bin stolz auf meinem Vater... ich glaube an die deutsche Macht... in diese schöne, alte Hansastadt, unsere alte deutsche Stadt...³

¹ Lauluring, Meestelauluselts.

² — Elagu keiser!

³ — Tänu üllatuse eest... olen uhke oma isale... usun Saksa võimusse... sellesse ilusasse vanasse hansalinna, meie vanasse saksa linna...

Alt vastatakse. Kõnelejal, keda Metsakolka lapse ees seisja teisele tutvustab kindralsuperintendent von Lemmina, on tugev põskhabe ja suurem kongnina palkonil seisjast. Kaelas kuldne rist, ning balti-saksa murrak voolab toonitatult, pastorlikult:

... sind gerettet durch eure starke Hand... sind herzlich froh... im Namen evangelischen lutherischen Gemeinden Estlands lege ich unseren innigsten Dank vor die Füße unseres Herrschers... grüssen Sie unser Mutterland... legen Sie Ihrem Vater vor, dass wir mit Deutschland, mit deutschem Ruhm ewig verbunden, ewig vereint sein möchten...¹

Palkonilt tuleb tänu, käesuudlusi. Rõkkab orkester, lendavad kübarad. Daamid jätkavad hüsteeriliselt: oohh, oohhh, o-ooohh!

Metsakolka laps on end surunud värava varju. Üks kaasakarjuaid — koolikaaslase vanemaid — on ju eestlane. Sõjaaeg on perekonnale kasu- kad selga ja veidi keeleoskust suhu toonud. Nüüd on vanemad Nigulistes, üks poegi Domschule's, teine laulmas Liedertafel'is. Ning punastamatult loobib see rikkaks läinud e e s t l a n e kübarat oma ajaloolise rõhuja ning ülemeeliku ja häbematu s a k s a printsi ees. Kuidas küll kapital vennastab ja võimatu võimalikuks teeb!

7

Sügisel. Aastal 1918. Saksa võim on murtud! Kui hea on hingata, kui kerged on jalad! Okupatsiooni pole enam!

Ent direktori ja teiste tantade-pedagoogide näod, kui neile e e s t i keeles teatasime, et meie neid klassis enam näha ei soovi! Need oleks pidanud jäädvustama fotoplaadile!

— Aga kui siiski tuleme! riskeeris B-s.

— Siis, siis... E...l olevat kott kaasas! lisa K. kavalasti juurde.

— Kott! Die Kinder sind doch total verrückt!²

Ent meie polnud hullumeelsed, vaid täiesti arukad. Maha türannia!

8

Ei veel! Ei veel aastal 1919 tulnud aeg eesti töörahva võimulepääsmiseks! On korraldatud Eesti riik, aga ka Eesti sõjaseadus. Eesti sõjakohus, kes üle riigi mõistab surma punaseks arvatavaid töö- ja teomehi. Mässab

¹... oleme päästetud teie tugeva käe läbi... oleme südamest rõõmsad... Eestimaa evang- luteri usu koguduste nimel panen meie sisima tänu meie valitseja jalgade ette... tervitage meie emamaad... teatage oma isale, et sooviksime Saksamaaga, saksa kuulsusega igavesti ühendatud olla...

²Lapsed on ju püstihullud!

klassisõda, kodusõda kohutavas ulatuses. Kogutakse „õppur-sõdureid“, kes oma noorusenergiat peavad kasutama inimeste hukkamiseks, tapmiseks nii eesliinil kui ka tagalas. Osavõtjale on lubatud prii kool kuni professori kutseni.

Olime „põranda all“. Kõneles K. ja vanem „onu“-nimeline seltsimees. Rääkis veenvalt, hoogsalt, tabavalt. Kuid siis tulid nuhid. Olime sellele ette valmistatud. Kadusime keldri koridori kaudu maja hoovi ning hoovi plangu avause kaudu igäuks omale poole. Ent kõvasti oli pererahvast pinnitud ning läbiotsimisigi tehtud. Aga ega meiegi „valve“ maganud ja midagi me maha ei jätnud.

Eesti Vabariigi nuhid on saamatud. Jätkame „põranda“ alla kokkutulemisi ja kokkusaamisi. Et kõik libedalt liiguks, selleks on kohtumiskohad ja sidepidajad. Ning õhtuti kohtume linnaserval ka suuremate meestega, kes meile selgitavad olusid siin ja piiri taga — Venemaal.

Klassisõda areneb. Eesliinil on tapetud 26, kes olid määratud väljasaatmiseks ja väljavahetamiseks Nõukogude Venes kinnipectavate vastu.

Eriti näivad olevat kuulsuse omandanud Soome valged, kes on tuntud juba „lihunikena“. Valga lähedal piinanud viis meest üht „punast“. Teised hoidnud käsist, jalust, viies istunud rinnale ja täkkinud kõri ning käskinud siis pussilt vaadata, kas veri on „punane“.

9

Verise kodusõja esimene järk on möödas. On loodud kodanlik Eesti Vabariik.

Likvideeritakse sõja tagajärgi: määratakse vabadusriste (ka Reile ja Martnale!), toetatakse vabadussõja (!) invaliide, ehitatakse Soome kangelastele (!) Helsingisse ausammast, luuakse Lastekaitse Ühinguid, jagatakse sõdureile ja kindraleile mõisu ning sõidutatakse Venest siia igasuguseid äritsevaid optante.

Töölisklassi enesealgatused likvideeritakse aga kiires korras. Sulgemisele tulevad järjekorras kõik Punased ja Rõhutute Hääled ja Tööliste Teatajad ja teised ning täna — märtsis aastal 1922 — teatab „Tallinna Teataja“ jälle 115 inimese sõjaringkonnakohtu alla andmisest. Imestama peab seda paragrahvide rohkust, mida meie muidu puudulikes seadusis leidub tööliste esindajate püüdmiseks. „Tallinna Teataja“ mainib tervelt kuut seadust üle 20 märgitud paragrahviga, mida oli kasutatud süüdistuste püstitoidmiseks. Ei, demokraatlik oled sa küll, Eesti!

Midagi koledat, kohutavat! Eile, 3. mail alles kinni püütud ja juba täna, 4. mail antud sõja kohtu kätte välja ja kohtus arutamiseks ning maha lastud! Milleks niisugune rutt rahu ajal! 21. märtsil kirjutab „Tallinna Teataja“: „III internatsionaali emissäärina töötab siin amerikas ja energiline Viktor Kingissepp. Nüüd kirjutab ta: „K. oma korratu välimusega avaldab üsna lohakat muljet: habe ajamata, silmad ja pale auku vajunud, riided korratud, pilk segane.“ See on kõik. Kes küll oleks pidanud hoolitsema K. habeameajamise võimaluse eest!...

Rahvas aga räägib: „Mahalaskmise käsk tulnud E. poolt enne, väljakohus teinud otsuse tagantjärele.“

Kui mahalastute leskede ja orbude eest hoolitsemises ka niisugust tempot tarvitatakse!

Elasime „iseseisvas Eestis“ ... Valitses „rahu“ ja „vabadus“ ...

ÜHISKONDLIK JA INDIVIDUAALNE TEADVUS

G. GLEZERMANN

Essõnas „Poliitilise ökonomia kriitikale“ (1859. a.) formuleeris Marx oma kuulsa teesi: „Mitte inimeste teadvus ei määra nende olemist, vaid, vastuoksa, nende ühiskondlik olemine määrab nende teadvuse“. See Marxi tees vastab ühiskonnateaduse põhiküsimusele, küsimusele sellest, mida pidada inimkonna ajaloo otsustavaks jõuks — kas ühiskonna ainelist või vaimset elu. Marx, vastates sellele küsimusele, viib järjekindlalt läbi filosoofilise materialismi joone. Temale on ühiskondliku elu aluseks mitte inimeste teadvus, vaid nende olemine. Inimesed peavad end toitma, omama elamuid ja riietuma, enne kui ollakse suutelised tegelema teadusega, kunstiga, filosoofiaga jne. Aineliste hüvede tootmisviis ongi selleks otsustavaks jõuks, mis määrab ühiskonna ilme, tema korralduse ja ta vaimse elu.

Marxi tees, et inimeste ühiskondlik olemine määrab nende teadvuse, tähendab, et: 1) ühiskondlik olemine eksisteerib sõltumatult ühiskondlikust teadvusest, sõltumatult inimeste tahtest; 2) ühiskondlik teadvus on olemise peegelduseks; inimeste ühiskondlikus teadvuses, nende filosoofilistes, usundlikes, poliitilistes ja muudes õpetustes peegeldub nende olemine, s. o. ühiskonna ökonomiline kord; 3) inimeste teadvus muutub nende olemise muutumise järel, jääb maha oma arenemises ühiskondliku olemise arenemisest.

Milline on siis ühiskondliku ja individuaalse teadvuse suhe?

Iga üksiku inimese teadvus ei osutu ainult tema individuaalseks produktiks. Inimesed elavad, toodavad ainelisi hüvesid mitte üksikest isoleeritud, eraldatud üksikinimestena, vaid üheskoos. Ainult selles suhtlemises võibki areneda nende teadvus. Seepärast ongi inimeste teadvus, nagu keelgi, nende kollektiivseks produktiks. Iga üksiku inimese teadvus kujuneb sõltuvalt ühiskondlikest tingimustest, milles ta elab. Hoolimata individuaalsest iseärasusest, mis võivad talle omased olla, mõtleb ta alati teatud ajastu, teatud ühiskondlikku kihti kuuluva inimesena. Vaieldes vastu Feuerbachile, kes inimest vaatleb abstraktselt, väljaspool ühiskondlike tingimusi, kirjutas Marx: „...inimese olemus pole midagi abstraktset, mis on omane üksik-indiviidile. Oma tegelikkuses on ta ühiskondlike suhete kogumik.“

Ajed, mille järgi üksikinimene käib oma toiminguis ja tegudes, võivad olla väga mitmekesised. Inimene võib järgida nii vahetu ainelise kasu kaalutluste kui ka teatud ideede ja vaadete omakasupüüdmata teenimisele, aga ka isiklikele ajedele: auahnusele, isiklikule vihavaenule jne. Kuid milliseil mõjutusel siis kujunevad inimeses ta ideed ja vaated, ta ajed? Lõppeks ikkagi nende ühiskondlike tingimuste mõjul, milles ta elab. „Mitmesugustele omandusvormidele, olemasolu sotsiaalseile tingimusele,“ näitab Marx,

„kerkib mitmesuguste ja omapäraste tunnete, illusioonide, mõistete ja maailmavaadete terve pealeehitus. Kogu klass loob ja formeerib kõike seda oma ainelistest tingimustest ja vastavate ühiskondlike suhete pinnal. Üksikindiviid, saades oma tundeid ja vaateid traditsioonide ja kasvatuse kaudu, võib kujutella, et just need kujundavadki ta tegutsemise tõelised motiivid ja lähtepunkti.“ Kuid mis ta ka ette kujutaks, ta vaated ja tunded juurduvad ühiskonna olemasolu ainelistes tingimustes.

Sageli juhtub, et üksikinimese esinemises, tema väljendatud vaadetes ja tunnetes peegelduvad terve klassi positsioon, objektiivsed muutused ta seisundis. Nii oli 1918. a. lugu Pitirim Sorokini esinemisega. Ta teatas oma lahkumisest parempoolsete sotsialistide-revolutsionääride parteist ja pani maha Asutava Kogu liikme mandaadi. „Pitirim Sorokini pöörak ei ole juhuslikkus, vaid terve klassi, kogu väikekodanliku demokraatia välistamatu pööraku väljendus,“ kirjutas Lenin novembris 1918. a. „See pole marksist, see on halb sotsialist, kes ei oska seda arvestada ja ära kasutada.“

Nõnda siis, inimeste ideed ja vaated on tingitud nende seisundist ühiskonnas. Kuid seost inimeste teadvuse ja olemise vahel ei tohi mõista lihtsalt, vulgaarselt.

Me teame, et iga klassi ideed osutuvad ta elutingimuste peegelduseks. Kapitalistlikus ühiskonnas on olemas kaks põhiklassi: kodanlus ja proletariaat. Nende klasside seisund ühiskonnas on sügavasti lahkuminek. Esimest sunnib ta elu seisund kindlustama kapitalistlikku korda, teist, vastuoksa, — püüdma selle hävitamisele. Vastavalt sellele kujuneb ka kodanluse ja proletariaadi lahkuminek teadvus.

Proletariaadi elulisele seisundile vastab sotsialistlik teadvus. Ent kas see tähendab, et iga tööline juba oma eluseisundi tõttu tingimata muutub sotsialistiks? Kui asi oleks olnud nii, siis poleks tarvis hoolitseda sotsialistliku teadvuse viimise eest tööliklassi. „Ökonomistid“ ja vähemlased, kes alandasid partei osa ja sotsialistliku teadvuse tähtsust, tulidki niisugusele järeldusele. Tööliklassis tervikuna ja igas proletaarlases eraldi peab nende arvates iseenesest tekkima tööliste majanduslikule seisukorrale vastav sotsialistlik teadvus.

Võitluses „ökonomistide“ ja vähemlastega näitasid Lenin ja Stalin, et ainult marksistlik partei on suuteline kandma sotsialistlikku teadvust tööliikumisse. Tööliklass püüab vaistlikult sotsialismile, vastasel korral oleks sotsialistlike ideede jutlustamine mõttetu. Et aga tööliklassil kujuneks välja sotsialistlik teadvus, on vajalik visa võitlus kodanlike ideedega ja väikekodanlike eelarvamustega, mis tungivad proletariaadi ridadesse. Aga ka pärast seda, kui tööliklass tervikuna on asunud teadliku võitluse teele kapitalismiga, ei ole kaugeltki kõigil töölistel selget klassiteadvust.

Ei tohi samastada klassi kui terviku teadvust iga ta üksikliikme teadvusega. Me võime juba ette ütelda, missuguseks kujuneb ühe kui teise klassi teadvus ja tegutsemisviis, sest need määrab ta eluseisund. Me teame näiteks, et riigis, kus valitseb kapitalistlik kord, kus tööliklassi eksploateeritakse, et seal proletaarlaste hulgas lõppeks tingimata tõusevad üles võitluseks oma rõhujatega. Ent ei saa ette ütelda, et kestahes üksik tööline juba ainult seepärast, et ta on proletaarlane, tingimata astub kapitalismiga aktiivselt võitlejate ridadesse.

See, kes on sündinud töölise perekonnas, kasvanud linnaagulite viletsuses ja enesel tundnud proletaarlaste saatust, on oma eluseisundilt muidugi kõige enam küps sotsialismi idee omandamiseks. Kuid kas temast saab teadusliku sotsialismi pooldajat, see sõltub

konkreetseist asjaoludest. Inimese teadvus kujuneb paljude tingimuste mõjul. Inimesele avaldavad mõju perekond, kus ta on kasvanud ja kasvatatud, kui ka teda ümbritsev sotsiaalne keskkond, muljed ajaloolisist sündmusist, mille tunnistajaks või osavõtjaks tal tuli olla, kui ka läbikäimine teiste inimestega, tutvumine ajakirjanduse, raamatute, kunstiteostega jne. Lõppeks, inimese teadvuse määravad ta elutingimused, kuid need tingimused seisavad mitte ainult majanduslikus olukorras, ehkki viimastel on otsustav tähendus.

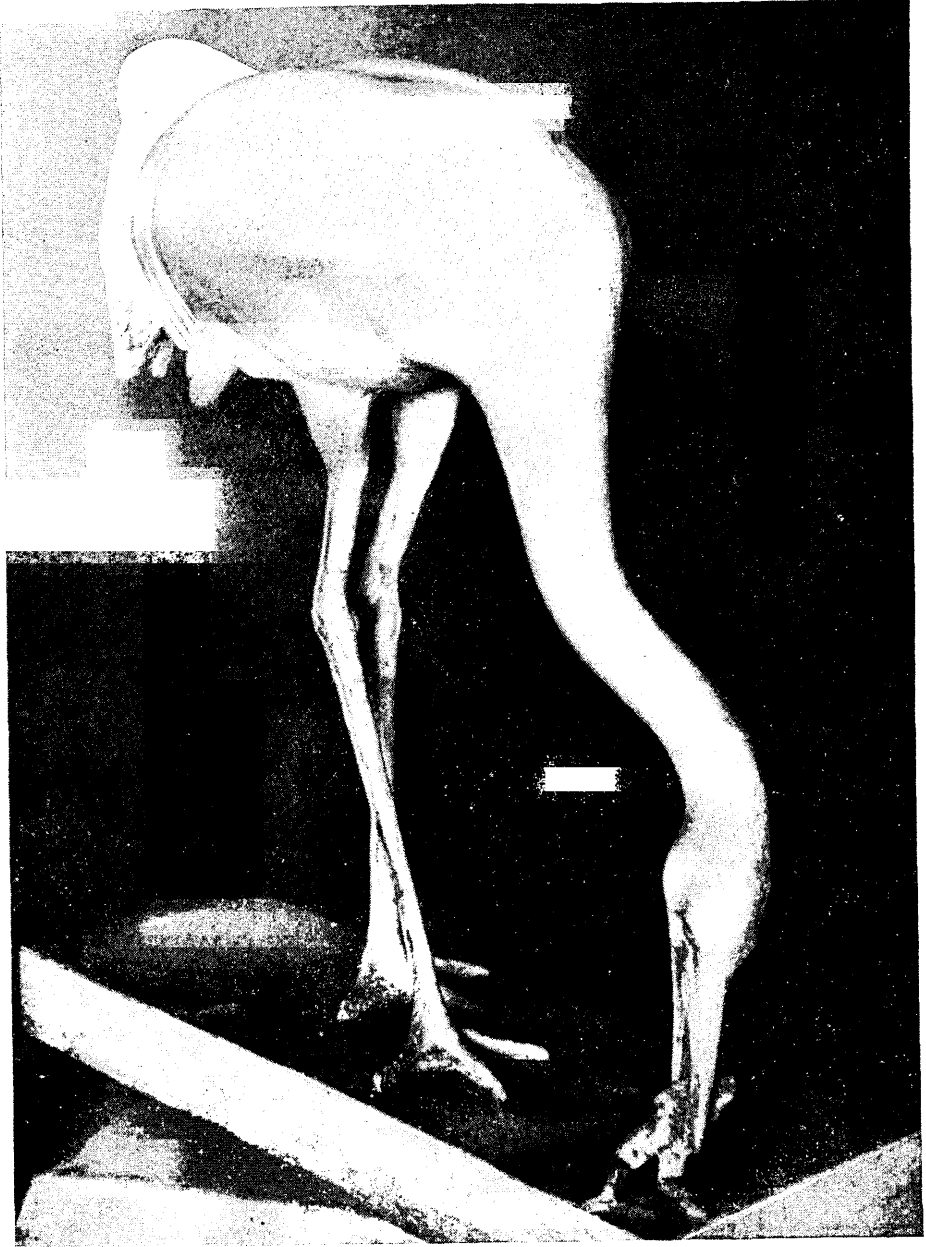
Pealegi mõjuvad inimese teadvusele mitte üksnes elutingimused ja selle klassi ideed, kuhu ta kuulub. Klassid ei ole isoleeritud, eraldatud üksteisest vaheseintega. Ja seepärast ühe klassi väljakujundatud ideed mõjutavad teise klassi kuuluvaid inimesi. Kellele näit. on teadmata juhtumid, kus üksikmajapidamise-külas kehv talupoeg osutus kulaku lõa otsas ripnevaks? Eksploateerijate klassid püüavad kõigest jõust alistada oma ideelisele mõjule töötajaid, tumestada nende teadvust. Nad kasutavad selleks kirikut, kooli, ajakirjandust, kunsti jne.

Ei tule ka mõelda, et igaüks, kes väljendab teatud klassi ideesid, peab oma sünnilt ja eluseisundilt tingimata kuuluma sellesse klassi. Marx osutas, et oleks ekslik kinnitada, et näit. kõik väikekodanluse ideoloogid — on poodnikud või poodnike kummardajad. Oma bariduselt ja individuaalselt seisundilt võivad nad poodnikest niisama kaugel olla kui taevas maast. Väikekodanluse esindajaiks teeb neid see, et nad mõte ei ulatu välja-poolle väikekodanluse elukorra piire, et nad seepärast teoreetiliselt jõuavad niisamasugustele ülesannetele ja lahendustele, millele väikekodanlane jõuab praktiliselt, tänu oma ainelistele huvidele ja ühiskondlikule seisundile. Niisugune on üldse suhe klassi poliitiliste ja kirjanduslike esindajate ning klassi vahel, kuhu nad kuuluvad.

Ajalooos on teada ka niisugused juhtumid, kus inimesed, kes sünnilt ja seisundilt kuulusid hääbuvasse eksploateerijate klassi, mõistsid vana korra ebaõiglust ja läksid üle eesrindliku, revolutsioonilise klassi poole. Marx ja Engels märkisid „Kommunistliku partei manifestis“, et niisugused juhtumid sagenevad eriti ajajärkul, mil klassivõitlus hakkab lähenema lõpule, lagunemine aga valitsevas klassis omandab terava iseloomu. „Just sellepärast, nagu varem osa aadlit läks üle kodanluse poole, nüüd osa kodanlust, just nimelt osa kodanluse ideoloogide, kes on tõusnud kogu ajaloolise liikumise käigu teoreetilise mõistmiseni, läheb üle proletariaadi poole“ („Kommunistliku partei manifest“).

Lihtsustatud arusaamine seosest teadvuse ja olemise vahel viib sageli kahjulikele järeldustele. Üksvahe levis näiteks kirjandusloos „teooria“ sellest, et mineviku ilukirjanduse teoste väärtus on piiratud nende loojate klassilise kuuluvusega. Selle põhjal mõned vulgarisaatorid kuulutasid näit. L. Tolstoi ja teiste mineviku suurimate meistrite teosed väheväärtuslikeks tööliklassile. Seltsimees Stalin keskustelus ühe nõukogude kunstitegelasega mõistis teravalt hukka niisugused vulgarisaatorid. Jutt oli gruusia klassikust Ilja Tšavtšavadzest, kellele üksvahe samuti suhtuti alahindavalt.

„See on viga,“ märkis Stalin. „Lugu, mis on analoogiline suhtumisega Leo Tolstoile. Lenin aga ütles, et kuni selle krahvini pole keegi nii tõetruult kujutanud muusikku. Kas me mitte seepärast ei lähe mööda Tšavtšavadzest, et ta põlvneb vürstidest? Aga kes gruusia kirjanikest on andnud niisuguseid lehekülgi mõisnike ja talupoegade feodaalseist suhteist kui Tšavtšavadze? Ta oli vaidlematult suurim kuju Gruusia XIX sajandi lõpu ja XX sajandi alguse kirjanike keskel.“ („Kohtumised seltsimees Staliniga“, lk. 154. Gospolizdat 1939.)

J. Koort

Kurg

Kunstiuku emna

J. Koort

Põhjamaa maastik

J. Koort

Marksismi vulgarisaatorite peaviga seisab selles, et nad äärmiselt lihtsustavad sidet ühiskondliku teadvuse ja ühiskondliku olemise vahel. Nad vaatlevad inimese teadvust ta majandusliku seisundi passiivse tulemusena, arvates, et teadvuse määravad vahetult majanduslikud tingimused.

Kuid teadvus, kasvades teatud majanduslikul alusel, omab selle suhtes teatud iseseisvust. Iga õpetlane, kirjanik, kunstnik, luues oma teoseid, kajastab neis oma ajastu tingimusi. Kuid seejuures lähtub ta ideelisest materjalist, mille on kogunud ta eelkäijad, ning arendab seda edasi. Seetõttu kujunebki järgnevus teaduse, kunsti, filosoofia jne. arenemises. Nõnda näit. on Venemaa arenemise ajaloolised tingimused 1861.—1905. a. määranud L. Tolstoi loomingu sisu. Kuid Tolstoi kunstnikuna oli suuteline säärase jõuga kujutama oma teostes seda ajastut seepärast, et ta tugines kogu ilukirjanduse eelnenud arenemisele. Tema teosed annavad realistliku kunsti suurimaid eeskujusid.

See relatiivne iseseisvus ideoloogia arenemises seletab meile, miks inimeste teadvus alati ei vasta neid ümbritsevale olule, realiteedile. Ideede suhtelise iseseisvuse tõttu võib isiku teadvus mõnikord tunduvalt ennetada ühiskondliku olemise arengut, mõnikord aga tublisti sellest maha jääda.

Inimeste teadvus ei muutu kohe, automaatselt nende olemise muutumise järgi. Inimeste teadvuses säilivad veel kaua vanad, iganenud ideed ja harjumused. Ühes oma varasemas filosoofilises töös (artiklites „Anarhism või sotsialism“, mis avaldati 1906. a.) selgitas seltsimees Stalin seda inimeste teadvuse mahajäämist nende olemisest väga lihtsa näitega. Kujutelge, kirjutas ta, et kingsepp, kellel varem oli oma töökoda, laostus ja oli sunnitud töölisena minema saapavabrikusse. Ta läks vabrikusse mitte selleks, et saada proletaarlaseks, vaid selleks, et koguda veidi raha ja uuesti avada oma töökoda. Tähendab, selle kingsepa seisund on juba proletaarlik, kuid tema teadvus on veel väikekodanlik; ta seisund ühiskonnas on muutunud, kuid ta teadvus on maha jäänud uuest sotsialistlikust seisundist.

Inimesed ei taipa kohe oma tõelisi suhteid, oma seisundit ühiskonnas. Inimeste teadvuse mahajäämise tõttu olemisest nende vaated ei vasta alati tegelikule seisukorrale. Nõnda näit. meie töölisel, talupojal, haritlased on uue, sotsialistliku ühiskonna töötajad, kuid nende teadvuses elab veel mitte vähe vanalt, kapitalistlikult korrald püritud harjumusi, traditsioone ja vaateid.

Marksism-leninism õpetab, et mineviku jäänustest saadakse üle praktilise tegevuse protsessis. Muutes ümbritsevat maailma muudavad inimesed ka oma teadvust. Ja iga meie suur ehitus on kooliks, kus tuhanded inimesed kasvatavad eneses sotsialistlikke mõtteid ja tundeid, vabanevad eraomanduslikest vaateist ja harjumusist. Nõnda praktilise tegevuse käigus, võitluses kommunismi eest kujuneb nõukogude inimestes uus teadvus, mis vastab nende seisundile sotsialistlikus ühiskonnas.

Käesoleval ajal, kus Nõukogude maa on astunud uude arenemisjärku, klassideta ühiskonna ülesehitamise lõppjärku, on asunud järkjärgulisele üleminekule sotsialismist kommunismile, omab töötajate kommunistliku kasvatamise ülesanne otsustavat tähtsust. Töötajate kommunistlikust teadvusest sõltub kogu meie edaspidise töö edu. Seda suurt ülesannet lahendab võidukalt Kommunistlik Partei.

Tiivad

Muiste inkad trepaneerisid pealuid,
löikasisid ka ajudest muist osi välja —
nõnda luues orje, alluvaid ja truid,
et neile pähe suruda veoesli valjad.

Muiste samoalaste suguharus kolp
deformeeriti allkihist sündind lastel —
valitseda siis, et hiljem oleks hõlp
piitsaga neid mandund arenemisastmel...

Kui eliidi kussutav pooluni viis
närbu rahvahulkade jõurikkaid nuppe,
teraskablust maha muljuti me tiib,
et see känguks pigistava koore tuppe.

Neil, kes nõudsid tõe ja õigluse avamaid,
müüre vastu põrge tiivanukke nüsis,
et vaid parves kerkiks taltsas kari päid,
lihvit tasaseks kui liiv, passiivsus üdis.

Vana tala — kitsarinnalik pedant —
iga lendukippuja hoosulgi järas,
et saaks kotkaist haned, murti tiivakont —
händu upitati kaagutavas kãras...

Kaks vanakest

Seisab vaol kui vana ader
käärust kõver mehekõder.

Kõrval eide kõssis keril
konksib mullast kartulteri.

Teenisid poolsada aastat,
kuni viimne rammu laastat.

Suhu kõdus hambasammas.
Maja taga nosib lammast.

Siga lävel songib heina,
seeni kasvab ümber seinast.

Kilk lööb laulu kuuetaskus,
särgis kirbukene astub.

Uksel

Rakkus käsi uuel uksel
inimkonna süda tuksub.
Olles randund hukkund laevast,
igiaardeks rinnas — elu.
Inimkond, kes laiu õlu
tõde otsib tööst ja vaevast,
musta, musta mullarööpa
sülest tõstab vastse Kreeka,
igavik uut müüri rajab.
Igavik on tuhat aastat.
Iga põlv lööb ühe laastu,
kuni valmis saavad majad...

MINNI RAUDSEPP

PÕHINÕUDEID RAHVAKORTERITE KAVANDAMISEL

MANN SARV

Näib, et lõpuks ometi oleme asunud lahendama probleemi, mis aastakümneid on seisnud täiesti kõrvalejäetuna ja ometi oma sisult peaks moodustama iga ehitustegevuse loomuliku selgroo. On alanud rahvakorterite ehitamise aktsioon. Sest ükski tehniliselt ja arhitektooniliselt viimisteldud monumentaalehitus, ükski kaalutud mõõdetega ja valitud perspektiividega avalik väljak, ükski varjukas parkide vöö ümber linna südamikku, ükski kuitahes hinnatav avalik ehitus ei evi täit väärtust enne, kui nende tagapõhjaks on rahuldavalt lahendatud rahvakorterite küsimus.

Rahvakorter tähendab korterit, mis on kättesaadav kõige laiemale hulkadele ja see on samal ajal korter, mis peab rahuldama neid minimaalseid inimväärse elamise nõudeid, millele on õigus igal rahva liikmel ja mida praegu olemasolevaist kortereist rahuldab otse naeruväärselt väike protsent.

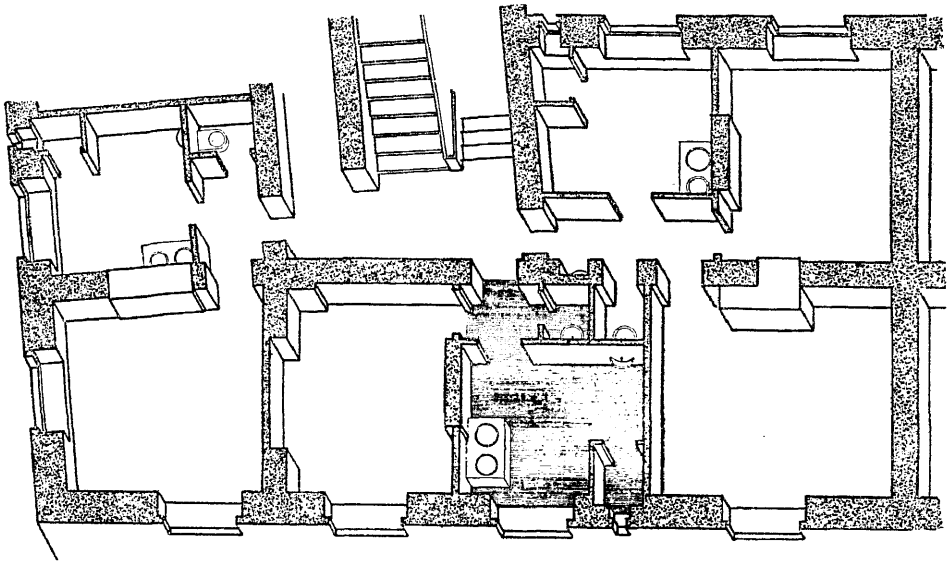
Korter on mitte ainult ulualune — korter on väga tõsiselt arvestatav sotsiaalne, majanduslik ja kasvatav tegur, mille tase tugevalt võib soodustada või pidurdada ühiskonna liikmete tootmisvõimet ja arenemisvõimalusi. Kuivõrd majanduslikult ja aegsäästvalt töötab koduse majapidamise ratastik, kuivõrd puhanult pöördub töötaja oma töö juurde tagasi, kuivõrd edukas on kodus toimuv töö — õppimine, käsitööd jne. — see kõik sõltub tunduvalt korterist, selle ebaõnnestunud või otstarbekast ehitusest, selle mõõteist ja mugavusest.

Väike analüüs korteri funktsioonidest annab meile nagu iseenesest need minimaalnõuete põhijooned, millele peab vastama tõeline rahvakorter.

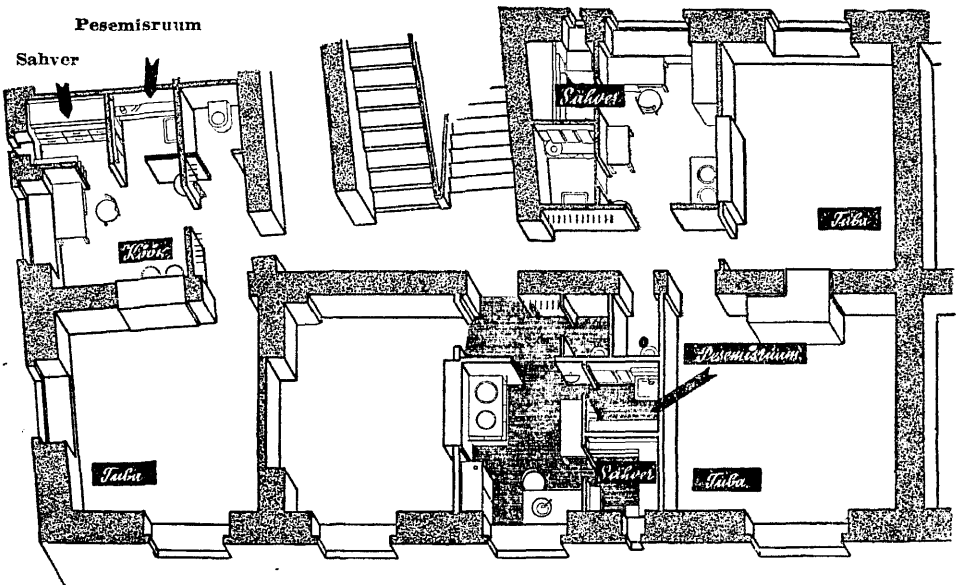
Alustame korteri suurusest, s. o. ruumide arvust ja nende mõõteist. Andmestik meil praegu olemas olevast korteritagavarast näitab, et valdava osa sellest moodustavad ühe kuni kahe eluruumiga korterid. Nii on 1940. aasta andmeil Tallinnas kööktube 37%; ühetoalisi kortereid 21%; kahetoalisi 21% — kokku 79% olemasolevate korterite koguarvust. Tartus samal ajal kööktube 34%; ühetoalisi 14%; kahetoalisi 30%; kokku 78% linnas olevate korterite koguarvust. Väiksemais linnades on protsent ühetoaliste korterite kasuks veel tunduvalt suurem.

On loomulik, et olemasolevate korterite enamik on korterid perekondadele. Analüüsime normaalsele perekonnale vajaliku korteri minimaalsuurust: ei ole küllalt, et iga korterielaniku kohta leiduks küllaldaseks leitud norm pörandapinna ruutmeetreid — oluliselt määrav on vajalike eraldatud magamispaikade hulk. Normaalne perekond vajaks vähemalt 3 eraldatud magamisvõimalust: a) vanemaile, b) poegadele, c) tütardele.

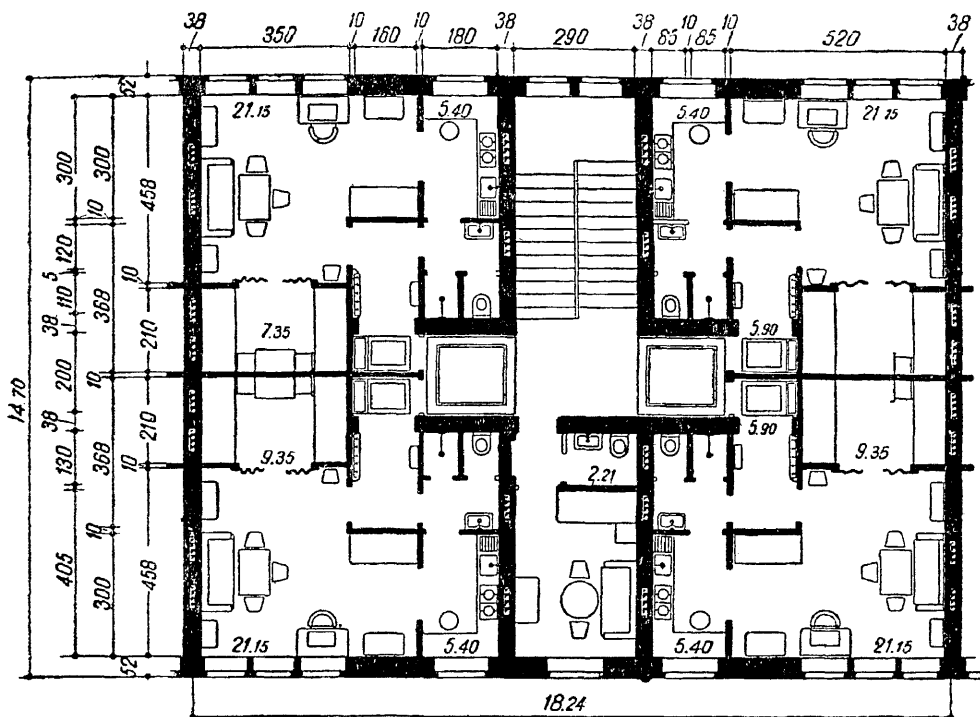
Näeme, et ka juhul, kui me „eraldatud magamisvõimaluse“ all ei mõtle omaette ruumi,

Joon. nr. 1. Rahvakorteri põhiplaani lahendus Tallinnast.

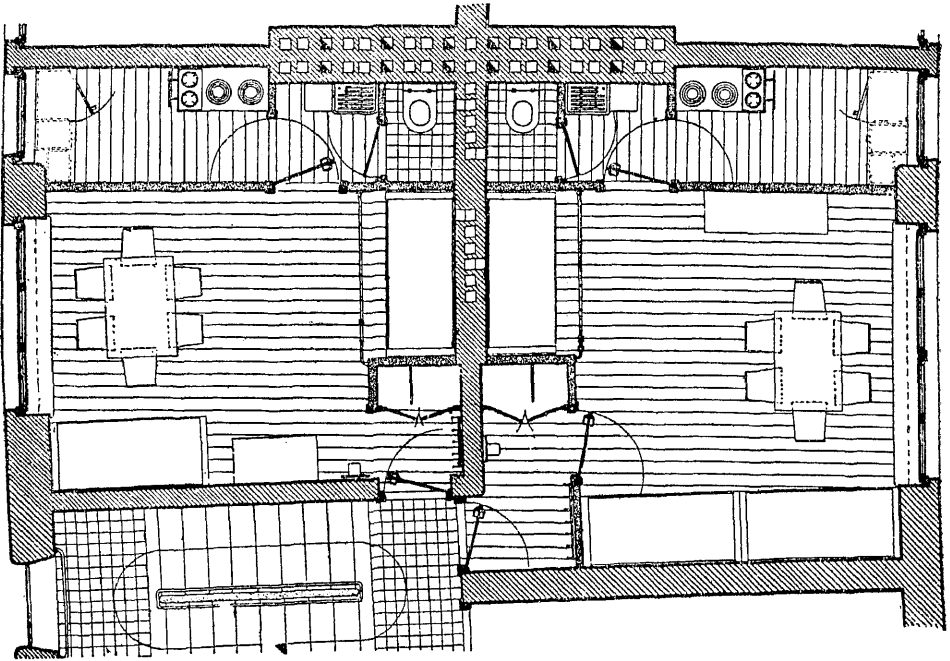

Joon. nr. 2. Sama põhiplaani ümberprojekteeritud kõrvalruumidega.

Rahvakorterite näide Nõukogude Liidust. Põhiplaani lahendus nelja ühetoalise korteriga ja ühe eraldi toaga. Ühetoalise korteri juurde kuuluvad: esik, magamisnišiga elutuba, väike köök, selle kõrval pesemisruum kloseti ja duširuumiga. Korterite põrandapind 43,85 m², elamispiind 28,5 m².

kasutavad ainult paar inimest. Üldiselt peaks vähemalt üks korteris esinevaist magamistubadest olema niisuguste mõõdetega, et sinna otstarbekalt saaks paigutada vanemate ja väikelapse voodid. Teise magamistoat, kui see on olemas, suuruse määrab vajadus õppimislaua paigutamiseks akna alla koolicaliste laste jaoks, et kodune ülesannete valmistamine võiks toimuda võimalikult segamatult. Kolmas, nn. elutuba, koondab endasse väga arvukad funktsioonid ja ta mõõdet peaksid sellele vastavalt kujunema kõige avaramaiks. Siin süüakse, tehakse koduseid käsitöid, puhatakse ja istutakse raadio ümber. Et enamasti vähemalt üks magamiskoht tuleb paigutada paratamatult ka elutuppa, on selle paigutus otstarbekohasem ette näha kas alkoovis või päevase puhkesohvana akna lähedal, vastu siseseina. Elutoa minimaalmõõdetes suhtes on mitmete maade vastavad uurimused jõudnud üllatavalt samalaadsele tulemusile: nimelt minimaalpõrandapind 15 m² ruumi laiusena mitte alla 3 m. Söömiskoha ideaalseim lahendus oleks vahest elutoast eraldatav sööginiš uksega kööki, mis on aga kahjuks võrdlemisi ruuminõudev. Teiste lahendustena tuleks küsimusse söömiskoht a) elutoas, b) köögis.

Rahvakorteri näide Lääne-Euroopast. Ühetoalise korteri tüüp: elutuba kahe või kolme magamiskohaga, üks nendest niis, väike köök, pesemisruum ja klosett.

Valusaimaks punktiks meie seniste korterite puhul on kõrvalruumid ja heakorrasadmed. Neis ühe- kuni kahekordseis troostituilmelisis puumajades, mis moodustavad nii suure osa kõigi meie linnade hoonestikust ja mille aastaid 30—50 tagasi ehitasid korterispekulandid, ei leidi kõrvalruume ega heakorrasadmeid nimetamisväärset. Käimlad on tihti mitmele korterile ühised. Paremäl juhul leidub sahvreid sissekäiguga üldisest koridorist, kus asub ühine veekraan ja valamü. Otstarbekale kõrvalruumide küsimuse lahendusele ei ole ilmselt tähelepanu pööratud isegi neis võrdlemisi moodsais ja kõrgeüürilisis korterites, mis meie linnades on kerkinud viimase 10—15 aasta jooksul. Seinakapid puuduvad või on paigutatud juhuslikult, sahver puudub, toiduainete, küttepude ja kõigi majapidamises alaliselt mittevajalike suuremate esemete paigutamiseks leidub keldris ainult üks panipaik ja seegi mitte igakord küllaldaselt õhutatav. Et süüdi on igakord mitte ruumi- ja ehituskulude kokkuhoiu taotlus, vaid pigem kõrvalruumide vajalikkuse kahe silma vahele jätmine, näitavad joonised nr. 1 ja nr. 2. Joonisel nr. 1 on toodud paar ühetoalist korterit ühest Tallinnas leiduvast umbes 10 aastat tagasi ehitatud majast. Ehitus on püstitatud omavalitsuse organi poolt ja korterid on ilmselt mõeldud „rahvakorteriteks“ käesoleva kirjutuse mõttes. Joonisest nr. 2 nähtub, et samadesse korteritesse minimaalsete kuludega (peamiselt vaheseinad) oleks saanud korraldada vastuõetavalt paigutatud ja küllaldaste mõõdetega kõrvalruumid (pesemisruum ja sahver).

Läbimõeldud ja küllaldased kõrvalruumid on üheks olulisemaks eelduseks korteri kasutamise ökonoomsusele ja mugavusele. Eriti tuleks rõhutada pesemisruumide vajalikkust. Selleks et end iga päev tervishoidlikult ja muid majapidamisfunktsioone häirimata pesta, ei vaja korterikasutaja just tingimata kallist vannituba, piisab täiesti duširuumist või ainult otstarbekalt korraldatud pesemisnišist. Sahvri (mitte ainult külmkapi) ja omaette õhutatava toiduainete keldri vajalikkus ökonoomseks majapidamiseks ei vaja arvatavasti selgitamist. Tülikate, kalliste ja kohmakate kappide asendamist sisseehitatud, palju otstarbekamate seinakappidega on rahvakorterite laiaulatusliku ehitusaktsiooni puhul tänuväärne võimalus propageerida. Arvestades, et korterikasutaja sisustusest kõikapid asendataks seinakappidega, peaks igas ehitatavas korteris viimaseid leiduma vähemasti 4, neist üks köögis. Mis puutub ehitatavate hoonete välisilmesse, siis avaneb ka sel alal tänuväärne juhus parandada ja ühtlustada meie linnade tihti juhuslikku ja kohmakat ilmet; samuti hoonete paigutuse ja tänavate üldilme suhtes. Viimaste aastakümnete ehitustegevus, kuigi intensiivne, pole seni suutnud küllalt tasakaalukaid ja rahulikke vorme kristalliseerida. Igal sammul näeme rahutuid suhteid ja ornamentaalsete joonte kuritarvitust.

Uute rahvakorterite massilise ehitamise puhul peaks jääma printsipiiks, et lihtne, läbimõeldud suhtelisus ja tasakaalukus on parem oskamatust ja sunnitud dekoratiivsusel (köverad jooned, ümmargused aknad, massiivsed trepikojad keset kerget puuehitust; vt. Pelgulinn ja Lilleküla!). Ent samuti hoidugem barakkidest ja kasarmlikest hoonetevõlvadest. Asendagem senine töölislinnajagude tänavate troostitu ilme rõõmsa rohelusega ja hoonetega, mille välisilme ütleb, et neis elatakse! Sest korter ja tänav on lõpuks ka psühholoogilised tegurid. Nad moodustavad selle miljöö, millest kasvavad lapsed saavad oma esimesed ja kõige meeldejäävamad visuaalsed muljed, ja mõjuvad tugevalt kaasa võrsuva inimese ilumele kujunemisele.

DŽANGARIT LUGEDES

HARALD PARREST

On olnud aegu, ja nimelt üsna hiljuti, kus nn. kirjandusmaailmas oli väga eba-populaarne osutada huvi rahvaloomingu vastu üldse ja rahvuseeposte vastu eriti. Need olid teatavasti individualistlike „ismide“ valitsusajad, mida enam-vähem kõiki võib kokku võtta estetismi abstraktse üldmõiste alla. Otsingutes „moodsa“ ja tingimata isikupärase-ainulaadse järele hakati väga põhjendamatu üleolekut näitama isegi säärase klassikaliste ja seejuures esteetiliselt äärmiselt väljakujundatud „eeskuju“-eeposte vastu, nagu on nn. Homerose lugulaulud, rääkimata mõnest lihtsakoelisest eesti „Kalevi-pojast“, mille kuulsust suudeti ta 50 aasta juubeli puhul mõnevõrra uuesti jalule seada alles suurema rahvaliku ning teaduslikult põhjendatud propagandaga (kuigi seegi propa-ganda ei lähtunud veel küllaldaselt ning tõeliselt rahvalikest seisukohtadest).

Kuna meie eestlased pääsime omal ajal esmakordselt „maailma rahvaste perre“ — või pigem haritud maailma teadvusse — just „Kalevipoja“ tõttu, siis peaks meil leiduma rohkemgi kui teistel rahvastel eeldusi huviks rahvuseeposte vastu; meie peaksime mõistma nende tähtsust nende „autor-rahva“ elus kui ka teiste rahvaste jaoks. Võibki ütelda, et neist vähestest kirjanduslikest sõnumitest, mida meie üldsus kodanliku režiimi ajal sai üle traataia Nõukogude Liidust, äratasid suurt huvi ning poolehoidu teated sellest, kuidas sotsialismi maal austatakse põlist rahvus- ning rahvaloomingut, kuidas karjala-soome „Kalevala“ 100 aasta juubeli puhul anti rikkalikult kaunistatuna välja selle eepose vene-keelne tõlge, jne. Ja käesoleva aasta hilissuve suurte liitumispäevade elevuses rääkis üks silmapaistvaimaid sõnumeid meie uue, senisest määratult suurema kodumaa kirjandus-elust jällegi ühe rahvuseepose — kalmõki „Džangari“ — juubeli pühitsemisest kogu Nõu-kogude Kirjanike Liidu, õieti kogu Nõukogude avalikkuse osavõtul ning eestvõttel.

Meie lugeja küsib muidugi 500-aastase „Džangari“ üle „aruandjalt“ esimeses järje-korras, kas selles kauge Aasia nomaadirahva eeposes leidub midagi, mis mcenutaks „Kalevi-poja“ rahvuslike elemente või „Kalevalat“, kas on „Džangari“ maailm meile täiesti võõras või kohtame temas ka üht-teist tuttavat, isegi kodust? Säärasele väga laiahaardelisele küsimusele pole kerge lühidalt vastata, kuid olgu siiski katsutud sedalaadi uudishimu kõigepealt rahuldada, et siis minna olulisemate küsimuste juurde.

Jah, „Džangari“ lõpposas, nimelt pikas üheteistkümnendas — celviimas — laulus *Semjon Lipkini* tõlgitud ja *V. A. Favorski* illustreeritud ning kaunistatud juube-liväljaande järgi — kohtame jutustuse kangelaste käiku allmaailmas, põrgus, mis on ilm-sesti ühenduses Kreutzwaldi eeposes üsna tähtsal kohal olevate muistenditega Kalevipoja põrguseiklustest. Ühised on isegi mitmed esimesel pilgul vähetähtsaina näivad üksikasjad, mis aga Euraasia rahvaste muistendeis on siiski nii laialt levinud ürgsete mütolooiliste uskumuste kajastusena. Kui kalmõkkide õnneliku, peaaegu paradiisliku sangarite riigi Bumba valitseja Džangar läheb seitsmesse põrgusse taga otsima oma õilsaimat kangelast

ning rahva eest võitlejat Hongorit, kelle on kütkestanud kuradid-„šulmusid“, siis temal ja ta kahel abilisel on sama kolmekordne seiklus põrguvanamooriga, kes neelab leeme ainsa hetkega ja muutub suitsuks, nagu seda tunneme oma „Kalevipojast“. Põrgus ei puudu ka vangistatud „printsess“, kes annab maapealsele sangarile jõuduandvat toitu; ei puudu muidugi kangelase võitlus põrguperemehega, kes aga on kalmõkkide eeposes mitte „vanapagan, vaid „kolmekuine poiss“. See hüperboliseerimine, „liialdamine“ liigse nooruse suunas on „Džangarile“ üldse iseloomustav, vastandlikult „Kalevalale“, kus sangarite tähtsust ja võimeid rõhutatakse just nende tohtu vanadusega.

Allmaailmas kütkestatud vägilase Hongori kuju vastab meie kütkestatud Kalevipojale; põrgujõudude pealik käsib teda valvata nii kaua, et ta iialgi enam ei pääseks maa peale „oma rahvale õnne tooma“. See episood on järelikult eestlastele kui ka kalmõkkidele ühine kajastus Amirani-Prometheuse ürgmüüdist. Kuid kalmõkkide Kalevipoeg pääseb maa peale juba samas 11. laulus; ta ustav sõber Džangar riisub ta jäänused välja allmaa-ookeani põhjast ja annab neile uuesti elu. Üsna ilmne näib olevat selle motiivi seotus „Kalevala“ looga Lemminkäise surmast allmaa-jões ja elluäratamisest. Eepose lõpplaulus juhtub lemmiksangari Hongoriga seik, mis meenutab Kullervo lapsepõlve lugu „Kalevalas“: vaenlased viskavad Hongori tuleriidale, kuid selle kustudes seisab kangelane tukkide keskel tervena nagu varemgi.

Kuid nende motiividega ja elementidega, mis on koondunud eepose paari lõpplaulu, peaaegu piirduki see ühine müüdiline ning muistendiline põhi, mis seob läänemere-soomlaste eepikat kalmõkkide eeposega. Mujal kohtab „Džangaris“ üldse veel ainult mütoloogiliste pärimuste jääneid, kui otsustada mitte-eriteadlase pilguga. Siin-seal eri lauludes mainitakse Bumba kangelaste kahevõitluste puhul võõraste khaanidega, mis toimuvad viimaste kodus, kuidas võõras paiskab sangari esiteks „vasemasse põrgusse“, siis parempoolsesse, ja kuidas sangar mõlemal juhul pääseb seisemisega väikesel varbal. Samuti kirjeldatakse mõningaid sõjatandreil toimuvaid käsitsi-kahevõitlusi ehk maadlusi kosmilistes-mütoloogilistes värvides, mainides looduse vappumist jne. Üldiselt aga ei etenda müüdilise element ega ka määratu suure kehalise jõu imetlemine „Džangaris“ kuigi suurt osa — igatahes palju väiksemat kui meie pool-rahvuseeposes „Kalevipojas.“ Mõned „Džangari“ kangelased võivad küll pärast suuremaid võitlusi magada „nelikümmend ööd-päeva“, kuid muidu nad on hoopis teadlikumad oma kohustest, hoopis „uuema aja lapsed“ kui poolhuupi oma jõudu rakendav või õieti pillav Kalevipoeg. Mitmed „Džangari“ juubeli puhul sõna võtnud nõukogude kirjandusteadlased, näiteks G. Sanžejev (vt. „Литературный критик“ 1940, nr. 5—6), kriipsutavad alla, et enamiku teiste Aasia rahvaste eepostest erineb kalmõkkide eepos just oma vähese lugupidamisega toore füüsilise jõu vastu. „Džangari“ võimsaimadki kangelased satuvad korduvalt võõra jõu meelevalda, ja neid päästab ainult ustavus üksteise vastu. Ka kõige vähem võrdlusvõimalusi omavale lugejale paistab silma „Džangari“ haruldane kiindumus rahva õnnesse, rahva teenimisse ja selle teenimise aususse. Tõsi küll, see kõik väljendub suurelt osalt lihtsalt rüütelliku aususe, rüütelliku aumõiste vormis; ei puudu isegi lääneliselt seiklejaliku „kuulsuseotsimise“ motiive. Selles kajastub feodaalne ajastu ta iseloomustavate vaadetega ja ühiskondlike vormidega, mis on ka Idas olnud palju lähedasemad Lääne omadele, kui me seda harilikult kujutleme. Äsjastes sõnavõttudes juubeli puhul on asjatundlikult poolt juhitud tähelepanu just sellele, et „Džangar“ on feodalismi-ajastu, hoopis hilisema ja ühiskondlikult

väljakujunenuma ajajärgu toode kui näiteks „Kalevala“ või eesti pärimused, mis kajastavad hoopis vanemat, ürgsemat elujärge. Kuid samuti puudub „Džangaris“ see fanaatiline isiku ja isiku-au kultus, mis on omane aristokraatsele „Nibelungide“ lugulaulule, ja see liiga üleolev, inimtegusid esteetiliselt nautiv vaateviis, mida Homerose eeposes näitab eriti „Ilias“. „Džangari“ kangelased on küll rüütlid, kui tahetakse seda nimetust kasutada objektiivses mõttes, ent näiteks Hongorit, kogu eepose lemmiktegelast, iseloomustatakse ülimat tunnustust avaldades korduvalt seega, „et ta tugevus on ta isamaa-armastus“. Säärased väljendid on algupäraselt täiesti võõrad lääne-euroopalikele rüütli-lugudele. Võõras on tavalisele rüütlimentaliteedile ka kangelaste kuulus vanne oma vürstile Džangarile (11. laulus), milles nad töötavad lahti ütelda kadedusest, salavaenust, ahnusest, „võtta oma südamed välja ja anda oma vere lõpuni ära rahva eest“, olla igavesti üksmeelsed truuduses Džangarile „ja elada maa peal nagu üks mees“. Sääraseis kirglikes tunnistustes, mis pole „Džangaris“ haruldased, avaldub midagi hoopis suuremat ja kaaskiskuvat kui pelk orduvaim. Üksikud „Džangari“ kangelased võivad küll solvudagi teiste eelistamisest; nad peavad suurimaks häbiks ja „patuks“ mitte üksnes pagemist vaenlase eest, vaid ka allajäämist vaenlasele. Ent ikka jälle jutustavad eri laulud meile, kuidas Hongor ja ta kaaslased Sanal, Savar, Mingian ja teised on valmis kõigist ohtudest ning isiklikest asjaoludest hoolimata minema ka ihuüksi mistahes võõramaise võimuri vastu, kelle ähvardused on rippumas nende õnneliku Bumbamaa kohal ning ängistamas nende armastatud vürsti, kogu rahva õnne eest vastutajat. See vürst Džangar pole mingi despoot, vaid valitsev kaaslane, kes on iga oma sõduri eest ise valmis elu kaalule panema, kes on ainult „väljavalitu ühetaoliste seas“, nagu ühel juhul väljendatakse.

„Džangaris“ iseloomustab aga andumus isamaale ning võitlustruudus mitte üksnes vürsti kangelastest kaaskonda, vaid ka noorukeid ja lihtsaid karjaseid. Viimast laadi tege-lasel on küllalt suur osa täita 11. laulus, kus Bumba on vallutatud, s. t. rahvast tühjaks tehtud ning rüüstatud võõraste poolt. Üks huvitavamaid lugusid kogu eeposes, nimelt 7. laul, jutustab sellest, kuidas kolm poisikest võtavad enesele ja täidavad maa vaenlase võitmise ülesande. Seejuures on neile noorukitele abiks vana ennustaja Altan Tsedži, Džangari „parempoolse kangelaste ringi“ pealiku tarkus ning nõuanded. Veel silmapaist-vam ning tähendusrikkam on aga see asjaolu, et mitmed kangelased eesotsas Hongoriga muudavad end vaenlase maal vajaduse korral „täitanud poisikesteks“ mingi näruse varsa seljas, ning sellistena teostavad oma rasked ülesanded. Kus ei aita jõud, seal aitab ka-valus! Ja veelgi järeldub siit ilmselt mõte, et ei tohi kunagi põlata ka viletsat vaestlast ning vaese inimese last. Džangar ise on eepose alguses „kodutu orb“; tulevane poole maa-ilma valitseja on mahajäetum kõigist. See motiiv seoses noore kangelase teadmatuses ning süütuse motiiviga, nagu seda tunneme lääne „Parzivalist“, esineb „Džangaris“ korduvalt, muide ka Džangari poja Šovšuri loos. Ent nende muistendiliste elementide asemel võtab meid vastu vägagi realistlik õhkkond nimelt teises laulus, kus Hongor pikemat aega elab võõra khaani „pealinnas“ vaese vanapaari kasupojana, kõigiti proletaarlikes tingimustes. Hongor-foisike vastab siin väga teravalt ka õukonna-daamile, kes tuleb talle khaani tüt-relt häid sõnumeid tooma: lossis lihavaks läinud preili ärgu narrigu vaeseid inimesi! On silmapaistev, et ühenduses kangelaste sääraste muutumistega kerjusfoisikesteks muutub suhtumine ning stiil üldse: feodaalse ülevusetaotluse asemele astub realismi, isegi naturalismi, ja huumorit, mis üldse pole „Džangarile“ kaugeltki võõras. Kas ei ole siin

tegemist eepose noorimate osistega, nagu müütiliste, s. t. vanimate elementide pealeiukoht on teatavais lauludes eepose lõpposas, mis pealegi erinevad muust oma pikema värsivormi poolest? Suhteliselt uueaegsemad võiksid ehk olla ka need väga tähelepanuväärsed seisukohavõtud, millega kriipsutatakse alla, et selle ja selle võidu puhul hävitasid Bumba kangelased vaenlase ülimussõdurid, kuid andsid armu „lihtsatele“, sõtta sunnitud relvakandjatele.

Oluline on aga eepose kui terviku vaimu ja stiili suhtes mitte ta üksikute viidete ning seisukohavõtude vanus, vaid ta peamine kujunemisaeg ning -tingimused. Sündmuste kindel koondumine Džangari kui vürsti isiku ümber ning sündmuste motiivide üldrahvuslikult mõistetav iseloom tähendavad kõigi asjatundjate arvates, et kalmõkkide eepos on saanud enam-vähem oma praeguse ilme ja sisu nende suurte võitluste mõju all, mida see rahvas pidas Kesk-Aasias oma olemasolu eest XV—XVII sajandil. See ajajärk enne kalmõkkide suurema osa ümberkolimist Volga äärde oli nende rahvusliku koondumise ja õnne kui ka — eriti hiljem — traagiliste kannatuste ajajärk. On täiesti loomulik, et säärased rahva kui terviku elamused pidid kajastuma ka muistetset aegadest päritud lugulauludes, et viimased pidid uuenema, noorenema. Säärast koondumist ja uuenemist ei tunne näiteks burjaat-mongolite eeposed, mis elavad õieti eri lauludena eri suguharude pärimustes. „Džangari“ kõiki kolmekümmet või viitkümmet laulu, mis elavad rahva seas, meie ei tunne, kuid kõnealuse väljaande 12 laulu moodustavad igatahes terviku. „Džangar“ on saanud kalmõki üldrahvalikuks, kõigile tuntud ja kõigile kalliks tervikeeposeks, mida ei saa täiel määral ütelda näiteks ka vene Vladimiri-tšükli lugulaulude kohta, sest need jäävad üksteisest eraldatuks. „Džangarist“ ei leia küll niigi palju konkreetsete ajalooliste sündmuste kajastusi kui Vladimiri-tšüklist, ent ühtse vaimu ja enam-vähem ühtse vormi on siin andnud kujutlus vürst Džangarist kui õilsast rahva kaitsjast, Bumba-maast kui paradüümlisest õnne ja õigluse maast, kuhu kalmõki rahvas oma kannatustes on igatsenud. Lugeses on kõigist „Džangari“ lauludest konkreetset tunda raske saatusega rahva parimate ideaalide hõõgumist; kirjeldustestki on näha ihalust rahva kaitsja-enesehoverdaja ideaali ees. Iseenesest mitte sugugi ühiskondlikult kõrgeväärtuslikud feodaalse vürsti ja rüütli mõisted on siin väärtuslikeks saanud omapärase protestiva ja programmilise idealiseerimise teel. Kalmõki rahvas on enesele „Džangaris“ loonud khaanide kujud, kes pidid alati olema etteheiteks tegelikele khaanidele ning aadlikele.

Õieti olulisemadki kui feodaalse ajaloolise olustiku peegeldused on eepose need osad, milledes otseselt ilmneb rahva suhtumine vaimsetesse väärtustesse kui säärasesse. Eriti ses suhtes mõjub „Džangar“ õige kultuursena ja sümpaatsena. Kõigepealt võib märkida selle eepose suurt lugupidamist — iseenese vastu! „Džangaris“ räägitakse korduvalt džangartšidest-laulikuist ja eepose enese pühalikust ettekandest. Siin on meil muide käes ehtsad andmed selle eepose levimis- ja kujunemisviisi kohta: otsene kujundamine näib olnuvat erilise laulikute kahi käes. Seepärast pole imestada, kui siin-seal mõne seikluse või sündmuse kohta öeldakse eeposes, et säärast lugu ei tunne isegi ajaraamatud, või kui miski on saanud „lugejate rõõmuks kaheteistkümmel maal“. Sagedasem ja ka tähtsam on see tähelepanu, mida „Džangaris“ omistatakse tegelaste hingeliste elamuste, eriti afektide, otsesele edasiandmisele. Tihti tehakse seda peenelt tabava impressionismiga; isegi suremise, s. t. meelegaotuse elamus on antud realistliku psühholoogilisusega. Tihti aetakse

aga läbi ka šabloonilisemate vahenditega — näiteks olgu korduv väljend „kümme julgust tõusis ta kõrri“. Elav ja „moodne“ huvi inimhingeelu liigutuste vastu ilmneb „Džangaris“ kõrvuti hoopis arhailiste elementidega — kõigepealt erilise eksootilise arvude-maagiaga, mis näib valitsevat kõigis andmeis kaugustest ja aegadest jne. Lamaistlikud-budhistlikud usulised kujutlused esinevad muidugi kõrvuti juba eespool vaadeldud hoopis algelisematega. Üldiselt näib „Džangaris“ sõdur-kangelase ideaali kõrval valitsevat ka vaimse teadlikkuse ning karskuse pool-usundiline ideaal. Peab muide märkima, et teose kõigest kohatisest üsna julgest naturalismist hoolimata ei lähe ükski „Džangari“ kahe-teistkümnelt laulu kangelane kuskil tõsisemate erootiliste seiklusteni (või siis minnakse neist „vaikides mööda“, kui neid just oletada tuleb). Küll aga on korduvad juhud, kus targemad sangarid õpetavad nooremaid igati hoiduma teel ette juhtuvaist jumaliku näoga, ent saatanliku seesmusega neidudest. See ei tähenda aga, nagu ei mängiks naised „Džangaris“ üldse positiivseid rolle. Hoopis vastupidi! Muide, väga ilusa muinasloo ennastohverdavast armastusest jutustab teine laul. Siiski võib ütelda, et kangelaste kõrval asetsevad ses eeposes teisel kohal mitte naised — vaid hobused. See on iseenesest loomulik säärane rahva loomingus, kes on kogu oma ajaloo teinud hobuse seljas. „Džangari“ ratsud on tihti isegi oma peremeeste nõuandjateks, üsna tihti elupäästjateks; alati on nad pimestavalt uhked välimuselt ning kiired ja vastupidavad sõidul. Nende sõitude kirjeldustes tajub meic lugeja kõige rohkem kauguste ja avara looduse võlusid; sageli on „Džangari“ loojad oma lennukate või intiimsete piltidega need võlud meile väga lähedale toonud. Võimatu ja ka kasutu aga on anda „seljataga“ täielikumat kujutlust „Džangari“ pildi- kui ka jutustusstiilist. See on omapärane ja äratav meis paljugi elamusi ning mõtteid ka oma võõrussega, kuid ta pole siiski mitte „eksootiline“ sõna tavalises mõistes. Suurtes teostes, eriti suurtes rahvaloomingu tooteis, on peaaegu alati nii palju üldnimilikku ja nii palju kõigi aegade kohta kehtivat, et nad ei saa ka esimese tutvuse korral mõjuda „võõrastena“.

K. MARX JA FR. ENGELS KUNSTIST

(JÄRG)

KLASSIVAHEKORRAD.

Indiviidid on alati lähtunud iseenestest — kuid muidugi säärastena, nagu nad on olnud antud ajalooliste tingimuste ja vahetõrgete raames, — ja mitte „puhtakujulises“ indiviidist ideoloogide arusaama järgi. Kuid ajaloolise arenemise käigus ja nimelt ühiskondlike suhete muutumise tagajärjel millekski iseseisvaks, nagu see on vältimatu tööjaotuses, ilmneb erinevus iga indiviidi elus seevõrd, kui võrd ta ühelt poolt on isiksus — ja teiselt poolt allub töö ühele või teisele harule ning sellega seotud tingimustele. (Seda ei tule mõista ses mõttes, nagu poleks näiteks rantjee, kapitalist jne. enam isiksused; kuid nende isiksust tingivad ja määravad täiesti tuntud klassivahekorrad ja ülalosalutatud erinevus tuleb esile ainult nende vastandlikkuses teise klassiga ning ilmneb nende eneste jaoks ainult siis, kui nad on pankrotti jäänud.) Seisuses (ja veel enam suguharus) on see veel varjatud: nii näiteks jääb aadlik alati aadlikuks ja kodanik (*roturier*) alati kodanikuks, olenemata nende elu teistest tingimustest; see on nende individuaalsusest lahutamatu omadus. Isikulise indiviidi erinemine klassiindiviidist ja elutingimuste juhuslikkus indiviidi jaoks tekivad alles ühes selle klassi tekkimisega, mis ise on kodanluse toode. Ainult indiviidide võistlus ja võitlus üksteisega sünnitavad ja arendavad seda juhuslikkust kui säärast. Seepärast näivad indiviidid kodanluse valitsemise ajajärgul olevat vabamad, kui nad olid enne, sest nende elutingimused on nende jaoks juhuslikud; tegelikult aga on nad muidugi vähem vabad, sest nad on rohkem allutatud asjade võimule. Erinevus seisusest ilmneb eriti selgesti kodanluse vastandlikkuses proletariaadiga. Kui tekkisid linlaste seisused, korporatsioonid jne., ja astusid välja maaomanikest aadli vastu, siis nende olemasolu-tingimused — liikuv varandus ja käsitöölilik töö, mis olid varjatud kujul olemas veel kuni nende eraldumiseni feodaalsest süsteemist, — näisid positiivsete väärtustena, mis asetati vastu feodaalsele maaomandusele ja mis seepärast võttis peatselt omakorda teatud feodaalse vormi. Tõsi küll, ärakaranud päristalupojad vaatasid oma endisele pärisorja-seisundile kui nende isiku jaoks juhuslikule asjaolule. Kuid ses suhtes toimisid need nagu iga oma kütkeist vabanev klass, ja peale selle vabanesid nad mitte klassina, vaid üksikina. Edasi — nad ei lahkunud seisusliku korra sfäärist sellega, et moodustasid vaid uue seisuse, ja säilitasid ka uues olukorras oma endised tööviisid ning arendasid neid edasi, vabastades nad endisest köidikuist, mis ei vastanud enam tööviiside arenemisastmele.¹ Vastupidiselt on proletaarlastele nende isiklik elutingimus, töö,

¹ Ei tohi unustada, et juba vajadus säilitada päristalupoegade olemasolu ja suurmajandamise võimatus, mis tõi enesega kaasa väikeste maatükkide jaotuse päristalupoegade vahel, viisid väga kiiresti päristalupoegade kohustused feodaalsandate vastu säärasele rendi ja teo

ja ühes sellega ka kogu nüüdse ühiskonna olemasolu tingimused saanud juhuslikeks asjaoludeks, millede üle üksikutel proletaarlastel pole mingit kontrolli ja millede üle ei saa neile kontrolli anda mingi ühiskondlik organisatsioon; vastuoksus üksiku proletaarse isiksuse ja temale peale surutud elutingimuse — töö — vahel ilmneb talle enesele — eriti seetõttu, et juba varastest eluaastatest peale ta on ohver ja et oma klassi piirides tal pole võimalusi saavutada enese jaoks teise klassi [olemasolu-]tingimusi.

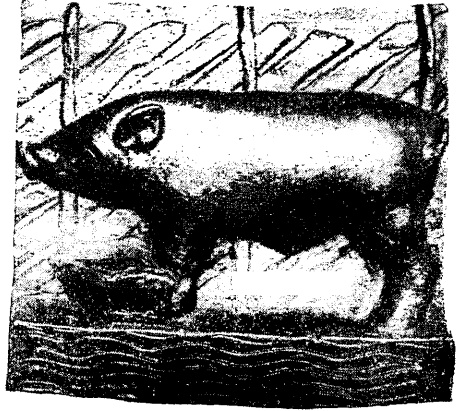
Marx-Engels,
Saksa ideoloogia.

KLASSI-IDEOLOOGIA.

I

Igal ajastul on valitseva klassi mõtted valitsevad mõtted, s. t. see klass, kes kujutab enesest ühiskonna valitsevat materiaalselt jõudu, on ühtlasi ka selle ühiskonna valitsev vaimne jõud. Klass, mille valduses on materiaalse tootmise vahendid, on selle tagajärjel ka vaimse tootmise vahendite valdaja, nii et seetõttu temale ühtlasi üldiselt alluvad nende mõtted, kel pole vahendeid vaimse tootmise jaoks. Valitsevad mõtted pole midagi muud kui valitsevate materiaalsete vahekordade ideeline väljendus, [teiste sõnadega:] mõtete kujul väljendatud valitsevad materiaalsed vahekorrad; järelikult nad on — nende vahekordade [mõisteline väljendus], mis teevadki selle ühe klassi valitsevaks, s. t. tema valitsemis-mõtted. Indiviididel, kes moodustavad valitseva klassi, on peale muu ka teadvus ja seetõttu nad mõtleavad; sel määral, millisel nad valitsevad nimelt klassina ja määravad antud ajaloolist epohhi kogu ta ulatuses, nad endastmõistetavalt teevad seda kõigil ajajärgu aladel, tähendab, valitsevad ka mõtlejatena, mõtete tootjatena, korraldavad oma aja mõtete tootmist ja jaotamist; see aga tähendab, et nende mõtted on ajastu valitsevad mõtted. Näiteks säärasel ajal ja säärasel maal, kus kuningavõim, aristokraatia ja kodanlus võistlevad valitsemise pärast, kus sel kombel valitsus on jaotatud, seal osutub valitsevaks mõtteks õpetus võimujaotusest, millest kõneldakse kui „igavesest seadusest“. Tööjaotus, milles me juba ülemal avastasime eelnenud ajaloo ühe peamisi jõude, ilmneb nüüd ka valitsevas klassis vaimse ja materiaalse töö eraldumise näol teineteisest, nii et ses klassis üks tema osa esineb selle klassi mõtlejatena (need on tema aktiivsed, üldsustamisteks suutelised (*konzeptive*) ideoloogid, kes teevad oma elu-ülalpidamise peamiseks allikaks nende illusioonide läbitöötuse, mis sel klassil on iseenese suhtes), kuna teised suhtuvad neile illusioonidele passiivsemalt ja tajuvad seetõttu, et tegelikult ainult nemad ongi selle klassi aktiivsed liikmed,

keskmisele tasemele, mis tegi päristalupojale võimalikuks liikuva varanduse kogumise. See omakorda hõlbustas tal ärakargamist oma isanda käest ja andis talle võimaluse end sisse seada linlasena ning samuti tekitas erinevuse päristalupoegade seas; niiviisi olid ärakaranud päristalupojad juba pooleldi kodanlased. Seejuures on ka selge, et päristalupojad, kel oli mingeid käsitöö-oskusi, evisid kõige rohkem võimalusi omandada liikuvat varandust.

ja et neil on vähem aega illusioonide ja mõtete koostamiseks iseeneste üle. Selle klassi piires võib säärane lõhenemine kasvada isegi nende kahe osa teatava vastandlikkuse ni ja vaenuni, mis aga iseenesest kõrvaldub iga säärase tegeliku kokkupõrke korral, kus hädaoht ähvardab klassi ennast ja kus niiviisi kaob isegi näivus, nagu ei oleks valitsevad mõtted valitseva klassi mõtted ja omaksid võimu, mis erineb selle klassi võimust. Revolutsiooniliste mõtete olemasolu antud ajastul eeldab juba revolutsioonilise klassi olemasolu, mille eeltingimuste kohta on vajalik öeldud juba ülemaal.

Kui ometi ajaloolise liikumise vaatlusel eraldatakse valitseva klassi mõtted valitsevast klassist enesest, kui neile omistatakse iseseisvus, kui, võtmata arvesse nende mõtete tootmise tingimusi ja tootjaid, kangekaelselt väidetakse, et antud ajastul valitsesid ühed või teised mõtted — kui niiviisi jäetakse täiesti kõrvale nende mõtete alus, — siis on näiteks võimalik ütelda, et ajal, kus valitses aristokraatia, valitsesid mõisted nagu au, ustavus jne., kuna kodanluse valitsemisajal valitsesid mõisted: vabadus, võrdsus jne. Valitsev klass ise kujutlebki asju üldiselt niiviisi. See ajaloomõistmine, mis on peamiselt XVIII sajandist alates omane kõigile ajalookirjutajatele, pörkab paratamatult vastamisi selle nähtusega, et valitsema hakkavad üha abstraktsemad mõtted, s. t. mõtted, mis üha enam omandavad üldisuse vormi. Asi seisneb selles, et iga uus klass, kes asetub enne teda valitsenud klassi kohale, on sunnitud juba oma eesmärkide teostamise võimaluse pärast kujutama oma huvisid kõigi ühiskonnaliikmete ühiste huvidena, s. t., kui väljenduda mõisteliselt: andma oma mõtetele üldisuse vormi, kujutama neid ainuliselt mõistlikena, üldkehtivatena. Revolutsiooni teostav klass esineb — ainuüksi juba sellepärast, et ta astub vastu klassile, — algusest peale mitte klassina, vaid kogu ühiskonna esindajana; ta ilmneb ühiskonna kogu massina vastukaaluks ainsale valitsevale klassile. See tuleneb sellest, et alguses on ta huvid tõepoolest veel rohkem seotud kõigi teiste mittevalitsevate klasside ühiste huvidega, ei ole veel jõudnud seni olemasolnud vahekordade surve all areneda eri klassi erihuvideks. Seepärast tuleb tema võit kasuks ka paljudele indiviididele teistest, mitte võimule pääsnud klassidest, — aga ainult sedavõrd, kui võrd ta asetab need indiviidid olukorda, mis võimaldab tõusta valitseva klassi ridadesse. Kui prantsuse kodanlus heitis endalt aristokraatia valitsuse, siis avanes selle tagajärjel paljudele proletaarlastele võimalus tõusta kõrgemale proletariaadist, kuid ainult sedavõrd, kui võrd nad said kodanlasteks. Selle tagajärjel on alus, millele iga uus klass rajab oma ülemvõimu, laiem sellest alusest, millele toetub enne teda valitsenud klass; see-eest areneb hiljem vastuolu mittevalitseva ja valitsevaks saanud klassi vahel seda teravamaks ning sügavamaks. Üks kui ka teine asjaolu tingivad, et võitlus, mida tuleb pidada uue valitseva klassi vastu, on omakorda suunatud senise ühiskonnakorra kategoorilisemale ja äärmuslikumale eitamisele, kui seda võis teha ükski eelnenud klass, kes taotles ülemvõimu.

Kogu see paistus, nagu oleks teatava klassi valitsemine ainult teatud mõtete valitsemine, kaob muidugi iseenesest, niipea kui klasside ülemvõim üldse lakkab olemast ühiskondliku korralduse vorm, niipea kui järelikult pole enam vajadust esitada erihuviseid üldistena või „üldisi“ valitsevatena.

Marx-Engels,
Saksa ideoloogia.

Kas on nii väga raske mõista, et ühes inimeste eluviiside, nende ühiskondlike vahekordade, nende ühiskondliku olustiku muutumisega muutuvad ka nende kujutelmad, nende vaated, mõisted, ühesõnaga kogu nende teadvus?

Mida siis üldse näitab ideede ajalugu, kui mitte seda, et mõistuslik tegevus sünnib ümber ühes materiaalse tegevusega? Valitsevateks ideedeks antud ajal on alati olnud ainult valitseva klassi ideed.

Kõneldakse ideedest, mis revolutsioneerivad kogu ühiskonda. Sellega väljendatakse ainult tõika, et vana ühiskonna rüpes on kujunenud uue korra elemente, et kõrvuti vanade elutingimuste lagunemisega toimub vanade ideede laostumine.

Kui antiikne maailm jõudis languse staadiumi, siis võitis kristlus vanad usundid. Kui ristiusulised ideed taganesid XVIII sajandi valgustusideede eest, siis pidas feodaalne ühiskond elu ja surma peale võitlust tol ajal revolutsioonilise kodanlusega. Südametunnistuse- ja usuvabaduse ideed väljendasid ainult vaba võistluse valitsust teaduse valdkonnas.

„Kuid,“ öeldakse meile, „usulised, kõlbelised, filosoofilised, poliitilised, õiguslikud jne. ideed kuidugi muutusid ajaloolise arenemise käigus; ometi säilisid usund, kõlblus, filosoofia, poliitika, õigus alati selles lakkamatus muutumises.

„Peale selle on olemas igavesed tõesed: vabadus, õiglus jne., mis on ühteviisi omased ühiskondliku arenemise kõigile järkudele. Kommunism aga hävitab üldised tõesed, ta hävitab usundi ja kõlbluse, selle asemel et neid ümber kujundada; järelikult on ta vastuolus kogu ajaloolise arenemise käiguga.“

Millele taandub see süüdistus? Kõigi seni olemas olnud ühiskondade ajalugu põhjenes klasside vastuolul, mis võttis eri ajastutel eri kuju.

Kuid võtku ta mistahes kuju, ikkagi jääb ühiskonna ühe osa ekspluateerimine teise poolt faktiks, mis on ühine kõigile möödunud sajandeile. Seepärast pole midagi imestamisväärset selles, et kõigi sajandite ühiskondlik teadvus on seni, hoolimata kõigist erinevustest ja kõigest mitmekesisusest, liikunud teatud üldistes vormides, teadvusevormides, mis kaovad täiesti ainult klasside vastuolu täieliku hävitamise järel.

Kommunistlik revolutsioon on kõige radikaalsem lahtiütlemine olemasolevaist varanduslikest vahekordadest; pole siis ka midagi imestamisväärset selles, et ta kõige radikaalsemal viisil ütleb end lahti traditsioonilistest ideedest.

Marx-Engels,
Kommunistlik manifest.

ÜHISKONDLIK KLASS JA TEMA KIRJANDUSLIKUD ESINDAJAD.

Sotsiaalse demokraatia omapärane iseloom avaldub selles, et ta nõuab demokraatlik-vabariiklikke asutusi mitte selleks, et hävitada mõlemad äärmused — kapitalism ja palgatöö —, vaid selleks, et leevendada ning muuta kooskõlaks nende vahel valitsev antagonism. Esitatagu selle eesmärgi saavutamiseks mistahes abinõusid, võtku eesmärk ise kuitahes

revolutsioonilise värvingu — asja olemus jääb ikkagi samaks: see on ühiskonna ümberehitus demokraatlikul teel, kuid säärane ümberehitus, mis jääb väikekodanluse olemasolu raamidesse. Ometi oleks naiivsus mõelda, nagu püüaks väikekodanlus teadlikult päästa egoistlikke klassihuviseid. Vastupidi: ta arvab, et tema vabanemise eritingimused on ühtlasi üldised tingimused, millede olemasolu korral ainuüksi saabki päästa kaasaegset ühiskonda ja kõrvaldada klassivõitlust. Täpselt samuti ei maksa mõelda, et kõik demokraatlikud esindajad on „shopkeepers“ (vürtspoodnikud) või vürtspoodnike austajad. Oma hariduselt ja individuaalselt seisundilt nad võivad olla vürtspoodnikest niisama kaugel kui taevast maast. Neid teeb väikekodanluse esindajaiks see, et nende mõte ei küüni üle väikekodanluse elu-olustiku piiride, et nad seepärast jõuavad teoreetiliselt välja samade ülesannete ja lahenduste juurde, millede juurde väikekodanlane jõuab praktiliselt oma materiaalsete huvide ja oma ühiskondliku seisundi tõttu. Säärane on üldiselt klassi poliitiliste ja kirjanduslike esindajate vahelkord klassiga, mida nad esindavad.

K. Marx, Louis Bonaparte'i
kaheksateistkümnnes brumaire.

SOTSIOLOOGILISE SKEMATISMI KRIITIKA.

Austatud härra,

kahjuks ei saa ma täita Teie palvet — kirjutada Teile säärast kirja, mida te saaksite kasutada härra Bahri vastu. See kisub mind avalikku poleemikasse, mille jaoks peaksin sõna tõelises mõttes varastama endalt aega. Seepärast on see, mis ma Teile kirjutatan, määratud ainult isiklikult Teile.

Pealegi ei tunne ma sugugi seda, mida Teie nimetate Skandinaavia naisliikumiseks; tunnen ainult mõningaid Ibseni draamasid ega oska absoluutselt kujutella, mil määral võib Ibsenit pidada vastutavaks kodanlike ja väikekodanlike naiskarjeristide enam või vähem hüsteeriliste pürgimuste [enam või vähem küpsede norra neidude püüete] eest.

Lõppeks on kogu valdkond, mida ollakse harjunud nimetama naisküsimumuseks, niivõrd laialdane, et kirja piirides pole võimalik selle kohta esitada midagi tühjendavat või isegi milgi määral rahuldavat. Kuid väljaspool kahtlust on igal juhul üks asi — nimelt see, et Marx ei võinud „seista sel vaatekohal“, mille talle omistab härra Bahr. Selleks oleks ta pidanud olema hullumeelne.

Mis puutub Teie katsesse analüüsida küsimust materialistlikult, siis kõigepealt pean ütleva, et materialistlik meetod muutub omaeense vastandiks seal, kus teda kasutatakse mitte kui teadnäitavat lõnga ajaloolisel uurimisel, vaid kui valmis šablooni, mille järgi õmmeldakse kokku ja harutatakse lahti ajaloolisi tõsiasju. Ja kui härra Bahr arvab, et ta on Teid tabanud kuriteo kohal, siis mulle näib, et tal on selleks mõnesuguseid põhjusi.

Kogu Norra ja kõik, mis seal sünnib, viite Teie väikekodanluse kategooria alla, ja siis omistate kõhklematult sellele norra väikekodanlusele need jooned, mida Te peate iseloomulikeks saksa väikekodanlusele. Kuid siin saavad takistuseks kaks asjaolu.

Esiteks, kui kogu Euroopas võit Napoleoni üle tähistas reaktsiooni võitu revolutsiooni

üle, ja ainult oma kodumaal, Prantsusmaal, revolutsioon sisendas veel niivõrd hirmu, et naasnud seaduslikult võimult suudeti enestele välja kiskuda kodanlik-liberaalne põhiseadus, oskas Norra enesele kätte võita demokraatlikuma põhiseaduse kui ükski tolleaegne konstitutsioon Euroopas.

Ja teiseks on Norra viimase kahekümne aastaga läbi elanud säärase õitsengu kirjanduse alal, millega ei saa uhkustada ükski maa peale Venemaa. Peetagu neid väikekodanlasteks või mitte, kuid igal juhul loovad norralased palju enam vaimseid väärtusi kui teised rahvused ja vajutavad oma märgi ka teiste rahvaste kirjandusele, nende seas samuti saksa kirjandusele.

Kui Teie kaalute neid tõsiasju, siis olete sunnitud tunnistama, et nad pole hästi ühendatavad norralaste paigutamisega väikekodanlaste kategooriasse, ja seejuures puht-saksa tõugu väikekodanlaste lahtrisse; minu arvates need tõsiasjad kohustavad meid täpsemalt määratlema norra väikekodanluse spetsiifilisi iseärasusi.

Ja Teie arvatavasti leiategi, et siin ilmneb suur vahe. Saksamaal kujutab väikekodanlus enesest ebaõnnestunud revolutsiooni, katkestatud ja tõkestatud arenemise vilja; ta on saanud oma isesuguse ja teravalt avalduva iseloomu, mis koosneb argusest, piiratud, abitusest ja kõlbmatusest mistahes algatuseks, Kolmekümneaastase sõja ja sellele järgnenud ajastu tõttu, kus kõik teised suured rahvad elasid läbi tormilist kasvu. Selle iseloomu on saksa väikekodanlus säilitanud ka hiljem, kui Saksamaad jälle haaras ajaloolise arenemise hoovus; see iseloom oli küllalt tugev selleks, et vajutada oma märki üldise saksa tüübi mõttes ka kõigile teistele Saksamaa ühiskonnakihtidele, kuni lõppeks meie töölisklass murdis läbi neist kitsastest piiridest. Saksa töölised on just ses suhtes ägedaimad „isamaa eitajad“, et nad heitsid endalt saksa väikekodanliku piiratud.

Niiviisi selgub, et saksa väikekodanluses tuleb näha mitte normaalset ajaloolist arenemisastet, vaid äärmuseni viidud karikatuuri, eeskujunäidet mandumisest (nagu Poola juut on juutide karikatuur). Ta on klassiline ainult üliteravalt äärjoonestatud ning utreeritud väikekodanlusena. Inglise, prantsuse jnc. väikekodanlane ei seisa kaugeltki ühel tasemel saksa omaga.

Ümberpöörduvalt on Norras väiketalupeojad ja väikekodanlus ühes vähese kesk-kodanliku lisandiga — nagu nad umbes olid Inglismaal ja Prantsusmaal XVII sajandil — rea sajandite vältel kujutanud enesest ühiskonna normaalset seisundit. Siin ei saa olla juttu vägivaldsest tagasiviimisest arengu vananenud järkudesse mingi suure liikumise ebaõnnestumise tagajärjel või mingi Kolmekümneaastase sõja pärast. Oma eraldatuse ja looduslike tingimuste tõttu on Norra maha jäänud, kuid tema üldine seisund on kogu aeg vastanud tootmistingimustele ja olnud tänu sellele normaalne. Ainult kõige viimasel ajal tekib sel maal laialipillatult suurtööstuse algmeid, kuid kapitalide koondumise võimsaima hoova — börsi — jaoks pole siin ruumi; pealegi avaldab alalhoidvat mõju merekaubanduse tohutu ulatus. Samal ajal kui kõikjal teistes riikides aurik surub välja purjelaevu, suurendab Norra üha oma purjelaevandust ja omab kui mitte maailma suurimat, siis teisel kohal seisvat purjelaevastikku, mis kuulub peamiselt väikestele ja keskmistele laevaomanikele. Nii või teisiti on see toonud liikumist vanasse liikumatusse olemasollu, ja see liikumine nähtavasti kajastub kirjanduse õitsengus.

Norra talupoeg ei ole iialgi olnud pärisori, ja see asjaolu ilmneb — nagu Kastiliiski — kogu arengus. Norra väikekodanlane on vaba talupoja poeg — ja seetõttu

ta on tõeline inimene võrreldes viletsa saksa väikekodanlasega. Täpselt samuti seisab norra väikekodanlikku keskkonda kuuluv naine mõõtmalt kõrgemal saksa naisväikekodanlasest. Ja olgu Ibseni draamadel mistahes puudused, ikkagi peegeldub neis maailm, mis oma väiksusest ja väikekodanlikkusest hoolimata seisab mõõtmalt kõrgemal saksa maailmast. Ibseni norrapärase maailmas on inimestel veel iseloomu, neil on algatusvõimet ja nad tegutsevad iseseisvalt, ehkki sageli ka imelikult, kui otsustada välismaise vaateleja seisukohalt. Ma pean vajalikuks seda kõike põhjalikult tundma õppida, enne kui esinetakse seisukohavõtuga.

Tulles uuesti tagasi sellele, millest algasin, s. o. härra Bahri juurde, pean ütleva, et mind sunnib imestama, kuivõrd tõsiselt võtavad üksteist nüüdisaegsed sakslased. Vaimukus ja huumor on Saksamaal nähtavasti enam kui kunagi varem keelatud (isegi juudid otsekui pingutavad end kõigest jõust, et sügavamale peita oma loomupärast vaimukust), ja igav toon on saanud kodaniku-kohuseks. Vastasel korral Te oleksite kahtlemata veidi tähelepanelikumalt vaadelnud härra Bahri „Naist“, kel pole mingeid „ajalooliselt arenenud“ jooni. Ajalooliselt on arenenud ta nahk, sest ta peab olema kas valge või must, kollane, ookrikarva või punane — järelikult ei saa olla lihtsalt inimese nahk. Ajalooliselt on arenenud ta juuksed — kräsus või lainelised, lokilised või siledad, mustad, punased või blondid. Järelikult, inimese juukseid üldse pole talle antud. Mis jääb siis õieti järele, kui võtta temalt ühes naha ja juustega kõik ajalooliselt kujunenu ja meie ees „seisab naine kui selline“? Järele jääb üsna lihtsalt ahv *anthropopithecica*, ja võtku härra Bahr ta — „kergesti tajutava ja põhjani läbipaistva“ — oma juurde voodisse ühes ta „loomulike vaistudega“.

Fr. Engels — Paul Ernstile,
London, 5. juuli 1890. a.

R I N G V A A D E

PBML TEATER 10 A. JUUBELI EEL

Ei ole teist maad maailmas, kus kunst elaks läbi sellist tormikat öitsengut kui Nõukogude Liidus. Ei ole ka teist maad maailmas, kus rahvas niivõrd armastaks kunsti, niivõrd loovalt ja aktiivselt võtaks osa oma kunstilise kultuuri ehitamisest. Nagu mitte kusagil maal maailmas osutavad valitsus ja võimas Kommunistlik (bolševikkude) Partei tohutut tähelepanu kunstile, hoolitsedes kunsti ja selle kaadrite eest.

Neid mõtteid on avaldanud Nõukogude Liidu näitejuhid oma üleskutses kõigile loovatele teatritöölisele.

Üheks näiteks valitsuse ja Kommunistliku Partei hoolitsusest on Punalipu Balti Mere Laevastiku Teatri sünd. Erilist märkimist väärib see käesoleval silmapilgul, mil noor teater valmistub oma esimeseks juubeliks: 20. detsembril märgib Punalipu Balti Mere Laevastiku Teater oma esimest decenniumi.

Punalipu Balti Mere Laevastiku Teater asutati Nõukogude Liidu marssali K. J. Vorosilovi käskkirjaga 1930. aastal. Asutamise silmapilgul kujutas see enesest Balti mere laevastikus teenivate andekate lavahuviliste noorte väikest rühma. Neil tuli südilt võidelda tõelise kunstiasutuse loomise eest. See võitlus ei olnud kaugeltki kerge, kuid nooruslik entusiasm ja ennastohverdav töötamine viis lõppeks siiski sihile.

Punalipu Balti Mere Laevastiku Teatrit võib nimetada laevastiku lapseks, sest see on võrsunud ja kasvanud laevastikus endas. Selle asutamisel tuli leida uusi vorme teatri organisatsioonile, sisemisele struktuurile, mängu- ja lavastusviisidele. Kuski mujal ei ole seelaadseid teatreid varem tegutsenud, kuski ei omatud vastavaid eeskujusid. Laevastiku teater ei saanud kasutada oma kujunemisel rändteatrite kogemusi, mängivad ju need tavaliselt suurtel lavadel, laevastiku teatril tuli aga esineda enamasti väikestes laevaruumides.

Algul ei julgenud teater alustada näidendite lavastamisega. Ta piirdus vähenõudlikumate ettekannetega kontsert-estradilisel alusel, millised on tänapäevani püsivad teatri tegevuse kõrvalharuna. Ent samal ajal töötas loov kollektiiv lakkamatult enda täiendamise kallal.

Esimese etapina tõelise näitekunsti poole oli B. Larvenovi „Lummutuse“ lavastamine. Näidend osutus ühtlasi Nõukogude Liidu esimeseks Punalaevastiku elu käsitlevaks lava-teoseks. Esimesest lavastusest saadik hakkas kunstiline elu omandama kuju. Lavaentusiastid töötasid palavikuliselt. Nad püüdsid üha lühema ajaga ja siiski põhjalikumalt süveneda mängu, nad janunesid suuremate ja paremate saavutuste järele. Neil loomingu algusaastail noor loov kunstiline kollektiiv põles vaimustusest ja tahtes luua suurt Punalaevastiku Teatrit. Kuid vaimustusest ükski oli vähe, kui puudusid kogemused.

Tol ajal nimetati teatrit Punalaevastiku Teatriks ning laevastiku juhtkond jälgis selle tööd suure huvi ja tähelepanuga, osutades noorele üritusele hoolitsevat hinnangut. Olles

veendunud teatri olemasolu õigustuses ja hinnates seni tehtud tööd, kutsus laevastiku juhtkond noore teatri kunstiliseks juhiks A. V. Pergamendi. See oli 1934. aastal. Uus juht asus energilisemalt taotlema tõelise kunstilise kollektiivi loomist. Tema juhatusel hakkas teater kiiresti arenema. Selle koosseisu täiendati noorte andekate näitlejatega Leningradi teatreist ja Moskva ning Leningradi lavakunstikooli lõpetajate hulgast. Nõukogude Liidus langeb noorte kutse oma aukohuse — Punaarmee ja -laevastikus teenimise — täitmisel ajaliselt ühte õppeasutuste töö lõpuga. Moskva või Leningradi lavakunstikooli lõpetanud noored näitlejad kutsutakse teenistusse ning parimad neist võetakse vastu Punalipu Balti Mere Laevastiku Teatrisse. Need arvatakse sealjuures ajateenijaiks ja antakse neile komandöri (rühmavanema) nimetus. Nad omavad komandöri mundri kandmise ja kõiki muidki õigusi. Sel kujul täienes ja täieneb ka tulevikus Punalipu Balti Mere Laevastiku Teatri tegelaskond andekate jõududega. Sõjaväeteenistusest vabanedes jääb kindlasti osa näitlejaid edasi teatri juurde ülejateenijatena, osa aga siirdub teistesse teatritesse. Ülejateenijad moodustavad tugeva kunstilise kaadri, mis on võimeline kasvatama andekat noorust. Punalipu Balti Mere Laevastiku Teater osutab Nõukogude Liidu kunstile teene igapäevase ja visa tööga noorte näitlejate kasvatamisel, nooruse kvalifikatsiooni tõstmisel.

Kunstilise juhi A. V. Pergamendi saabumisega algas uus elu noores teatris. Põhiliseks ülesandeks kujunes näitlejate ansambli loomine. Laevastiku kultuuriliste tarvete kasv nõudis ka teatrilt tõeliselt kunstilisi lavastusi. Kontsert-estraadilised esinemised jäid üha enam tagaplaanile, andes ruumi tõelisele teatritööle. Nõukogude rahvas otsib teatris meie päevade suuruse ja ilu peegeldust, ta tahab näha sündmuste kogu rikkust, mitmekülgust, ajaloolist tähtsust, uue sotsialistliku inimese loomist tema iseloomu kogu sügavuses ja heroilises suunitluses. Ainult tõepärane kunst võib saavutada selle ülesande lahenduse. Neid sihte taotleb ka noor Punalipu Balti Mere Laevastiku Teater, asudes esimestele suurematele lavastustele. Rambivalgust näevad I. Pruti „Mstislav Vapper“, Limazovi „Ltn. Schmidt“, Golitšnikovi ja Poparigopollo „Härrad ohvitserid“, revolutsiooniline massmäng „Verdun“. Klassikalise repertuaarist mängitakse Ostrovski „Hunte ja lambaid“.

Teatri töö toimus siis Leningradis, kõrvuti teiste draamateatritega. Kolm lavastust — Tur ja Seinini „Silm silma vastu“, I. Pruti „19. aasta“ ja N. Goldoni „Valetaja“ tõstsid Punalipu Balti Mere Laevastiku Teatri huvitavamate teatrite hulka Leningradis. Hiljuti etendus see näidend 100. korda. Teistest lavastustest saavutas ordenikandja Nikolai Pogodini „Höbeorg“ juba esietendusel suure kunstilise menu. N. Pogodin on üks enam mängitavaid nõukogude kirjanikke ja Pogodini näidendid kuuluvad peaaegu iga teatri mängukavva Nõukogude Liidus. Ta käsitleb oma näidendis Liidu mitmekülgse elu kõige huvitavamaid teemasid ning neis esinevad kujud on saanud rahvale lähedasiiks. Punalipu Balti Mere Laevastiku Teater mängis „Höbeorgu“ üksnes Leningradis 140 korda.

Oma juubeliile läheneb teater pineva, pideva töökoormatusega. Esmakordselt teostub teatri lavastuse päris-esietendus Tallinnas: Rahmanovi „Rahutu vanaduse“ lavale tulek on ette nähtud järgmise mänguhooaja kestel meie juures. Teater on seni sooritanud kaks nädalat ringreise ja kaks nädalat mänginud Tallinnas. Selle kollektiiv töötab seega raskendatud olukordades, kuid palav armastus oma suure ülesande vastu — aidata kaasa sotsialistliku ühiskonna inimese ja psüühika kujundamisele — tiivustab seda tegutsema vaibumatu vaimustusega.

T. T.

USUVASTANE LIIKUMINE NÕUKOGUDE LIIDUS

KASVAB JA KANNAB VILJA

Tsaristlikul Venemaal, kus rahvaharidus oli väga madal, moodustas endast kirik riikliku ekspluatatsiooni masina olulisema osa. Kirik rõhus nurjatult miljonlikke töötavate inimeste masse. Ta õnnistas mõisnike ja kapitalistide poolt toimuvat vägivalda ja alatust.

Enne suurt Oktoobrirevolutsiooni töötas Venes 57 173 kirikut, 23 352 palvemaja ja kabelit ning 1025 kloostrit. Neid valitses 212 544 isikut vaimulike perest. 1897. a. loenduse järgi ainuüksi Peterburis oli 4500 pappi, 500 nõida-kaardimoori, 11 000 toapoissi ning ainult paar tuhat inseneri ja tehnikut. Nüüd Leningradis avalikult esinevaid nõidu pole olemas, pappe võib sõrmedel loendada, aga insenere töötab seal 75 000. Peterburis ainuüksi suur Aleksander Nevski klooster evis üle 30 maja, rohkem kui 40 viljaaita, linna ümbruskonnas 8740 ha põllu- ja 4350 ha heinamaad. Peterburi metropoliidi aastane tulu oli 259 000 rubla. Surres jättis Kroonlinna papp Ivan maha kapitale ja muud vara üle 1 500 000 rbl. väärtuses. See oli töötava rahva arvel teenitud.

„Usk on rahva oopium,“ ütles Marx. Klassivahede surve, piinarikkad, rasked kannatused, võimetus võitluses ekspluateerijatega, vaesus ja pimedus sundisid inimesi, kapitalismi orje, langema silmili taevaliste viirastuslike valitsejate ette, mis olid loodud maiste isandate palge järgi. Usk jumalasse oli nagu tulekustutusvahend masside revolutsioonilise liikumise vastu.

„Papp on ablas-ahne loom,“ rääkisid talupojad, „ta võtab kõik vastu, mis talle annad: olgu see hõberubla, heinakoores, kaerakott, vihapaar, jahupuud, põrsas.“ Eestis, Sangastes oli 40 a. tagasi pastor eriti maias nn. „vadsa-pirukale“, mida käskis endale saata, sellest teatades otse kantslist.

XVI sajandil kuulus kirikule $\frac{1}{3}$ kogu Venemaa maadest ja umbes 650 000 pärisorja. Kirik oli suurmaaomanik. Troitse-Sergijevi klooster omas 160 000 orja-talupoega, Aleksander Nevski klooster 25 000 orja. 1905. a. tulistati pappide kaasabil rahvast Moskva kirikutornidest. Tomskis 1905. a. piiskop Selivester laskis süüdata ja piirata maja, kus toimus tööliste rahvakoosolek. Kirik korraldas mustasajaliste salku, juutide pogromme jne. Maast-madalast õpetati lapsi austama valitsejaid-ekspluateerijaid, poogiti neile külge ristiusulis-orjameelne moraal ning surmati revolutsioonilise vaimu klassiteadlikkust. Ometi said paljud lapsedki ise aru, mis toimus. Stalin, olles 13-aastane, ütles oma koolivennale: „Meid petetakse, jumalat ei ole... Kõnelused jumalast on tühi loba.“ Ja soovitas teisel poisil lugeda Darwinit.

Gorki ütles: „Isevalitsusliku korra kahepeaga kotkas oli mitte üksnes riigivapiks, vaid ka kurja tekitavaks, üsna vilkaks linnukeseks. Ja elas jumal, kehastatud pappide hüglarmee näol, leidus linnu, kus 10 000 elanikku pidasid ülal kümme-kond kirikut, kaks kloostrit ning ainult kaks kooli.“

Eesti kirjanikest on näit. Vilde, Tammsaare jt. varjamatult olnud pappide-kiriku-õpetajate vastased. Nad ei lasknud end mätta „pühitsetud surnuaeda“, vaid eelistasid vaba loodust Kose Metsakalmistul.

K. Pätsi valitsemiskorra ajal võeti Eestis kirik jälle erilise kaitse alla. Tõsi, vormiliselt oli kirik riigist lahutatud. See ei takistanud riiki maksmast kirikukassasse salajast toetust.

Teisiti oli ja on Nõukogude Liidus: siin teostati tõeline kiriku lahutamine riigist. Anti usuvabadus, ent ka vabadus usuvastaseks võitluseks.

Tänapäeva teadus on paljastanud inimkonnale kogu selle naiivsuse, mõttetuse ja tagurlikkuse, mida usk taotleb oma kõnelustega taevast ja põrgust, elust pärast surma ja huaatagusest maailmast; on näidanud, et usumehed ise ei usu jumalat, olles ainult halvad ametnikud; et igasugune usk on vaenuline töötavatele rahvahulkadele. Kommunist ütleb, et pole midagi kõrgemat inimesest, et inimene ise on oma õnne sepp ja peremees.

Võitluses usu ja jumala vastu on töötamas Nõukogude Liidus säärased mehed, nagu akadeemik Auerbach, prof. Arhangelski, akadeemik Baikov („Tõeline õpetlane ei saa olla usklik“), akadeemik Bardin („Usk ja teadus on leppimatud“), akadeemik Bach („Usk propageerib algelisi vaateid loodusele“), prof. Dobrohhotov („Usk on nakkushaiguste taime-lava“), prof. Kirejev („Usk toob kahju inimese tervisele“), prof. Neuhaus („Kirik on hukutanud geniaalseid inimesi“) jt.

Usuvastane liikumine Nõukogude Liidus kasvab, viies inimkonda vastu uuele, puhtale õnnele, mis on vaba silmakirjalikkusest, alatusest, rõhumisest, uimastamisest pimeduse varjukatte all.

EVE CURIE: MINU EMA MARIE CURIE

(RKK Teaduslik ja Populaarteaduslik Kirjastus, 1940)

Oleme võinud tähele panna eriti viimaseil aastail nii meil kui ka mujal lugejaskonnas märgatavat huvi tõusu nii puhtakujulise memuaarkirjanduse kui ka biograafiliste romaanide resp. romaniseeritud biograafiate vastu — ühesõnaga lektüüri vastu, kus on leidnud kajastust reaalsus, tõelisuus kõige otsesemas mõttes. Paistab, et tänapäeva lugejaskonnast suur osa igatseb lugusid, mis oleksid mitte ainult tõenäolised, vaid mis oleksid tõsielu — tõe ise. Näib, et tänase ajastu inimene, niivõrd kui siin tohib üldistada, tahab leida kirjanduses eelkõige realismi, realismi kõige otsesemas mõttes. Ta ei tunne tarvidust põgeneda unistuste ja ulmade riiki, teda kütkestab tõelisuus ning talle annab erilist rahuldust jälgida mineviku ja oleviku vaimusuuruste eludetaile, noid „tõestisündinud“ lugusid, kus tavaliselt käivad käsikäes lihtsus ja tõeline suurus. Emil Ludwigi ja Stefan Zweigi nii miniatuurvisandid kui ka suurejoonelised freskomaalingud inimesist, kelledel on olnud juhtiv osa eluhoovustes, kaotavad visalt midagi oma aktuaalsest kütkestavusest ning rändavad võidukalt maalt maale.

Biograafilise kirjanduse hulgas on ka käesoleval raamatul, ilmunud prantsuse algkeeles tiitliga „Madame Curie“, üsna silmapaistev seisukoht. Seda nii aine enda kui ka käsitlusviisi suhtes. See on suure värvirikkuse ja muljekülluse, võiks ütelda — suure graatsiaga kirjutatud raamat, kuigi siin pole leida eriti sügavalehaaravat psühholoogilist süvenemist ja probleemide lahendust. Eve Curie'l on vaidlematult häid sõnakunstniku andeid, kuid ta pole niivõrd täpne juurdleja ja analüüsija kui maalija. Maaling, mille Eve Curie on andnud siin oma emast, on haruldaselt elav ja varjundirikas. Samuti suure nõtkusega on karakteriseeritud arvukaid kõrvaltegelasi, nii Pierre Curie'd, Marie Curie õdesid ja vanemaid, ta paljusid poola ja prantsuse sõpru, ning lõpus delikaatselt

ka Marie Curie tütreid, nende hulgas ka autorit ennast. Kuid portree Marie Curie'ist oleks olnud siis vististi küll veelgi suurema mõjuvusega, kui autor oleks suurema uudishimuga jälginud neid keerukaid psühholoogilisi põhjuste ja tagajärgede vahekordi, neid teadvuse salapäraseid alavoole, milledest inimese hing on nii rikas ja mis on nii saatuslikud inimese vaimsele füsiognoomiale.

Marie Curie elu — see on pikk ja väga pingerikas tööpäev. Kaks joont annavad sellele elule algusest kuni lõpuni iseloomustavat jume: see on suur, peaaegu monumentaalsena mõjuv inimlik lihtsus ja erakordselt erk sotsiaalne tundlikkus, inimesearmastus. Prantsusmaa, Marie Curie vaimne kodumaa, on andnud ajaloole nii mõnegi hiilgava vaimuga naise, kuid vaevalt neist kellegi pead kroonib niisugune ennastsalgavus ja lihtsus, nagu see oli loomupärane Marie Curie'le. Madame de Staëli literaarses andekuses sillerdab nii palju naiselikku edevust ja egoismigi ning George Sand'i biograafia kirjutajad ei saa mööduda tema vististi pisut teadlikult rõhutatud erandlikkuse ja ekstsentrilisuse püüdlustest. Need naised oskasid olla kuulsad, kuid Marie Curie ei osanud seda põrmugi. Kui maailm jagas talle tunnustust ja austust, kui talle annetati Nobeli füüsikaauhind ja hiljem keemiaauhind, kui Moskva Teaduste Akadeemia ja NSVL Teaduste Akadeemia valisid ta oma auliikmeks, siis Marie Curie suhtus küll siira liigutusega neile väga kõrgeile tähelepanu-avaldusile, kuid tema liiga tagasihoidliku iseloomu tõttu olid need austused talle vist küll pigem koormaks kui rõõmuks. — Madame Curie on kõigist kuulsaist olendeist neid väheseid, keda kuulsus pole rikkunud, — nõnda on teda iseloomustanud Einstein.

Olla kasulik ühiskonnale! Aidata inimest! See instinktiivne tarve läbib kogu Marie Curie elu. Olles pärit üsna keskpärastes tingimustes elutseva Varssavi gümnaasiumiõpetaja perekonnast, pühendas ta liigutava ennastsalgavusega kogu oma varase nooruse omakseile, et viia pisutki päikesepaistet sinna, kus seda polnud, ja mida tema endagi tundlik ja õrn, varakult emaarastuseta jäänud loomus nii väga oleks vajanud. Hiljem, kui tuli teadus oma võimsa kutsega, avanes Marie Curie'l võimalus kasulik olla juba laiemas amplituudis. Meenutagem ainult, et Marie Curie on see, kes leiutas raadiumi, ja et seda tohutu kallist ainet kasutatakse tänapäeval vähktõve, inimsoo ühe kõige kurjema vaenlase ravimiseks. Ja kui puhkes Maailmasõda, siis Marie Curie ei peitnud ennast laboratooriumide vaikusse, vaid aitas otseselt suurima andumusega tapatalgutes kannatanuid. Marie Curie's oli väga palju sellest ehtsalt sotsialistlikust teadvusest, mida marksism-leninism rõhutab kui inimese kõrgeima arengu tunnust ja mis on arenenud ja tõeliselt kultuurse maailmas kogu ühiskondliku elu aluseks.

Me võime Marie Curie'd täie õigusega töösangariks nimetada, sest tema on üks neist, kes on teinud tööd kirega, ekstaasiga töö enese pärast, mitte mõeldes ainult tööga saavutatavaile ainelistele hüvedele. Marie Curie on oma eluga näidanud, kuidas ehtsa ja suure töörõõmu kõrval paistavad nii tähtsusetuna kõik isiklikud elumõnused ja -mugavused, mis kapitalistlikes maades nii tihti on tõstetud esmajärgulisteks ideaalideks.

Marie Curie sai oma teadusliku hariduse Pariisis, abiellus prantslasega ning andis lastele paratamatult prantsuse kasvatuse, kuid ta ise ei unustanud kunagi olemast poolatar. Armastus tsaristliku surve all ägava Poola vastu lõõmab kogu tema varasemas tegevuses. Aga ka hiljem, olles kaugel kodumaast, püsib rahvustunne temas ergana. „Polooniumiks“ ristib ta olluse, mida ta koos Pierre Curie'ga eraldab uraanpigimaagist,

eks seegi ole iseloomustav. Kuid see rahvustunne ei teravne tema intelligentsetes tunde-
elus kunagi pimedaks teisi-eitavaks fanaatiliseks šovinismiks.

Niisugused on need peamised jooned, mis paistavad silma Marie Curie palgelt kõige-
pealt. On sümpaatne, et autor ei ole kujutanud seda suurt teadlast mingisuguses heroilis-
idealistikus kardrүүs, nagu see oleks võinud sellelaadilises biograafias kergesti juhtuda,
vaid inimesena kõigi tema väikeste nõrkuste ja vigadega. Me näeme Marie Curie'd tüt-
rena, abikaasana, emana, leiva- ja haridusemurede keskel heitleva üliõpilasena, tunnus-
tatud teadlasena, kelle ajudes surivoodilgi viirastuvad laboratooriumid ja elemendid.
Me näeme ta ahastusrikast leinaaega pärast Pierre Curie õnnetut surma, ta enda heit-
lusi tõbedega. Eriti plastiliselt on kujutatud Marie Curie lapsepõlve- ja neiu-aastad.
Hiljem näib autor pisut rutanud olevat, kõneldes enam vihjete ja viibete kui selgelt
väljajoonistatud piltidega. Kuid ta ei muutu kunagi abstraktseks, säilitades viimse
leheküljeni nõtkuse ja elavuse oma esitusviisis.

Kuigi autor on ise prantslane, paistab silma sageli üsna kihvtiseid torkeid Prantsus-
maa kommete ja harjumuste aadressil. Prantsusmaa jääb oma tunnustuse-andmisega
Curie elutööle ikka välismaast maha, „välismaa parandab kestvalt Prantsusmaa žeste“.
Marie Curie kandideerimise puhul Pariisi Loodusteaduste Akadeemiasse olevat president
hüüdnud voorusliku põlastusega: „Laske sisse kõik, välja arvatud naised.“ See sündis
muide a. 1911 (!). Samuti: „Iga kord kui avaneb juhus alandada seda ainulaadset olen-
dit, nagu raskel päeval a. 1911, või keelduda mõnest tiitlist, autasust või tunnustusest
— näiteks Akadeemiasse vastuvõtmisest —, heidetakse talle alatult ette tema päritolu;
tembeldatud kordamisi venelaseks, sakslaseks, juudiks ja poolakaks, on ta „välismaalane“,
kes on tulnud Pariisi usurpaatorina, et vallutada kõrget kohta. Aga iga kord kui Marie
Curie annete kaudu teadus on tõstetud ausse, iga kord kui mõnel teisel maal teda
austatakse või talle heldekäeliselt jagatakse mõni enneolematu tunnustus, muutub ta
kohe samades lehtedes, samade toimetajate allkirjade all „Prantsusmaa esindajaks“,
„meie rassi talendi puhtaimaks esindajaks“, „rahvuslikuks uhkuseks“. Võrdse ülekohtuga
vaikitakse siis tema poola päritolust, millele ta on uhke.“

Marie Curie elu on üks neid täiuslikke elusid, mis mõjuvad nagu kunstiteosena. Kui
ta 6. juulil a. 1934 maeti Sceaux' kalmistule, siis olid need matused niisama lihtsad, kui
oli olnud tema elu. Prantsusmaa tunneb siiski stiili: ühtki võõrast ei lasta ainsakski
hetkeks häirima Marie Curie puhkust. Ta lahkub kõnedeta, korteežita, poliitikata, amet-
like isikuteta... Ta lahkub nagu väsinud töömees, kes on täitnud ausalt oma ülesande,
kelle elu juhtmotiiviks on ikka olnud lause: „Mis ka juhtuks ja kui ka peaks oldama
nagu hingetu keha — töötada tuleb siiski.“

Tänapäeva, terve vaistu-, vaimu- ja tundeeluga inimesele, kes võtab elult kõik,
mida ta annab, ja kes annab elule kõik, mida ta suudab, selles teadmises, et pärast
surma jätkub elu edasi teiste kaudu — niisugusele inimesele on Marie Curie elu jälgi-
mine suureks vaimseks rõõmuks.

ERNA AAVASAAR

DAVID BERGELSON

Nõukogude Liidus ilmuva ajakirja „Internationale Literatur“ seitsmendas numbris tuuakse kuulsalt juudi kirjanikult David Bergelsonilt novell „Giro Giro“ (ilmunud esmakordselt a. 1929 New Yorkis jidiši keeles ilmuvas ajakirjas „Hommikvabadus“). See on haruldaselt haarav ja suure inimliku soojusega maalitud pilt New Yorki kivi-mürakate keskel, suurlinna kõledas vaesuses kidunevast ja tiisikusse surevast 11-aastasest itaalia tütarlapsesest Theresast. Theresa on toonud kaasa oma päikeseliselt kodumaalt laulu-armastuse, mis on ainsaks rõõmuks tema üksinduses, kuna ema on surnud ja isa pika päeva tööl. Kuid tema laul ärritab närvilisi ja südameelt kalgistunud naabreid, kellede silmades kiirgab ainus iha: raha! Theresa põeb tiisikust, ta isa teab seda, kuid ei ole võimalusi väljapääsuks vaesuse niiskusest ja kõledusest. Uhel õhtul, kui isa tuleb töölt koju, leiab ta Theresa surnuna. Asjade loomulik käik... Naabrid aga on rahul, et on lahti saadud „kisakõrist“.

Kogu see novell on nagu üksainus karje inimlikkuse järele, mida kapitalistlikes suur-linnades raha- ja lõbunäljas krampuvate inimeste südameis on nii vähe leida.

Ajakirja samas numbris on ka toodud andmeid novelli autori David Bergelsoni muu kirjandusliku loomingu kohta. Teatavasti pühitses David Bergelson hiljuti oma kirjandusliku tegevuse 30. juubelit. Et Nõukogude Liit osutab alati suurt tähelepanu ja austust tema territooriumil elavate rahvaste kultuursele loominguks, siis juudi kirjaniku David Bergelsoni juubel sai austava tähelepanu osaliseks. Suurele juubelipidustusele, mis peeti Bergelsoni auks Moskva Polütehnikumi Muuseumis, olid ilmunud paljud Nõukogude Liidu kirjanikud. Vsevolod Ivanov tervitas juubilari Nõukogude Kirjanike Liidu nimel ja prof. I. Nuzinov andis ülevalate Bergelsoni loominguks, rõhutades seda, et Bergelson juba enne revolutsiooni oli silmapaistev kodanluse vihkaja. Juudi kirjanikud Dobrušin, Kušmirov, Kvitko, Lipmann-Lewin, Markiš ja Wiener kõnelesid Bergelsoni teeneist jidišikeelses kirjanduses, rõhutades tema tähtsust Nõukogude Liidu juudi rahva kultuurilises arenemises. „Literaturnaja Gazetas“ ilmus Bergelsoni kohta M. Wieneri sulest pikem kirjutus.

Bergelsoni esimene romaan „Jaamas“ ilmus juba a. 1909. Peale selle kuuluvad tema varasema kirjandusliku tegevuse perioodi teosed „Surnumatja“, „Viimne uusaasta“, „Mirl Gurwiz“, „Josef Šor“ jpt. Kunstiliselt kõige tähelepandavam neist romaanest on „Mirl Gurwiz“, kus keskseks kujuks on ühe vaesunud provintslase tütar. Mitte põhjuseta pole lääne-euroopa kriitika seda teost võrrelnud Flaubert'i „Madame Bovary'ga“.

Nendes oma varasemais romaanis Bergelson kujutab inimesi, kes on rahulolematud endaga ja oma ümbrusega, kes otsivad rahunult „kadunud varjusid“. Need on unistusse kalduvad, resigneerunud inimesed. Nad on ekstsentrilised ja kibestunud. Iroonia välgatab nende ilmeis.

Bergelsonile on omane anda esmalt suurejoonelisi maalinguid maastikest, situatsioonidest ja karakteritest, et siis järsku näidata oma kangelasi tegutemas. Kirjeldava ja jutustava elemendi originaalne kokkusulatamine on karakteristlik Bergelsoni varasemale loominguks.

Esimesil aastail pärast suurt Oktoobrerevolutsiooni kirjutas Bergelson eriti novelle ja jutustusi („Tormilised päevad“ jt.), kus ta näitas tabavalt revolutsiooni-murrangu kajastumist inimeste teadvuses. Bergelsoni novellid on silmapaistvalt elurikkad. Ta oskab suruda nappi vormi palju sisu.

Bergelsoni pärast revolutsiooni ilmunud romaanidest kuuluvad mitmed Nõukogude Liidu parimate raamatute hulka. Hiljuti Bergelson lõpetas teise köite oma suurest romaanist „Dnepri ääres“, mille esimene köide on saanud suure menu osaliseks. Esimese köite tegelasiks on inimesed, kes ei ole rahul kapitalistliku võimuvallitsusega, kuid kes on siiski liiga saamatud selleks, et olukorda parandada. Teises köites aga autor näitab juba inimesi, kes sihiteadlikult võitlevad kapitalismi vastu, rajades võidukalt sotsialismi.

„Dnepri ääres“ on ajalooline romaan, kuid selles sisalduvad probleemid on aktuaalsed tänapäevalgi. Eriti selle teine köide on suurejooneline maaling klassivõitlusest Venemaal revolutsiooni eelõhtul a. 1905, millal proletariaat oma jõud suunas tsarismi kantside vastu. Sotsiaalsed vastuolud leiavad siin ilmekat valgustamist. Eriti ilmekalt näitab autor juudi tööliste osa võitluses absolutismi vastu. Leninistlike sotsialistide võitlus, sotsialistide, kes koondusid Lenini poolt redigeeritava ajalehe „Iskra“ ümber, nende illegaalne valgustustöö, revolutsiooni võimas leekimine — need on teemad, mida käsitleb Bergelson oma romaanis. Arvuka tegelaskonna hulgas leiame meeldejäävaid portreid väga mitmetesse kihtidesse kuuluvate inimeste seast. Näeme pesuehtsaid väikekodanlasi, näeme juudi ja kreeka-katoliku vaimulikke, ametnikke, ajakirjanikke jne.

Nõukogude Liit on hinnanud kõrgelt Bergelsoni mitmekülgsust ja sisukat loomingut ning jaganud talle tunnustust kui ühele neist, kes siira andumusega on võidelnud ja võitlevad sotsialismi eest.

E. A.

MUSTLASTE KIRJANDUSEST

A. 1927 rajati Moskvas mustlaskeelne ajakiri „R o m a n y S o r j a“ (mustlaste koidik), mis oli esimeseks perioodiliseks väljaandeks, kus mustlased võisid astuda üksteisega vahetusse kontakti. Ajakiri seadis endale ülesandeks lülitada mustlasi sisse sotsialistlikku Nõukogude Liitu ning arendada nende kultuuri. Ajakirja esimesteks autoriteks olid Hermano, Pankov, Rom-Lebedev.

Teiseks silmapaistvaks sündmuseks mustlaste kirjanduselus oli „Luuletajate-almanahhi“ ilmumine. Motiivid romantilisest minevikust, aga ka probleemid kaasaegsest olevikust olid selles almanahhis esinevate autorite peamisteks teemadeks. Muide olgu siinkohal meenutatud, et Nõukogude Liidus elavad mustlased said endale kirjakeele alles pärast Oktoobri-revolutsiooni.

Mustlaste kirjavara ei ole praegu veel kuigi rikas. Silmapaistvamatest teostest võib nimetada Hermano romaani „Punane tuli“ ja ka sama autori luuletuskogu, N. Pankovi raamatut „Töö ja teadus“ ja O. Pankovi jutustust „Rikutud elu“, Besljudski teost „Õlg öla kõrval“, Iljinski jutustust „Härraste almused“ ja Timofejevi luulekogu „Laulud“. Muidugi ei ole need teosed mingid kirjanduslikud tippsaavutused, aga kui esimesed katsed on nad vägagi huvitavad ja tähelepanuvääravad.

Algupärandite kõrval on mustlastel olemas aga ka juba tõlkeid. N. Pankov on tõlkinud Puškini „Mustlased“, „Pealiku tütre“ ja muinasjutu „Kalur ja kalake“. Samuti on Pankov asunud tõlkima Lermontovi luuletusi. Svetlov on tõlkinud Gorki „Makar Tšudra“ ja teisi jutustusi ning O. Pankov on andnud tõlkeid Bahmatjevilt ja Stavskilt. Moskva riiklikus

mustlasteatris on aset leidnud Hermano teoste nagu „Elu ratastel“ ja „Pulmad mustlaslaagris“ etendused.

Nagu näeme, hoolitsetakse meie suurel sotsialistlikul kodumaal kõigi rahvakildude kultuurilise arenemise ja rahvusliku vormi säilitamise eest.

MOPR

(Международная Организация помощи борцам революции)

MOPR-i (rahvusvahelise revolutsiooni eest võitlejate abistamise organisatsiooni) ENSV osakond korraldab „Estonia“ kontsertsaalis propagandakontserdi oma legaalse tegevuse alustamise avalikuks tähistamiseks ENSV-s. Sissetulekud kontserdist lähevad revolutsiooni eest võitlejate abistamiseks. MOPR-il tuleb suurendada moraalselt ja materiaalselt abi eriti nüüd — II imperialistliku sõja ning kodanluse üha suureneva reaktsiooni ja terrori ajal kapitalistlikus maailmas. Peame toetama näit. neid eestlasi, kes on võidelnud Hispaania rahva vabaduse eest ja praegu vaelevad Prantsuse koonduslaagreis.

ENSV-s asutatakse MOPR-i rakukesi tehastes, vabrikutes ja asutustes üle ENS Vabariigi, nende kaudu süvendades rahva klassiteadlikkust, rahvusvahelist solidaarsust ning korraldades revolutsiooni kangelaste materiaalselt abistamist.

MOPR-i ENSV osakonna komitee esimeheks on endine poliitiline vang Juliana Telman.

KIRI MOSKVAST „VIISNURGA“ TOIMETUSELE

Kallid seltsimehed!

Nõukogude Kirjanike Liidu Presiidium tänab Teid saadetud „Viisnurga“ esimese numbriga eest. Selle ajakirja ilmumine on suur sündmus mitte ainult eesti, vaid kogu nõukogude kirjanduses...

...Võtke vastu, kallid seltsimehed, meie palavamad soovid Teie ajakirja eduks. Toimetuse ja toimetusunõukogu koosseis ja esimese numbriga väärtus annavad meile kõik alused uskuda sellesse edusse...

Nõukogude Kirjanike Liidu Presiidiumi sekretär

A. Fadejev.

ÜKSINDUSE AUTOR TALLINNAS

Oktoobri alguses külastas Tallinna Nõukogude Liidu kirjanik, Lenini ordeni kandja Nikolai Virta, kes on laialdaselt tuntud romaanide „Üksindus“, „Seaduspärasus“ ja näidendi „Maa“ autorina. Praegu töötab kirjanik ajalootaustalise teose „Maaomanikud“ kallal, mis on mõeldud suure romaanisarja esimese osana. N. Virta poolt kavatsatud kuueköiteline romaanisari haarab vene talupoegkonna elu 1900.—1908. aastani. Sarja esimese ande „Maaomanikud“ peakangelaseks on Luka Storošev, „Üksinduse“ kesksema tegelase Pjotr Storoševi isa.

MIDA ARVAB LUGEJA „VIISNURGAST“?

„Viisnurga“ esimeses numbris kirjutas EK (b) Partei KK sekretär, praegune ENSV Rahvakomissaride Nõukogu esimees sms J. Lauristin:

„Ilukirjandus, kunst, nagu kõigile teada, on inimese — töölise, taluniku, haritlase, kõigi võimalike ühiskondlike kihistuste — materiaalse olukorra, poliitilise meelsuse, sotsiaalsete vahakordade ja hingeelu peegeldaja... Aga kirjandus ja kunst on omakorda nende samade hulkade mõjustada. Kirjanikud, kunstnikud on sõltuvad ümbritsevast keskkonnast — valitsevast ühiskondlikust korrast, valitsevatest klassidest...“

Nüüd, kolmanda numbril ilmumisel, võib heita hetkeks juba pilgu tagasi ja küsida: milliseks on kujunenud töötavate kihtide ja „Viisnurga“ suhe? Töötavad hulgad on viinud „Viisnurga“ leviku 13 500 eksemplarini — teaduse, kunsti, kultuuri ajakirja kohta meil seni nägematu tiraaž, nad on elavalt osa võtnud „Viisnurga“ üritustest („Viisnurga“ hommik). „Viisnurgale“ on osutatud küllaldast tähelepanu ka väljaspool ENS Vabariiki (näit. „Izvestija“ kirjutus 9. oktoobril s. a.).

Seega võiks siis nii toimetus kui ka lugejaskond enesele vastu rindu pörutada ja öelda: „Kõik on korras, kõik on tehtud, paremini enam ei saa.“ Selline teguviis oleks aga vari-erlik — asja puhtväliselt võtmine. Kas „Viisnurga“ sisu peegeldab töötavate kihtide olukorda? Kas „Viisnurk“ on suutnud tungida inimeste südamesse — või on ta jäänud ainult pooleldi lahtilõigatult riulitele — pildid vaadati ära, aga muu, noh...

Ja kui see paljudel juhtudel nii oleks, mis seda põhjustab? Äkki on „Viisnurga“ lennujoon liiga madal? Ent võib-olla on lennujoon liiga kõrge — laseb üle?

Alates käesolevast numbrist kavatses toimetus pidevalt avaldada lugejate muljeid ja arvamusi ajakirja kohta, tulgu need siis kas suuliselt või kirjalikult. (Kirjad palume adresseerida Pärnu mnt. 10—14 Tallinn). Kõikide lugejate arvamuse äratoomine ruumi nappusel osutub võimatuks, toimetus saab avaldada ainult iseloomustavamaid.

Natsionaliseeritud Rotermanni tehaste tööriistade kuuri lukusepp Ferdinand Purro, 59 a. vana, elukoht Vismari 13—4, Tallinn, avaldab meile „Viisnurga“ kohta järgmist:

„Esimese numbril lugemin kaanest kaaneni läbi. Kõigepealt lugemin, mis Telman kirjutab Kingissepast. Oli lihtne tubli mees, ei riideuhkust ega midagi. Mis ütles, seda tegi. Aga lasti maha mõrtsukate poolt. Meelde jäi Telmani kirjutuse viimane lause: „Siis nägin teda sõdurite vahel väljuvat, palja jalu ja särgiväel...“

Vallaku jutt oli lihtsalt ja kergesti kirjutatud, kui sa õhtul koju tuled, ega siis teab kui rasket asja jõuagi lugeda. Eks neid aastaid ole ju ka ikka omajagu kogunenud... Pildid on kenad ja see tükk, mis Laosson kirjutab, on ka mehejutt. Number kahest on läbi loetud see, mis Saat kirjutab tööliste koosolekust 1924. aastal ja see kooliõpetaja jutt. Eks see heategemine sedamoodi oli — krooni eest head ja kümne eest heategemise kisa.

Ei mina saa „Viisnurgale“ muud suuremat ette heita — muudkui parandage see viga ära — mul tuleb „Viisnurk“ kätte Puno nime all — tehke ikka Purroks — mitte n, vaid kaks r-i.“

Talitusel oli tõepoolest nimedega tegemist — tellimislehtedel olid paljud oma nime ja aadressi kirjutanud pliiatsiga või raskesti loetavalt. Paljud ei ole teatanud ka oma aadressi muutusest — „Viisnurka“ nr. 2 on postist saja ümber aadressaadi mitteleidmisel tagasi tulnud. Kuid küllap osa vigadest on ka toimetuse, talituse, trüki- ja kõitekoja küljes.

Lugejate arv tõusis lühikese aja jooksul enam kui kahe ja poole kordseks, kuid samas proportsioonis ei kasvanud ekspedeerimise kiirus. Seda peab aga vähemalt tõstma sinna maani, et senise nädala asemel saaks 13 500 eksemplari vähemalt kahe-kolme päeva jooksul laiali saata, siis kaoks ka paljude lugejate õigustatud nurin „Viisnurga“ hilisest kättesaamisest.

Teisena toome õpetaja Linda Sillart'i, Tallinna linna 2. algkooli IV klassi juhataja arvamise:

„Noh, juba kutse tõttu tuleb hoida ennast „Viisnurgaga“ kontaktis. Mina vene keelt veel ei oska (õpetaja Sillart on 27-aastane), eestikeelne sotsialistliku realismi vaimust kantud kirjandus on aga alles tulemisel ja see, mis oli, on enamasti läbi müüdud. Meil koolis tegutseb pioneeride rühm, on vaja deklamatsioone ja ettekandeid peale nende, mis ilmuvad kooli lugemisraamatus. Oleme siis võtnud „Viisnurgast“ — nagu Maksim Gorki „Tormikotkas“, kaks Nootamaa laulu ja muud. „Viisnurga“ artiklid kuluvad aga enesele ära. Gorki artikkel „Sotsialistlikust realismist“ on väga tihe asi — üldse on „Viisnurga“ artiklite osa tugev. Noh — ja kunsti reproduktsioonid on ka ilusad. Välimusega oli aga niiviisi, et esimest numbrit kätte võttes oleks nagu oodanud kaanelt rohkemat, kuid nüüd, juba teisest numbrist lihtne, hall kaanepaber on hakanud meeldima, kuidagi äärmiselt rahulik, karge, eestilikult asjalik. Mida kauem käes, seda omasemaks muutub. Kirev, plakatlik kaas oleks alguses ehk äratanud küll rohkem tähelepanu, pikapeale aga oleks väsitanud, muutunud labaseks.

Noh, ja puudused? Minu arust — võib-olla on see küll puht-kutschuviline soov — peaks „Viisnurk“ tooma rohkem andmeid Nõukogude Liidust. Näiteks — kus asub Kazahhi NSV? Missugune rahvas seal elab — nende keel, kombed, kirjandus, kultuur? Ainult nimi ei ütle ju veel midagi, samuti ka Üleliidulise põllumajanduse näituse paviljoni pildist on vähe. Ometi on see meie vennasvabariik — eestikeelsid andmeid on aga meie kaugete liiduriikide kohta üsna raske hankida — ma arvan, mitte ainult minul, vaid ka teistel õpetajatel. „Viisnurk“ oma suure tiraažiga võiks aga siin paljudele appi tulla, see lisaks ka talle enesele elulisust, värskust.“

(Järgneb.)

Tegev- ja vastutavtoimetaja A. Hint. Väljaandja RK „Pedagoogiline Kirjandus“.

Toimetuse kolleegium: A. Jakobson (luukirjandus), M. Laosson (ideoloogia), K. Taev (kirjandusteadus ja NSVL kirjandus), A. Vaarandi (Lääne-Euroopa kirjandus), B. Lukats ja I. Käsper (kunst), A. Kotli (arhitektuur).

Toimkond: A. Alle, N. Andresen, A. Antson, A. Bach, J. Barbarus, J. Gensa, A. Johani, M. Jürna, H. Haberman, P. Keerdo, J. Kärner, J. Lauristin, N. Ruus, R. Sirge, A. Uibo. Toimetuse ja talit. naddr.: Pärnu mnt. 10, k. 14. Toimetuse telef. 411-34. Talituse telef. 412-13.

Trükiarv 13 500 eksemplari.

Natsionaliseeritud „Ühiselu“ trükikoda.

„VIISNURKA“

tervitavad:

Natsionaliseeritud

K.M. TH. KAARMANN JA K.M. „TEKA“

Natsionaliseeritud

K.M. „TALLINNA TEKSTIIL“ —
M. Brodovsky & H. Besprosvany

Natsionaliseeritud

K.M. „LADU“ —
J. Lenk & A. Michelson

Natsionaliseeritud

Ühendatud kullasepatööstused
O.Ü. J. KOPF JA O. VIIK

Natsionaliseeritud

K.M. E. LERENMANN,
S. Karja 10, Tallinn

Natsionaliseeritud

F.a B. GOLDMANN,
Estonia pst. 13, Tallinn

O.Ü. J. RUBIN
Tallinn

„VIISNURKA“

tervitavad:

<p>Natsionaliseeritud K.-M. JURI KODRES Tallinn. Kauplus ja kontor: Viru 3, tel. 478-60; büroomasinate osakond: Viru 8, tel. 436-50; köitekoda, linee- rimistööstus, aknakatetetööstus „Li- neeriija“: Niguliste 16, tel. 448-45; nahatööde ateljee: Toomkooli 21, tel. 468-94</p>	<p>Natsionaliseeritud „DERNIER CRI“ esimese järgu valmisriiete ja inglise kalevi äri Tallinn, Harju 29, tel. 436-49</p>
<p>Natsionaliseeritud FIRMA TH. STEMPEL</p>	<p>Natsionaliseeritud FA F. SAKEROFF, H. MEHDY Tallinn, Aia 2</p>
<p>O.-U. „ESTO-MUUSIKA“ Viru 2</p>	<p>Natsionaliseeritud K.-M. HIRSCHFELD JA KO</p>
<p>Natsionaliseeritud KR. SAAR & KO Viru 3, tel. 461-20</p>	<p>Natsionaliseeritud Naha-, jalanõude- ja hobuseriistade- kauplus NIKOLAI BÖSTROV</p>
<p>FIRMA F. BRASCHINSKY JA POJAD V. Karja 12</p>	<p>Natsionaliseeritud FIRMA A. K. HERODES Parketi ja ehitus-keramikata eriettevõtte Tallinn, V. Viru 3</p>
<p>Natsionaliseeritud RIIDEKAUPLUS J. ROSING</p>	<p>Natsionaliseeritud M. JOSSELOV</p>
<p>Natsionaliseeritud K.-M. M. ABRAMSOHN</p>	<p>FIRMA R. LANGE Raekoja 5</p>
<p>Natsionaliseeritud VALMISRIIETEÄRI K.-M. „TEKO“ Tallinn, V. Karja 8</p>	<p>Natsionaliseeritud S. KULL & KO V. Posti 8</p>

„VIISNURKA“

tervitavad:

Natsionaliseeritud O.-Ü. RIJETURITE UHIS- KAUBAMAJA R.Ü.K.	Natsionaliseeritud TEKSTIILTOOSTUSE A.-S. „TEKLA“
FIRMA JOH. TULLMANN (Lintsov)	Natsionaliseeritud AEG EESTI ELEKTRISELTS
Natsionaliseeritud Valmisriieteäri JAAN VEISMANN Tallinn, Harju 37, tel. 445-32	Natsionaliseeritud MAGASIN M. GUTKIN
Natsionaliseeritud KOHVIK „FEIŠNER“	Natsionaliseeritud E. GUNTHER
Natsionaliseeritud JALANÕUDEVABRIK „KONDOR“ Narva mnt. 15, Tallinn	Natsionaliseeritud K.-M. J. BERKOVITSCH Tallinn, Viru 23
TALLINNA LINNA TRAMM	Natsionaliseeritud A.-S. „OSA“ Tallinn, „Estonia“ all nr. 11
TALLINNA LINNA PANDIMAJA	Natsionaliseeritud Kuila-kellasepaäri TH. GRUHN & KO Tallinn, Harju 28, tel. 436-03
Natsionaliseeritud K.-Ü. „ESTONIA-HANSA“	Natsionaliseeritud L. D. EPSTEIN Tallinn
Natsionaliseeritud Laki- & Keemiavabrik O.-Ü. H. GRAF & E. JURGENS Tallinn, Tulika 19, tel. 479-53	Natsionaliseeritud O.-Ü. „RAUDNAHK“ Tallinn, Estonia pst. 13, tel. 316-20

„VIISNURKA“

tervitavad:

Natsionaliseeritud VALMISRIIETEÄRI „TUGEVI“ Tallinn, Harju 39, tel. 469-84	Natsionaliseeritud K.-M. S. KARŠENŠTEIN Valmisriided, vihmakuued Tallinn, Harju 23, telef. 443-77
Natsionaliseeritud P. PÖDER, A. PESURI VALMISRIIETEÄRID	Natsionaliseeritud A. ROONI VALMISRIIETEÄRI Harju 30, Tallinn
Natsionaliseeritud K.-M. „EMPE“ Viru 22	Natsionaliseeritud „MOELA“ JA „GENTLEMAN“
Natsionaliseeritud A.-S. KAUBAMAJA „ESTIKA“ V. Posti 8 ja K.-M. „KANGAS“ Viru 19	Natsionaliseeritud U.-U. M. RUBANOVITSCH JA KO VALMISRIIETEÄRI
Natsionaliseeritud A. RUBANOVITSCH ja POJAD Tallinn, Viru 8	Natsionaliseeritud B. RUBANOVITSCH Tallinn, Harju 22/24, telef. 436-95
Natsionaliseeritud F. L. MERTENS Tallinn, Pikk 12	Natsionaliseeritud VÄÄRTMETALLASJADE JA -MÄRKIDE TÖÖSTUS R. TAVAST
FIRMA „MODELL“	Natsionaliseeritud A.-S. F. O. TREUBLUT
Natsionaliseeritud K.-M. E. WILDTAG & KO Tallinn, Valli 4	Natsionaliseeritud Kunstainete pressitööstus SEISLER JA KO
Natsionaliseeritud K.-M. A. AMOS Tallinn	Natsionaliseeritud K.-M. GEORG MEYER Tallinn, Pikk 10

„VIISNURKA“

TERVITAVAD NATSIONALISEERITUD:

M. TELISTE

MOE-ARI JULIE VIIDEMANN
Tallinn, Viru 6, telef. 454-22

TALLINNA LINNA
GAASI- JA VEEVÄRK

KOHVIKUD „KULTAS“
Võiduväljak 10 ja Kuninga 6.

„ESTONIA“ EINELAUD

KOHVIK-VEINIRESTORAN
„HUNGARIA“
Tallinn, Viru 13

JALANÕUDEKAUPLUS P. ERS
„Estonia“ teatrimaja

Restoran-öölokaal „Du NORD“
Rataskaevu 3, telef. 433-45

M. KABAL'i riidekauplus
Pärnu mnt. 4

FIRMA
LEO KRASNOKUTSKI JA POEG
Kullasepa 8

MICH. SCHAEFER
Paberi- ja kirjutusmaterjalikauplus

SOOGISAAL „SAKALA“
V. Posti 3, Tallinn

Kohvikud, kondiitri- ja pagaritööstus
„HARJU“, S. PUSS & KO
Telef. 414-01 ja 445-47

SOOGISAAL „REKORD“
V. Posti 3.

Kella- ja kullasepatööstus ja -äri
P. KULLAM
V. Karja 2, telef. 422-23

KOHVIK-RESTORAN
„KUNING“

JOH. NARUSBERG
Harju 40

SAAPAKAUPLUS H. GRINSTAN
Viru 18, Tallinn

F-MA H. MARKOVITSCH
Viru 15, Tallinn

„DERBY“
Tallinn — Eesti

A. REINOK
Kohv, koloniaal ja viinad
Telef. 476-24

F-ma A. PASTARUS
V. Posti 7

„ESPERIA“
Pärnu mnt. 8

Kübara- ja Mütsiäri
„CENTRAL“
V. Karja 1—8

ALFRED TREI
klaas- ja kivinõud

Valmisriieteäri
„MARET“

F-MA V. KALJUSTE
Valli 2, Tallinn

HIND KR. 1.50.

ESTI
RAHVUSRAAMATUKOOL
AR

3412